

ČASOPIS ZA PRAVNO-FINANSIJSKU
TEORIJU I PRAKSU

MAGAZIN – INFO

2
februar/veljača
Doboj, 2012.

MAGAZIN – INFO

Izdaje:
BOSNA I HERCEGOVINA
CENTAR ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA
www.crcd-bih.com

Redakcija časopisa:

SELIMOVIĆ Muharem, ĆOSIĆ Elvir, ZIVLAK Milorad, BEĆIROVIĆ
Esad, JOGUNČIĆ Mersiha, NUMIĆ Alma, BAJRAKTAREVIĆ Muharem,
BEĆIROVIĆ Emina, TREBINJAC Edin, TURBIĆ Ervin

Glavni i odgovorni urednik:
SELIMOVIĆ Muharem

Izvršna urednica:
JOGUNČIĆ Mersiha

Lektorica:
JUNUZOVIĆ Albina

Produkcija:
Centar za razvoj civilnog društva

Štampa:
"PRINTAS" d.o.o. Srebrenik

Za štampariju:
SELIMOVIĆ Almir

Tiraž:
200 primjeraka

Časopis izlazi periodično
ISSN:2232-948X
UDK br. 34:336

Časopis za pravno-finansijsku teoriju i praksu - broj 2
Doboj, februar/veljača 2012. godine

Adresa redakcije: CENTAR ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI
Nemanjina broj 60/1, 74000 Doboj Tel:+387 35/ 720 135, Fax:+387 61 644 622
E-mail: crcdbih@hotmail.com, Web stranica: www.crcd-bih.com

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavnog urednika	5
-------------------------------	---

AKTIVNOSTI

Dipl.sociolog Mersiha Jogunčić	Informacije o našem projektu	7
Dipl. pravnik Esad Bećirović	Nešto o radu CRCDBiH	9

PREGLEDNI NAUČNI ČLANCI

Mr.sc. Ervin Turbić	Evolucija društvenog odnosa prema osobama sa invaliditetom	11
Mr sc. Muharem Selimović	Osiguranje notara u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na uporedno pravo	47

STRUČNI ČLANCI

Dipl. kriminalista Elvir Ćosić		
Dipl. kriminalista Hamdija Mehmedović	Osnovni elementi države	87
Dipl. pravnik Muharem Bajaktarević	Odgovornost prodavca za pravne nedostatke	111

UPUTA AUTORIMA

CONTENTS

Introduction by the main editor 5

ACTIVITIES

Mersiha Jogunčić, sociologist Information about our projekt 7

Esad Bećirović, lawyer Somting about the work CRCDBiH 9

SCIENTIFIC ARTICLES

Ervin Turbić, M. Sc. Evolution of social relationship to people with disabilities 11

Muharem Selimović, lawyer Insurance notary in Bosnia and Herzegovina with reference to the comparative law 47

PROFESSIONAL ARTICLES

Elvir Ćosić, criminalists
Hamdija Mehmedović, criminalists Basic elements of the state 87

Muharem Hare Bajaktarević The eviction 111

GUIDELINES TO AUTHORS

UVODNA RIJEČ GLAVNOG UREDNIKA

Poštovani čitatelji,

„Magazin-Info” je časopis koji našim čitateljima nudi jedinstven forum naučnih i univerzitetskih radnika, stručnjaka iz prakse, sudija, advokata i aktivista civilnog društva, sa osnovnim ciljem da najširoj čitalačkoj publici posluži, kao most između savremene pravne teorije i prakse, za razmjenu naučnih i stručnih znanja, informacija, praktičnih iskustava i rješenja o širokom spektru najintelektualnijih pravnih i ekonomskih pitanja civilnog društva u BiH.

Časopis će podržati sva napredna opredjeljenja političkih faktora i javne vlasti, kao i napredne intelektualne javnosti i nevladinog sektora u pravcu stvaranja pravne države i ostvarenja principa vladavine prava kao najvišeg korektivnog mehanizma savremene države.

Bosna i Hercegovina je država sa velikim brojem afirmisanih pravnika, ali je istovremeno i ambijent u kojem je relativno mali broj njih spreman da široj pravničkoj javnosti nesebično izloži svoje poglede, stavove, mišljenja ili kritike aktuelnih pravnih pojava i procesa. U tom smislu redakcija poziva i ohrabruje one koji slično razmišljaju da nam se pridruže, prihvate korektnu i fer saradnju i da daju svoj doprinos ukupnim reformskim naporima i procesima koji nisu beznačajni i čiji su ciljevi nama dostižni i napredni.

Samim početkom ove godine veći broj naših čitalaca, saradnika kao i autora želi da objavi članke u našem časopisu koji nadano se da će u drugoj polovini 2012.godine dobiti svojstvo međunarodno indeksiranog časopisa. U tom pravcu redakcija časopisa „Magazin-Info” je odlučila grafički izgled časopisa i prelom tekstova učiniti skladnim, te je uskladila cjelokupan izgled časopisa sa međunarodnim bibliotečkim standardima za ovu vrstu publikacija. Iz naših napora se vidi da je učinjen korak više u odnosu na prethodni broj koji uzima veći zamah ka dinamičnom i otvorenom projektu, koji teži podizanju nivoa svojih savjetničko-edukativnih usluga na dobrobit svih naših korisnika, građana i privrednika Bosne i Hercegovine.

Molimo Vas da sve Vaše sugestije, prijedloge i primjedbe u vezi sa koncepcijom časopisa, njegovom strukturom i temama koje obrađujemo, dostavite na našu adresu kako bismo u narednom periodu „Magazin-Info” učinili još kvalitetnijim.

Glavni i odgovorni urednik

INFORMACIJE O NAŠEM PROJEKTU

Mersiha Jogunčić*

Kao dio mega projekta „*PRISTUP PRAVDI - Suočavanje s prošlošću i izgradnja povjerenja za budućnost*“, CRCDBIH, u periodu od 14.10.2011. godine do 14.06.2012. godine, realizuje projekat „*BESPLATNA PRAVNA POMOĆ INVALIDNIM I NEPOKRETNIM LICIMA*“, koji finansijski pomaže UNDP. Projekat se realizira na području općina Gračanica, Srebrenik, Doboj istok i Doboj jug, a direktna besplatna pravna pomoć obuhvatit će pedeset (50) invalidnih i nepokretnih lica.

Realizacija projekta uveliko je u toku i do sada je provedeno niz aktivnosti, a kao najvažnije izdvajamo:

Svečana prezentacija i predstavljanje projekta članovima CRCDBIH i široj javnosti, koja je održana u hotelu „Integra“ u Doboju, a kojoj su, pored mnogobrojnih gostiju, prisustvovali i predstavnici medija;

Formiranje Radnog tima CRCDBIH, koji je u saradnji sa pravnim savjetnicima i konsultantima glavni nosilac svih aktivnosti koje se provode u sklopu projekta;

Uspostavljena je saradnja sa Centrima za socijalni rad i Udruženjima koja okupljaju invalidna lica sa područja Općina koje su obuhvaćene projektom;

Na osnovu dostavljenih podataka i prikupljenih informacija, formirane su baze podataka za svaku općinu i urađene su stručne analize i procjene stanja na osnovu spola, stepena invalidnosti, starosti i mjesta stanovanja, a uzimajući u obzir omjer urbano-ruralno;

Tokom dosadašnje realizacije projekta, članovi Radnog tima

* Dipl. soc. radnik, projekt koordinator CCRDBiH;
E-mail: crcdbih@hotmail.com

učestvovali su u nekoliko radijskih emisija, a sve sa ciljem upoznavanja šire javnosti o načinu realizacije projekta i važnosti pružanja besplatne pravne pomoći;

CRCDBIH je za potrebe projekta štampao promotivni materijal-letak koji sadrži osnovne informacije o projektu, a koji se tokom realizacije projekta kontinuirano distribuira na terenu.

U sklopu dosadašnjih realizovanih aktivnosti, određenom broju invalidnih i nepokretnih lica pružena je besplatna pravna pomoć, a odabir ostalih korisnika je u toku. Prilikom biranja korisnika najvažniji kriterij, pored stepena invalidnosti, je ekonomsko-socijalni status invalidne osobe, a sve sa ciljem što realnijeg i transparentnijeg izbora onih kojima je besplatna pravna pomoć najpotrebnija, a koju sami ne mogu platiti.

Prema našim saznanjima, projekat je privukao veliku pažnju i podršku javnosti, naročito marginaliziranih društvenih grupa, i iz drugih Općina koje nisu obuhvaćene projektom. CRCDBIH će nastaviti sa pružanjem besplatne pravne pomoći nadajući se da će ovaj i slični projekti biti prepoznati, podržani i nastavljeni i u narednom periodu.

O tome ćemo svakako izvijestiti u narednom broju našeg časopisa, a do tada vas srdačno pozdravljamo.

NEŠTO O RADU CENTRA ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

ZA PERIOD 15.11 2011 DO 15.02.2012 GODINE

Bećirović Esad*

Trenutna realizacija projekata:

Pristup pravdi: „Besplatna pravna pomoć za invalidna i nepokretna lica“. Projekat je finansijski podržan od strane UNDP-a, a realizuje se za četiri općine: Doboj-jug, Doboj-istok, Gračanica i Srebrenik.

Projekat: „Savjetovanje i besplatna pravna pomoć u porodičnim sporovima u kojima se pojavljuju djeca“. Projekat se realizuje za dvije općine: Doboj-istok i Gračanica.

Saradnja sa drugim udruženjima i nadležnim institucijama u realizaciji projekata:

Udruženje Forum Građana Tuzla, naziv projekta: „Diskriminacija u društvu i kako je prepoznati“;

Udruženje Centar za razvoj i podršku Tuzla i Zelena Akcija Zagreb, Hrvatska, naziv projekta: „Sliv rijeke Save“ – prekogranična saradnja;

Opština Doboj - opštinska služba za opštu upravu; naziv projekta: „Akademija za građane“. Učešće na predavanju u mjesecu novembru (3 dana) decembar (3 dana) januar 2012 (2 dana);

Transparency International BiH, naziv projekta: „Praćenje strategije Borbe protiv korupcije 2009-2014“.

Učešće na konferencijama, seminarima i radionicama:

„Međudržavna konferencija o zaštiti okoliša – Sliv rijeke Save“, Slavonski Brod, održana dana 22.01.2012 godine i 13.02.2012 godine.

* Dipl. pravnik, predsjednik udruženja CCRDBiH;
E-mail: crcdbih@hotmail.com

Seminar – Delegacija EU u BiH Banja Luka 17.12.2011 i Sarajevo dana 14.02.2012 godine, način i pripreme izrade prijedloga projekata u 2012 godini „Evropa za građane“ .

Radionica: Lukavac, dana 11.11.2011 godini na temu: „Način i pripreme prijedloga projekata prekogranične saradnje BiH i Srbije“

Konferencija: Transparency internateional BiH, Sarajevo dana 22. i 23.11.2011. godine pod nazivom „Uloga civilnog društva, građana i medija na zapadnom balkanu: izazovi kao prilike“

Radionica: IPAK Velenje i Društvo za istraživanje i razvoj (DIR) Tuzla, 10.11.2011 i 16.11.2011 godine „Jačanje uloge NVO u provedbi EU standarda u upravljanju medicinskim otpadom u TK“.

Izrada i dostavljanje prijedloga projekata:

Američka Amabasada u BiH, dostavljena dva prijedloga projekta: „Pravo okoliša u BiH“ i „ Jačanje uloge žene u političkom životu“

Norveška Ambasada u BiH, dostavljena dva prijedloga projekta: „ Besplatna pravna pomoć za invalidna i nepokretna lica“ i „ Borba protiv siromaštva kroz obrazovanje“

Zdrava porodica – naziv projekta: HiV i AIDS - Budimo odgovorni za svoje zdravlje“

Women Peace and Security Call for Proposals, naziv projekata: Osnaživanje sposobnosti žena za aktivno i demokratsko učešće u političkom i javnom životu „Neka žene stvaraju vrijeme u kome živimo“

Fonadacija – Rising Voices „ informatičko obučavanje „

Fondacija - Davis Peace project - „Jačanje uloge žena iz ruralnih sredina“

EVOLUCIJA DRUŠTVENOG ODNOSA PREMA OSOBAMA SA INVALIDITETOM

- Od višestoljetnog balasta do pravne jednakosti -

Mr sc. Ervin Turbić*

Sažetak

Diskriminacija po osnovu invalidnosti stara je koliko i ljudsko društvo. Historijski gledano, osobe sa invaliditetom su oduvijek bile u podređenom pravnom i svakom drugom položaju. Posmatrajući evolutivni razvoj društvenog odnosa prema ovim osobama, možemo reći da su ove osobe stoljećima bile na margini svih društvenih zbivanja. One su prošle civilizacijski razvoj odnosa od potpune obezvrjeđenosti i obespravljenosti od prvobitne zajednice, preko antičkog doba do ranog Srednjeg vijeka, stavova milosrđa, posebnosti, odnosno segregacije u kasnijem periodu, zatim integracije itd., pa sve do potpunog društvenog uvažavanja i jednakopravnosti u savremenom dobu. Nad ovom posebno marginalizovanom skupinom, od strane državnih i drugih vlasti, u prošlosti su počinjeni zločini i nedjela najgore vrste. Pod uticajem humanističke filozofije, odnos prema ovim osobama u nekim državama polako se počinje mijenjati tek prije otprilike dvije stotine godina.

Osnivanjem Organizacije Ujedinjenih nacija poslije Drugog svjetskog rata, osobe sa invaliditetom postepeno počinju dobijati međunarodnu pravno zaštitu. Upravo, ovaj period i jeste tema detaljnije analize unapređenja i zaštite prava osoba sa invaliditetom od strane autora. Ove osobe postaju predmetom posebene pažnje ove svjetske organizacije prije četiri decenije kada se od strane njenih organa počinju usvajati akti deklarativnog karaktera. Njihova prava regulisana su mnogobrojnim međunarodnim i regionalnim dokumentima, kojima su uspostavljeni i manje-više adekvatni mehanizmi njihove zaštite od strane međunarodne zajednice.

Međutim, istinsko unapređenje položaja ovih osoba događa se tek devedesetih godina prošlog stoljeća kreiranjem sistema

* Maršala Tita bb. 75350 Srebrenik
ervin.turbic@gmail.com

temeljenog na ljudskim pravima. Zaštita prava osoba sa invaliditetom dosegla su najveći nivo tek u ovom mileniju, usvajanjem Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom iz 2006. godine.

Danas su osobe sa invaliditetom formalno-pravno upotpunosti jednake s drugima. Međutim, stvarna, odnosno praktična nejednakost još uvijek je u značajnoj mjeri prisutna. Naime, ove osobe su danas diskriminirane u mnogim sferama društvenog života, i u mnogim državama u svijetu.

Posebno težak položaj ove osobe imaju u zemljama u razvoju, u kojima invaliditet najčešće vodi u siromaštvo, što je posljedica nepostojanja razrađenih adekvatnih mehanizama njihove zaštite. Stoga, sistem temeljen na ljudskim pravima valja posmatrati kao jedan dugotrajan proces.

Ključne riječi

prava, jednakost, invaliditet, osobe sa invaliditetom.

Uvod

Prema procjenama Organizacije Ujedinjenih naroda, između 10 i 15% ukupnog svjetskog stanovništva posjeduje neki oblik invaliditeta. Historijski gledano, ove osobe su stoljećima bile obespravljene, zlostavljane, ubijane... Upravo, stojeća su bila potrebna da naša kolektivna svijest evoluirala do te mjere da napokon prihvatimo osobe sa invaliditetom kao dio ljudske raznolikosti i shvatimo da one imaju ista prava kao i sve druge osobe. Njihov položaj u nekim zemljama počinje se polako mijenjati prije dvije stotine godina, a tek u posljednjih četrdeset godina, osobe sa invaliditetom počinju postepeno dobijati pravnu zaštitu od strane međunarodne zajednice. Godine 2006., u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija, napokon je usvojen jedinstveni dokument – Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom – koja predstavlja krovni dokument ostvarivanja i zaštite njihovih prava.

Međutim, mnogi pokazatelji govore da se i danas osobe sa invaliditetom širom svijeta nalaze se u izuzetno teškom položaju. Diskriminacija je prisutna u svim sferama; privrednoj, obrazovnoj,

zdravstvenoj, sferi socijalne zaštite, kao i svim drugim sferama.

Sedamdeset procenata od ukupnog broja osoba sa invaliditetom živi u državama u tzv. *tranziciji*, što je eufemizam za države veoma izraženom stopom siromaštva, kriminala, korumpiranih predstavnika vlasti, itd. Ovo ukazuje na činjenicu direktne i uzajamne povezanosti invaliditeta i siromaštva. Međutim, bez obzira gdje živele, osobe sa invaliditetom imaju jedno zajedničko iskustvo izloženosti različitim vrstama diskriminacije, marginalizacije i socijalne isključenosti, koje ih sprečavaju u ostvarivanju njihovih prava i sloboda. Takođe, diskriminacija i socijalna isključenost ih sprečava da u potpunosti sudjeluju u aktivnostima njihovih društava.

Rasprava o pravima osoba sa invaliditetom, naročito u današnje vrijeme, ne ide u smjeru da one imaju veći obim prava u odnosu na druge ljude, odnosno da uživaju neka posebna prava. Naprotiv, radi se o osiguravanju djelotvornog uživanja svih ljudskih prava na ravnopravnoj osnovi s drugima, bez diskriminacije. Upravo su načelo nediskriminacije, te jednako i djelotvorno uživanje ljudskih prava, dominantna tema reformi koje se trenutno odvijaju u svijetu u pogledu osoba sa invaliditetom.

Ovaj rad se bavi analizom relevantnih međunarodnih dokumenata kako bi utvrdili međunarodna mjerila univerzalnog karaktera u pogledu unapređenja i zaštite prava osoba sa invaliditetom. U skladu s tim, pokušali smo naći odgovor na pitanje koji su to međunarodni mehanizmi zaštite uspostavljeni od strane međunarodne zajednice, te da li oni pružaju adekvatnu zaštitu u pogledu unapređenja položaja ovih osoba.

1. Definisane pojma invalidnosti

Invaliditet se proučavao i proučava sa različitih aspekata – historijskog, medicinskog, sociološkog, pravnog, ekonomskog, itd. S tim u vezi, pokrenuta su različita istraživanja i analize koje pokušavaju da ponude odgovore na pitanja definisanja invalidnosti. Različiti sistemi, koji su se u proteklom vremenu bavili ovim pitanjem, daju i različite definicije ovog pojma.

Tako, na primjer, sa medicinskog aspekta, invaliditet je individualni problem, direktno pruzrokovan bolešću, nesrećom ili nekim drugim stanjem, a koji se može poboljšati nekom medicinskom intervencijom kao što je rehabilitacija. Sve do kraja prošlog desetljeća Svjetska zdravstvena organizacija invalidnost definiše kao „stanje organizma jedne osobe koja uslijed bolesti, povrede ili urođene mane ima trajno, djelimično ili potpuno smanjenje sposobnosti organizma za normalno funkcionisanje, odnosno kada nastane smanjenje sposobnosti čovjeka za normalan socijalni život, rad i privređivanje“.¹ Međutim, ova definicija je manjkava iz razloga što se isključivo koncentriše na simptome bolesti, a potpuno zanemaruje druge faktore invalidnosti, kao, na primjer, interakciju osobe sa invaliditetom i njene okoline. U skladu s tim, Jeager & Bowman kažu da: „Medicinski sistem klasifikuje invalidnost u cjelosti unutar osobe sa invaliditetom kao pojedinca, uklanjanjem bilo kojeg vanjskog faktora. Prema ovoj socijalno-konzervativnoj perspektivi, problemi koji proizilaze iz invalidnosti borave u pojedincu nezavisno o društvenom kontekstu, a identifikacija pojedinca s invaliditetom biološki je problem. Cilj je, dakle, pronaći medicinski lijek kako bi se invaliditet uklonio“.² Gore navedena definicija bila je predmetom mnogih kritika, naročito od strane organizacija osoba sa invaliditetom, te je Svjetska zdravstvena organizacija 2001. godine izdala novu klasifikaciju,³ u kojoj pravi odmak od medicinskog modela definisanju invaliditeta, a priklanja se socijalnom modelu zaštite osoba sa invaliditetom. Ona definiše invaliditet kao krovni pojam za oštećenje, organičavanje u aktivnosti i socijalnog učešća. Opisuje negativne aspekte interakcije između pojedinaca, te sagledava kontekstualne faktore, odnosno okruženje koje osobi sa invaliditetom omogućava ili otežava svakodnevne aktivnosti.⁴

- 1 Svjetska zdravstvena organizacija, *Međunarodna klasifikacija oštećenja, invaliditeta i hendikepa*. Priručnik za klasifikaciju u vezi sa posljedicama bolesti (Ženeva, 1980).
- 2 Jeager, T. P. & Bowman, A. C., *Understanding Disability – Inclusion, Access, Diversity and Civil Rights*. Westport, Connecticut/London, 2005., str. 15.
- 3 Svjetska zdravstvena organizacija, *Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, onesposobljenja i zdravlja*. Publikacija Svjetske zdravstvene organizacije. (Ženeva, 2001).
- 4 Usporedi: Šostar, Z, Anđelić, M. B. & Sobota, M. V., *Položaj osoba sa invaliditetom u gradu Zagrebu*. Revija za socijalnu politiku, Svezak 13., br. 1., 2003., str. 54.

Prema ekonomskom, odnosno materijalističkom aspektu, invalidnost ima ekonomske uzroke, kao što su profesionalni interesi, tehnološke promjene, kao posljedica ekonomskih prioriteta. U tom pogledu, osoba sa invaliditetom je manje cijenjena od strane poslodavaca u odnosu na radnike bez invaliditeta, te ima veće poteškoće da svaladaju savremene tehnologije rada. Ovaj aspekt percipira osobu sa invaliditetom kao osobu koja ima nižu ekonomsku vrijednost od ostalih članova društva.⁵

Međutim, invaliditet je daleko teže definisati sa aspekta pravne nauke, odnosno dati jednu preciznu pravnu definiciju ovog pojma. U vezi s prethodnim, Pešić navodi nekoliko razloga, a prvi od njih jeste taj što invaliditet u sebi može sadržavati različita psihička i fizička stanja. Drugi razlog jeste nejasno određena granica između invalidnosti i neinvalidnosti, pa tako definicija može biti uslovljena napretkom medicinske nauke.⁶

Ako pogledamo definicije date u ugovorima i drugim međunarodnim aktima, vidjet ćemo da oni određuju invalidnost sa aspekta namjere koja se želi postići u cilju zaštite osoba sa invaliditetom, kao i sa aspekta područja u kojem se pruža zaštita.⁷ Tako, na primjer, u Konvenciji br. 159 MOR-a o rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (1983), u članu 1. stav 1. kaže se da za potrebe ove konvencije „termin ‘invalid’ podrazumijeva osobu čiji su izgledi da obezbijedi i zadrži odgovarajuće zaposlenje, kao i da napreduje u njemu, znatno smanjeni zbog propisne fizičke ili psihičke mane“.

Uzimajući u obzir problem definisanja invalidnosti, dokument Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom⁸, a u cilju da obuhvati što veći broj ove populacije u bilo kojoj državi u svijetu, pod izrazom „invalidnost“ podrazumijeva veliki broj različitih funkcionalnih ograničenja. U skladu s tim, u Standardnim

5 Usporedi: Jeager, T. P. & Bowman, A. C., *Understanding Disability – Inclusion, Access, Diversity and Civil Rights*. Westport, Connecticut/London, 2005., str. 15-16.

6 Pešić, V., *Evropska unija i osobe sa invaliditetom*. „Libra“ Beograd, 2006., str. 20-21.

7 Isti je slučaj sa unutrašnjim zakonskim propisima, u kojima različiti sistemi različito definišu invaliditet.

8 Generalna skupština UN, Rezolucija 48/96.

pravilima UN-a se konstatuje da: „Ljudi mogu biti onemogućeni različitim fizičkim, intelektualnim i čulnim oštećenjima, medicinskim stanjima ili mentalnom bolešću“.⁹

Niti Konvencija UN-a o pravima osoba sa invaliditetom (2006), ne sadrži definiciju invalidnosti ili osoba sa invaliditetom u strogom smislu, već nudi neke smjernice u pogledu koncepta „invalidnosti“ i njegove važnosti za ovu Konvenciju. U preambuli, Konvencija UN-a jasno se zalaže za socijalni model pristupa invaliditetu, priznajući da je „invalidnost koncept koji se stalno razvija i da invalidnost proizilazi iz interakcije između osoba sa oštećenjima i socijalnih stavova i ekoloških barijera koje ometaju njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“. U tom smislu, „eksplicitno pozivanje na ekološke prepreke kao na faktore invaliditeta predstavlja važan korak otklona od pojmova koji izjednačavaju nesposobnost i postojanje funkcionalnih ograničenja“.¹⁰

U skladu s prethodnim, član 1. Konvencije UN-a glasi: „Osobe sa invaliditetom su one osobe koje imaju dugotrajna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja, koje su u interakciji s različitim preprekama koje mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“.¹¹ U ovom smislu, ograničenja sudjelovanja u društvu osoba sa invaliditetom podrazumijeva sve oblasti društvenog života, npr. nemogućnost radnog angažovanja, obrazovanja, posjete liječniku ili bavljenja sportom, itd. Ovo ograničenje, dakle, ne podrazumijeva ograničenost ili ekskluziju radi vlastitog funkcionalnog ograničenja. Naprotiv, ona isključivo podrazumijeva zakonske, političke i druge barijere nametnute ovim osobama od strane društvene zajednice.

9 Stav 17. Standardnih pravila UN o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom (1993).

10 United Nations, *Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Guidance for Human Rights Monitors*. Professional training series No. 17. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2010.

11 Isto polazište je prihvaćeno ranije od strane članica EU čiji su predstavnici 3. decembra 1994. u *Brieselu*, a povodom Evropskog Dana osoba sa invaliditetom u zajedničkoj izjavi dali definiciju prema kojoj je: „Invalid (je) osoba sa svim pravima, dovedena u situaciju koja je sprečava njeno funkcionisanje, uslijed prostornih, ekonomskih i socijalnih barijera koje ta osoba (uslijed oštećenja) ne može savladati na način isti kao i ostali građani“.

Konvencija UN-a ne sprečava kreiranje i korištenje definicija u nacionalnom zakonodavstvu. Naprotiv, ona takve definicije smatra čak poželjnima i naročito važnima u nekim sektorima, kao što su područje zapošljavanja ili socijalne sigurnosti. Međutim, ona zahtijeva da takve definicije odražavaju socijalni model invaliditeta sadržan u njoj, te da se temelje na popisu revidirane Kvalifikacije oštećenja, onesposobljenja i funkcionisanja. Napokon, Konvencija UN-a zahtijeva da nacionalna zakonodavstva vezana za invaliditet moraju nedvosmisleno štiti sve osobe sa invaliditetom

2. Društveni odnos prema osobama sa invaliditetom kroz historiju i evolucija njihovih prava

Historijski gledano, diskriminacija osoba sa invaliditetom temeljena na njihovim fizičkim, mentalnim, psihičkim ili čulnim smetnjama, oduvijek je prisutna u ljudskom društvu. Takve osobe su stavljane na marginu svih zbivanja, pri čemu su najčešće bile u podređenom pravnom, socijalnom, ekonomskom, pa i političkom položaju, a mnogima od njih bilo je uskraćeno čak i temeljno pravo na život.

U *prvobitnoj zajednici* takve osobe su smatrane nekorisnima, jer nisu bile sposobne sudjelovati u aktivnostima bitnim za preživljavanje. U kriznim situacijama, kao što su prirodne nepogode ili borbe sa drugim plemenima, ove osobe su ostavljane prepuštene same sebi.¹²

Antičko doba obilježava potpuna obespravljenost, netolerancija i nemilosrdan odnos prema osobama sa invaliditetom. U Sparti su novorođenčad s razvojnim smetnjama smatrali nekorisnom, te su ih izlagali u šumu ili druga pusta mjesta. O zadržavanju ili odbacivanju novorođenčeta odluku je donosilo plemensko vijeće, sastavljeno od najstarijih i/ili najuglednijih pripadnika.¹³ Odrasle osobe, nastradale na radu, nisu uživale nikakva prava, odnosno bili su prepušteni sami

12 Zovko, G., *Invalidi i društvo*. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu. Revija za socijalnu politiku, Svezak 6, Br. 2., 1999., str. 5.

13 Opširnije o odnosu prema osobama sa invaliditetom u Antičkoj Grčkoj vidi u: Vukasović, P., *Helada i invalidnost*. Institut za uporedno pravo. Beograd, 2004. Web izdanje dostupno u: <http://www.hereticus.org/arkhiva/2004-3/helada-i-invalidnost.html>, posjećeno 20. oktobra 2011. godine.

sebi.¹⁴ Izuzetak su bili ratni invalidi, koji su uživali sva građanska privilegovana prava. Ovakav odnos prema osobama sa invaliditetom u Ateni ostaje neporomijenjen.

Pravne predstave o osobama sa invaliditetom pojavljuju se u *Rimskoj državi*, a odnos prema njima se i dalje ne mijenja. Rimski zakon takvim je osobama uskraćivao mnoga prava. Prema Petroviću, određivanje invalidnosti u pravnoj sferi „više je bilo negativno u smislu naglašavanja razlika osoba sa invaliditetom od pravne kategorije zdravih ljudi“.¹⁵ Osobe sa invaliditetom, prema rimskom pravu, podijeljene su u dvije kategorije; *prva*, koja se odnosila na sve oblike invalidnosti shvaćenih kao ‘*deformisanost*’ i ‘*defektnost*’, te *druga* koja obuhvata oblike invaliditeta tzv. *nakaznosti* (medicinski hermafroditizam, sijamske blizance i druge oblike teških deformiteta).¹⁶ Duševno bolesne osobe, a po Justijanovom pravu i kastrati, nisu mogli sklapati brak.¹⁷ *Patria potestas* s obzirom na djecu, između ostalog, sadržavala je *lus vitae ac necis*, tj. odlučivanje o životu i smrti putem ubijanja ili izlaganja novorođenog invalidnog djeteta.¹⁸

Srednji vijek obilježen je progonima i fizičkim kažnjavanjima najgore vrste od strane crkve, čiji su službenici provodili zvjerska mučenja nad osobama sa mentalnim poteškoćama i guhonijemim, te hermafroditima, kako bi iz njih „*istjerali zle duhove*“. Mnogi od njih su završili na lomačama spaljivani kao vještice i čudovišta. Do sredine

14 *Ibid.*

15 Petrović, L.J., *Pogled na invalidnost kroz istoriju*. Institut za savremenu istoriju. Beograd, 2004., Web izdanje dostupno u: <http://www.hereticus.org/arhiva/2004-3/pogled-na-invalidnost-kroz-istoriju.html>, posjećeno 23. novembra 2011. godine.

16 *Ibid.*

17 U pogledu ograničenja poslovne sposobnosti, tjelesna bolest nije bila razlogom njenog ograničenja. Međutim, osobe sa tjelesnim manama nisu mogle poduzimati određene pravne poslove (npr. slijepi nisu mogli praviti usmenu oporuku). Duševno bolesni (*furiosi*) bili su za vrijeme pomučjenja uma potpuno poslovno nesposobni, nisu mogli stjecati, niti su bili odgovorni za delikte. Još od Zakonika XII ploča bili pod skrbništvom. Vidi u: Horvat, M., *Rimsko pravo*. Pravni fakultet, Zagreb, 2007., str. 120.

18 *Patria potestas*, u starijoj Rimskoj državi, bila je jaka vlast kućnog starješine (*Pater familias*) nad djecom i daljim potomcima. Još je u *Zakoniku XII ploča*, tačnije na Ploči broj IV paragraf 1., bilo propisano da: „*Nakazno dijete treba, kao što propisuje Zakon XII ploča, brzo (odmah) ubiti. (Cicero: cito necatus tamquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer)*“ Romac, A., *Izvori rimskog prava*. Pravna biblioteka „Informato“ Zagreb, 1973., str. 20-21.

XVII stoljeća, nakaznost se tretirala kao krivično djelo i kršenje čitavog niza prirodnih i pravnih propisa.¹⁹

U kasnom Srednjem vijeku, ovakav odnos polako se počinje mijenjati, a dobrotvori i pojedini crkveni redovi osnivaju prva utočišta (azile) za siromašne, bolesne i osobe sa invaliditetom.²⁰ Ktitori crkve imali su obavezu da takvim osobama obezbijede hranu i odjeću. Osobe sa oblicima psihičkog invaliditeta spadale su u kategoriju pojedinaca koji su se, prema mišljenju srednjevijekovnih medicinskih radnika, mogle 'popraviti' i ponovo uključiti u opšti društveni okvir.

U doba *humanizma i renesanse* javlja se slobodniji svjetovni odnos prema čovjeku i njegovoj individualnosti. Osobe sa invaliditetom postaju brigom bogatih pojedinaca, a kasnije i zajednice.

Građansko društvo u XVIII stoljeću donosi velike promjene u društvenom odnosu prema osobama sa invaliditetom. Ideje Francuske revolucije o jednakim pravima svih na obrazovanje, potiču zapadnoeuropske zemlje na otvaranje institucija za djecu i odrasle s invaliditetom. Stvaranjem građanskog društva, razvijaju se opšta građanska prava, a također i drugačiji pogled na osobe sa invaliditetom. Otvaraju se prve škole za slijepe i gluhe u Parizu: 1776. za gluhe, a 1785. godine za slijepe; Zavodi za smještaj gluhonijemih u *Leipzigu* 1788. i Beču 1799. godine.²¹ Prva škola za mentalno oboljele, također je otvorena u Parizu 1837. godine. Širom Europe i SAD-a, do kraja XIX stoljeća otvoren je veći broj škola i domova za smještaj takve djece. Djeca su osposobljavana u pismenosti, socijalnim navikama i ponašanju, te za rad u poljoprivredi i industriji za manje složene poslove.

U drugoj polovini XIX stoljeća europske države zakonima uređuju osiguranje radnika na radu, te zaštitu osoba sa invaliditetom, a predvodnik je Austro-Ugarska Monarhija, koja je 1854. godine

19 Fuko, M. (1975.), a prema Petrović, Lj., *Pogled na invalidnost kroz istoriju*. Institut za savremenu istoriju. Beograd, 2004., Web izdanje dostupno u: <http://www.hereticus.org/arkhiva/2004-3/pogled-na-invalidnost-kroz-istoriju.html>, posjećeno 20. novembra 2011. godine.

20 Rački, J., *Teorija profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom*. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1997., str. 38.

21 Usporedi: Žunić, Z., *Profesionalnom rehabilitacijom u 21. stoljeće*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb, 2001., str. 22.

donijela Zakon o zaštiti rudara. Invalidsko i penzijsko osiguranje uvodi se nešto kasnije. *Prvi svjetski rat* pridonio je stvaranju povoljnog položaja osoba sa invaliditetom, naročito nastradalih u ratu. Osnovno obilježje ovog vremena u odnosu prema osobama sa invaliditetom jeste kriterij različitosti, odnosno posebnosti; rad osoba sa invaliditetom nije društveno značajnije valoriziran – svrha mu je socijalizacija takvih osoba. Opšti socijalni i materijalni odnosi nisu dopuštali širu emancipaciju školovanja, radnog osposobljavanja, zapošljavanja i rada osoba sa invaliditetom.²²

Početak XX stoljeća, pod uticajem ideje društvenog darvinizma, u skoro svim zapadnim zemljama javlja se eugenitički pokret, koji je imao veliki broj sljedbenika među obrazovanim ljudima.²³ Pod uticajem ovog pokreta, javlja se ideja sterilisanja osoba koje su, između ostalog, nosile nasljedne poremećaje. Ideja sterilisanja bila je ozakonjena u Sjedinjenim Američkim Državama, Švedskoj, Švicarskoj i drugim državama. Tako je, na primjer, na osnovu eugenike u Švedskoj između 1935. i 1975. godine, sterilisano oko 63.000 ljudi.

Naravno, najuzasnija primjena principa eugenitike dogodila se u nacističkoj Njemačkoj, za vrijeme *Drugog svjetskog rata*. Naime, ideologija nacističke Njemačke koja je podrazumijevala stvaranje „čiste arijevske rase“, pored progona i ubijanja Jevreja, Slavena i Roma, vršila je organizovanu eutanaziju osoba sa invaliditetom, a u

22 Žunić, Z., *Profesionalnom rehabilitacijom u 21. stoljeće*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb, 2001., str. 25.

23 Eugenitički pokret vodi porijeklo iz ranog XIX stoljeća, a u velikoj mjeri se razvijao pod uticajem Frensis Galtona u Velikoj Britaniji i Čarlsa Devenporta u SAD. Ova dva naučnika ohrabivala su „uzgajanje poželjnih“ i reproduktivnu kontrolu „nepoželjnih“ ljudi. Pojam ‘eugenika’ nastao je od grčkih riječi ‘eu’ i ‘genos’, što bi u slobodnom prevodu značilo ‘dobri gen’. Eugenika je ideologija o „poboljšanju“ ljudske vrste na način da se spriječe „inferiorni“ ljudi da imaju djecu (negativna eugenika) i podsticanje onih „superiornih“ da imaju što veći broj djece (pozitivna eugenika). Prema ideji eugenike, ljudski progres je ugrožen širenjem gena (kroz reprodukciju) siromašnih, slabih i bolesnih koje bi trebalo eliminisati prirodnom selekcijom. Ova ideologija je u Švedskoj, SAD i drugim državama dovela do pojave zakonski regulisane eugenitičke sterilizacije i prave manije za ostvarivanjem genetički naprednije porodice, a samim tim i društva. Vidi više u: Shakespeare, T., *Disability, Genetics and Eugenics*. Disability on Equal Terms, Editet by: Swain, J. & French, S., SAGE Publications, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore, 2008., str. 21-31.

skladu sa tajnim Hitlerovim programom *Akcija T4* (njem. *Aktion T4*).²⁴ Prema nacističkim zvaničnim podacima, ovaj program bio je na snazi do oktobra 1941. godine, a tokom njegovog trajanja ubijene su 70.273 osobe sa invaliditetom.²⁵ Međutim, na suđenjima u Nirnbergu iznijet je dokaz sa su njemački ljekari nastavili sa ubijanjem osoba sa invaliditetom i nakon oktobra 1941. godine, te da je u okviru *Akcije T4* eutanizirano oko 275.000 ljudi, a u periodu od 1933. do 1939. godine sterilisano je njih oko 350.000. Sedam osoba na suđenjima poslije Drugog svjetskog rata za ove zločine, među kojima je bio i Karl Brandt, osuđeno je na smrtne kazne.²⁶

3. Djelovanje Organizacije Ujedinjenih naroda u kontekstu unapređenja i zaštite prava osoba sa invaliditetom

Vrijeme poslije Drugog svjetskog rata, i slijedećih pedesetak godina, donosi značajne promjene u društvenim odnosima prema osobama sa invaliditetom.

Pod utjecajem naslijeđenog dualizma tokom pedesetih godina, otvara se veći broj specijalnih škola, ustanova, radionica, fondova, specijalnih metoda rada i slično. Politika integracije prihvata se u razvijenim zemljama svijeta, posebno u europskim državama.

24 Ovaj dekret o eutanaziji, napisan na Hitlerovom ličnom memorandumu i datiran na 01. septembar 1939. godine, glasi: „*Rajh vođa Bouler i doktor Brant su zaduženi odgovornošću da prošire nadležnost ljekara, navedenih imenom, dotle da pacijentima koji se smatraju neizlječivim prema najboljoj dostupnoj ljudskoj procjeni stanja njihovog zdravlja, mogu da omoguće milosrdnu smrt.*“ Zanimljiv je podatak da je Akcija T4 inicirana od strane roditelja jednog teško deformisanog djeteta (nedavno identifikovanog kao Gerhard Krečmar), rođenog u blizini *Laipziga*, koji su pisali Hitleru sa molbom za dozvolu da njihovo dijete bude ubijeno. Hitler je to odobrio, te ovlastio formiranje Državnog komiteta za naučno registrovanje nasljednih i urođenih bolesti, na čelu sa Karl Brandtom, njegovim ličim ljekarom i Filipom Boulerom, šefom Hitlerove kancelarije, koji su dobili ovlasti sa odobravanjem ovakve zahtjeve. Opširnije vidi u: Lifton, R. J., *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, Basic Books, 1986., str. 64.

25 Proctor, R.N., *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis*, Harvard, 1988., str. 191.

26 Više o počinjenim zločinima nad osobama sa invaliditetom za vrijeme nacističke njemačke vidi u: Poore, C., *Disability in Twentieth-Century German Culture*. The University of Michigan Press, 2009., str. 72 i dalje.

Sredinom šezdesetih godina politika različitosti, posebnih propisa, socijalnih mjera i oblika pomoći osobama sa invaliditetom doživljava prve oštre kritike. Početkom sedamdesetih godina javlja se ideja integracije, koja odbacuje koncept invaliditeta kao apsolutnog i posebnog stanja individue. Osobe sa invaliditetom počinju se uvažavati kao ravnopravna socijalna bića u školovanju, zapošljavanju, radu, kulturnim aktivnostima, sportu, političkom djelovanju i sl.

Promjeni odnosa znatno doprinose akti Organizacije Ujedinjenih naroda, kao i djelovanje njenih organa i specijaliziranih agencija.

Već u prvim, univerzalnim dokumentima usvojenim od strane ove organizacije nailazimo na pravne formulacije kojima se priznaju i štite prava osoba sa invaliditetom. Tako, odredbama *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima*²⁷ usvojenom 10. decembra 1948. godine, zahtijeva se od država članica da obezbijede svakom građaninu pristojan životni standard. U skladu s prethodnim, član 25. Deklaracije, koji je jedan od rijetkih koji spominje i invaliditet, glasi: „*Svako ima pravo na životni standard koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samoga i njegove porodice, uključujući hranu, odjeću, stan, liječničku njegu i potrebne socijalne usluge, kao i pravo na osiguranje za slučaj nezaposlenosti, bolesti, invalidnosti, udovištva, starosti ili drugog pomanjkanja sredstava za život u prilikama koje u izvan njegove moći...*“. Iz ovog prava proizilazi da je država članica, odnosno njena legitimna vlast, dužna aktivno raditi na njegovom ostvarivanju, u cilju ostvarivanja zdravog života i dobrobiti svakog čovjeka i njegove porodice, a koji se iz bilo kog razloga nalaze u stanju socijalne potrebe i kojima je potrebna društvena pomoć. Pored toga, ostale odredbe Univerzalne deklaracije tako su definisane da izjednačavaju prava svih građana, bez obzira na bilo kakvo *razlikovanje*, a prema njenom članu 2. definisana je *zabrana diskriminacije* po bilo kojem stvarnom ili pretpostavljenom osnovu, što implicitno podrazumijeva zabranu diskriminacije i po osnovu invalidnosti. Iako neobavezujući, ovaj dokument se danas smatra opštim idealom koji trebaju postići sve države, a njene odredbe poslužile su kao osnov za definisanje svih drugih dokumenata o ljudskim pravima.

27 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 217 A (III).

Pored prava sadržanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (1948), Ujedinjeni narodi usvojili su i dva pravno obezbeđujuća dokumenta u kojima su definisana prava, ali i uspostavljeni mehanizmi kojima se osigurava njihovo provođenje. To su *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*²⁸, te *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*,²⁹ oba usvojena 19. decembra 1966. godine od strane Generalne skupštine Ujedinjenih naroda, stupili na snagu 1976. godine. Iako se eksplicitno ne bave pravima osoba sa invaliditetom, oni promovišu prava svih osoba, a u njihovim odredbama moguće je naći čitav niz pravnih formulacija koje su u savremenom kontekstu od izuzetnog značaja za regulisanje prava ovih osoba i njihovu zaštitu. Temeljna načela oba pakta jesu zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu, te spolna i svaka druga jednakost u pogledu uživanja prava predviđenih njihovim odredbama. Njihov ogroman značaj ogleda se u činjenici da oni, pored Povelje Ujedinjenih naroda (1945), te Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948), predstavljaju dio međunarodnog zakonika o ljudskim pravima. Oba ova pakta nabrojana su u Aneksu 1. Ustava Bosne i Hercegovine od 21. decembra 1995. godine i predstavljaju dio njenog pravnog sistema.

U kasnijem periodu, od strane UN-a počinju se usvajati posebni dokumenti o ljudskim pravima, kojima se pruža zaštita određenim posebno ugroženim kategorijama osoba. Neki od njih novijeg datuma sadrže odredbe kojima se eksplicitno priznaju i štite prava osoba sa invaliditetom. Takva je, na primjer, *Konvencija o pravima djeteta*³⁰ usvojena na Generalnoj skupštini UN-a 20. novembra 1989. godine, stupila na snagu 1991. godine, a ratifikovana je od strane 191. države. Tako se članom 23. Konvencije o pravima djeteta, priznaje pravo djeci sa fizičkim ili mentalnim smetnjama pravo na potpun i život dostojan ljudskog bića, u uslovima koji ne narušavaju njegovo dostojanstvo i koji ovakvoj djeci omogućavaju uključivanje u život zajednice. Odredbama istog člana priznaje se djeci pravo na rehabilitaciju i socijalnu integraciju, te njihovom staraocu pravo na materijalnu pomoć od strane države itd. U pogledu ostalih prava predviđenih odredbama ove Konvencije, zabrana diskriminacije po

28 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 2200 A/XXI.

29 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 2200 A/XXV.

30 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 44/25.

osnovu *onesposobljenja* eksplicite je navedena u njenom članu 2.

Takva je i *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*,³¹ usvojena 18. decembra 1979. godine, stupila na snagu 1981. godine u skladu sa članom 27 (1). Njenim odredbama zahtijeva se poduzimanje svih potrebnih mjera i aktivnosti u cilju eliminisanja postojeće, ali i sprečavanja svih oblika diskriminacije žena u budućnosti u pogledu uživanja građanskih i političkih, ali i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava predviđenih njenim odredbama. Njen osnovni cilj je, dakle, osiguranje stvarne jednakosti žene i muškarca, a njene odredbe implicitno se odnos i na zaštitu od diskriminacije žena sa invaliditetom. Oba ova posebna dokumenta predstavljaju dio pravnog sistema države Bosne i Hercegovine, budući da su, također, nabrojani u Aneksu 1 njenog Ustava.

3.1. Djelovanje Organizacije Ujedinjenih naroda izričito u cilju unapređenja i zaštite prava osoba sa invaliditetom

Kada je u pitanju djelovanje Ujedinjenih naroda izričito u cilju unapređenja položaja i zaštite osoba sa invaliditetom, njihova prava postaju predmetom posebne pažnje ove organizacije prije četiri decenije. Od sedamdesetih godina do danas, usvojen je čitav niz dokumenata u cilju prevencije invaliditeta, te za zaštitu prava, dostojanstva i postizanja ideje socijalne pravde za osobe sa invaliditetom. Prvi takvi usvojeni dokumenti bili su *Deklaracija o pravima mentalno nedovoljno razvijenim osobama*³² od 20. decembra 1971., *Deklaracija o sprečavanju hendikepiranosti i o rehabilitaciji hendikepiranih osoba*³³, te *Deklaracija o pravima invalidnih osoba*³⁴ od 9. decembra 1976. godine. Sve do ovog perioda invaliditet je smatran skoro isključivo zdravstvenim pitanjem, a preovladavajući model društvenog odnosa prema osobama sa invaliditetom bio je medicinski. Ovaj model je polazio od invalidnosti kao isključivo kao problema pojedinca. Medicinski model je, dakle, polazio od fizičke, mentalne, intelektualne ili čulne disfunkcije pojedinca, koja može biti

31 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 34/180.

32 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 2856 (XXVI) iz 1971. godine.

33 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 1921 (LVI) iz 1975. godine.

34 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 3447 (XXX) iz 1976. godine.

izliječena ili barem ublažena pomoću specijalizirane profesionalne intervencije. Prema *Rieseru*, medicinski model, u odnosu na osobe sa invaliditetom, „*stvara ciklus njihove ovisnosti i isključivanja koji je veoma teško razbiti*“.³⁵

Međutim, zahvaljujući ovim aktima deklarativnog karaktera, sedamdesetih godina prošlog stoljeća na scenu stupa socijalni model koji invalidnost vidi, ne kao bitnu karakteristiku ličnosti, već kao „*produkt socijalnog konteksta i okoline u kojoj se osoba nalazi računajući i njenu fizičku strukturu, dizajn objekta, transport, itd.*“³⁶

Značajnija aktivnost Ujedinjenih naroda u zaštiti i promicanju prava osoba sa invaliditetom započinje proglašavanjem 1981. - *Međunarodnom godinom osoba sa invaliditetom*, sa temom „*potpuno sudjelovanje i jednakost*“. Generalna skupština pozvala je sve države da sagledaju položaj osoba sa invaliditetom u svojoj državi i da pokrenu akciju, kako bi se više saznalo o problemima invalidnosti, podstaklo preventivno djelovanje i rehabilitacija, te unaprijedio socijalni i ekonomski položaj i uloga ovih osoba. Najvažniji rezultat Međunarodne godine jeste *Svjetski program djelovanja u vezi sa invalidnim osobama*³⁷, čija je zadaća bila osigurati efikasne mjere na međunarodnom i nacionalnom nivou i za ostvarenje ciljeva „*punog i jednakog učešća*“ osoba sa invaliditetom u društvenom životu i razvoju. Iako politički, program sadrži smjernice, pogled na situaciju osoba sa invaliditetom u svijetu i preporuke za akciju na međunarodnom, regionalnom i državnom nivou.

Tri osnovna cilja Svjetskog programa akcije su: *prevencija* (primarna – sprečavanje nastanka invaliditeta i sekundarna – sprečavanje njegovih negativnih posljedica), *rehabilitacija* (omogućavanje osobi sa dosegne maksimalni nivo funkcionalnosti) i *izjednačavanje mogućnosti* (dostupnost ukupnog društvenog sistema za ove osobe).

35 Rieser, R., *Disability equality: Confronting the oppression of the past*. Education, Equality and Human Rights: Issues of gender, 'race', sexuality, disability and social class, Edited by: Cole, M., „Routledge“ Taylor and Francis Group, London and New York, 2006., str. 135

36 Pešić, V., *Europska unija i osobe sa invaliditetom*. „Libra“ Beograd, 2006., str. 25.

37 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 37/52 od 3. decembra 1982. godine.

Takav razvoj doveo je do usvajanja novih međunarodnih standarda o ovom pitanju, koji naročito uzimaju u obzir potrebu osiguravanja jednakih mogućnosti i jednakog tretmana svih kategorija osoba sa invaliditetom prilikom zapošljavanja i integracije u zajednicu. Zahvaljujući Svjetskom programu, sa sadašnjeg gledišta, u većini država u svijetu položaj osoba sa invaliditetom je poboljšan. Međutim, u većini država u tranziciji kakva je i Bosna i Hercegovina, potrebno je dalje angažovanje u borbi za poboljšanje uslova osoba sa invaliditetom u ekonomskom, socijalnom i svakom drugom pogledu.

Generalna skuština je, također, proglasila *Dekadu invalidnih osoba Ujedinjenih naroda* od 1983. do 1992. godine, tokom koje Potkomisija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina uključuje problematiku invaliditeta u diskurs ljudskih prava. Rezolucijom Generalne skupštine uspostavljen *Dobrovoljni fond za dekadu osoba sa posebnim potrebama UN-a 1983-1992*. Rad ovog fonda produžen je i poslije dekade radi ostvarenja osnovnog cilja „*Društvo za sve*“.³⁸ Fond osigurava i podršku za inovativne akcije kojima promoviše podizanje nivoa svijesti o pitanjima osoba sa invaliditetom i razmjenu znanja i iskustva, te osigurava široka primjena odgovarajućih tehnologija za osobe sa invaliditetom.³⁹

3.2. Uspostavljanje sistema temeljenog na ljudskim pravima osoba sa invaliditetom

Međutim, diskriminacija po osnovu invalidnosti nastavljala se i poslije usvajanja svih ovih dokumenata. Zato su organizacije osoba sa invaliditetom povele kampanju za usvajanje dokumenta pod okriljem Ujedinjenih naroda, kojim bi se osigurala ravnopravnost osoba sa invaliditetom u odnosu na ostale građane. Na temelju iskustva stečenog tokom Dekade osoba sa invaliditetom, Generalna skupština UN-a usvojila je krajem 1993. godine, jedan od najvažnijih dokumenata koji tretiraju prava osoba sa invaliditetom – *Standardna*

38 Vidi: Rezolucije Generalne skupštine UN-a 32/133; 40/31; 47/88 i 45/91.

39 Opširnije vidi u: Izmirlija, M., *Međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava osoba s invaliditetom. Ljudska prava osoba sa invaliditetom: Satanje u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori*. Pravni fakultet, Univezitet u Sarajevu. Sarajevo, 2006., str. 5-20.

pravila UN za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom,⁴⁰ a koja predstavljaju ogroman napredak u borbi za ravnopravnost osoba sa invaliditetom. Standardna pravila predstavljaju političke smjernice, minimalne standarde i upućujuće norme za nacionalne zakone iz oblasti građananskih i političkih, te, posebno, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Iako ne predstavljaju pravnu obavezu država koje su ih usvojile, njihova višegodišnja primjena dovela je do toga da se ona danas smatraju dijelom međunarodnog običajnog prava. Ovaj dokument i danas je od temeljne važnosti za buduću harmonizaciju postojeće, te donošenje nove zakonske regulative iz ove oblasti. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 30. septembra 2003. godine, donijelo je Odluku o usvajanju Standardnih pravila UN-a, čime je obavezalo entitetske vlade da, pri kreiranju zakonskih i drugih propisa, primijene odredbe ovog dokumenta.

Zahvaljujući Standardnim pravilima UN-a kreiran je danas preovladavajući model društvenog odnosa prema osobama sa invaliditetom, temeljen na njihovim ljudskim pravima. Invaliditet, dakle, postaje pitanje ljudskih prava. Glavna njegova obilježja su: apsolutna jednakost osoba sa invaliditetom u odnosu na druge, te njihova potpuna socijalna integracija. Prema *Walmsleyu*, ključna načela ovog modela su: *prava, nezavisnost, izbor i inkluzija*.⁴¹ Ovaj model vidi invaliditet kao kao normalan dio života, a osobe sa invaliditetom kao građane s jednakim pravima, koje trebaju da uživaju ista prava kao i ostali građani, te jednake mogućnosti da učestvuju u društvu. Pored prava, osobe sa invaliditetom imaju i jednake obaveze u društvu, a društvo im treba pružiti neophodnu pomoć da bi im se omogućilo izvršavanje obaveza. Ovo znači da društvo mora povećati svoja očekivanja od osoba sa invaliditetom.⁴²

Pristup invalidnosti zasnovan na ljudskim pravima i razvoju, fokusira se na uklanjanje prepreka ravnopravnom učešću i eliminaciju diskriminacije na osnovu invaliditeta.

40 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 48/96.

41 Walmsley, J., *Research and Emantipation: Prospects and Problems*. Learning Disability. Edited by: Grant, G. & Co. Open University Press, Berkshire, 2005., str. 729.

42 Usporedi: Terzi, L., *Justice and Equality in Education: A Capability Perspective on Disability and Special Educational Needs*. Continuum International Publishing Group, London, 2008., str. 42-63.

3.3. Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006)

Standardna pravila UN-a bila su uvod u donošenje *Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom*⁴³, usvojene 13. decembra 2006. godine u središtu Ujedinjenih naroda u *New Yorku*, a potpisne 80 država članica.⁴⁴ Konvencija predstavlja prvi sveobuhvatni i integralni obavezujući dokument o promovisanju i zaštiti prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom. Svrha joj je da promoviše, štiti i osigura puno i efikasno uživanje prava preko 700 miliona osoba sa invaliditetom, koliko se procjenjuje da ih ima u svijetu. Značaj Konvencije UN-a ogleda se u tome što prihvata koncept zasnovan na ljudskim pravima osoba sa invaliditetom, priznajući da je diskriminacija protiv bilo koje osobe po osnovu invalidnosti kršenje urođenog dostojanstva ljudskog bića.⁴⁵ Konvencija UN-a najznačajniji je dokument kojim se priznaju i štite prava osoba sa invaliditetom.

Konvencija UN-a polazi od slijedećih osnovnih načela: *poštivanje urođenog dostojanstva i osobne autonomije, uključujući pravo na samostalno donošenje odluka; nediskriminacija; puno i efektivno učešće u društvenom životu; poštivanje različitosti i prihvatanje ovih osoba kao dijela ljudske vrste i raznovrsnosti ljudskog roda; jednakost mogućnosti; pristupačnost; jednakost muškarca i žene; poštovanje razvoja djece sa invaliditetom i očuvanje njihovog identiteta.*⁴⁶

U preambuli se posebno naglašava da će puno učešće osoba sa invaliditetom u društvu dovesti do njihovog povećanog osjećaja pripadnosti, te značajnog napretka u ljudskom, ekonomskom i društvenom razvoju i uklanjanju siromaštva. Kao pretpostavku

43 Generalna skupština UN-a, Rezolucija 56/168.

44 Konvencija je stupila na snagu 3. maja 2008. godine, nakon ratifikacije od strane 20. država članica Ujedinjenih naroda. Zanimljiv podatak jeste da je susjedna Republika Hrvatska bila četvrta država u svijetu koja je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom. Do februara 2012. godine Konvenciju je ratifikovalo 110 država, među kojima je i Bosna i Hercegovina. Spisak država koje su ratifikovale Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom dostupan u: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=12spid=166>, posjećeno 24. februara 2012. godine.

45 „Svrha ove konvencije jeste da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda od strane svih osoba sa invaliditetom, te da promoviše poštivanje njihovog urođenog dostojanstva“. (Član 1. stav 1. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom).

46 Član 3. *Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom* (2006.)

potpunog uživaja prava i sloboda, Konvencija UN-a ističe važnost pristupa fizičkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom okruženju, zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, informacijama i komunikacijama. Uvažavajući specifične potrebe osoba sa invaliditetom, Konvencija UN-a garantuje čitav niz temeljnih prava kao što su dostojanstvo, jednakost pred zakonom, nediskriminacija, pravo na život, ličnu slobodu i sigurnost, poštivanje privatnosti, itd.

Što se tiče ekonomskih i socijalnih, ali i specifičnih prava, Konvencija UN-a garantuje: pravo na pristupačnost javnim i drugim ustanovama; pravo na samostalan život i uključenost u zajednicu; pravo na ličnu pokretljivost; poštovanje doma i porodice; pravo na obrazovanje; pravo na zdravstvenu zaštitu; pravo na rehabilitaciju i rehabilitaciju; pravo na rad i zapošljavanje; pravo na adekvatan životni standard i socijalnu zaštitu; pravo na učešće u kulturnom, sportskom životu, rekreaciji i slobodnim aktivnostima.⁴⁷

Imajući u vidu posebnost potreba osoba sa invaliditetom, Konvencija UN-a sadrži i detaljnu razradu navedenih prava u svrhu njihovog punog uživanja od strane osoba sa invaliditetom, nezavisno o vrsti i stepenu invaliditeta. Konvencija UN-a posebnu pažnju posvećuje podizanju svijesti cjelokupnog društva o osobama sa invaliditetom i njihovim pravima.⁴⁸ Takođe, posebna pažnja posvećuje se ženama sa invaliditetom, te djeci s teškoćama u razvoju u cilju njihovog potpunog uključivanja, a u skladu s najboljim interesom djeteta.⁴⁹

Ova prava, ujedno, predstavljaju i garanciju poštovanja ukupnosti ljudskih prava i izjednačavanja mogućnosti u odnosu na osobe s invaliditetom. Ona garantuju prihvatanje invaliditeta kao oblika različitosti, te njegovo potpuno uvažavanje od strane države i društva. Konačni cilj Konvencije UN-a jeste potpuna socijalna integracija osoba sa invaliditetom, koja takvoj osobi omogućava samostalno življenje. Njen koncept, usmjeren na osnaživanje osobe s invaliditetom, te povećanje odgovornosti društva prema toj društvenoj skupini, na neki način garantuje ostvarenje cilja, a to je puno uvažavanje ljudskih prava osoba sa invaliditetom. Najvažniji

47 Čl. 9., 19., 20., 23., 24., 25., 26., 27., 28. i 30. *Ibid.*

48 Čl. 8. *Ibid.*

49 Čl. 6. i 7. *Ibid.*

očekivani efekat Konvencije UN-a je promjena percepcije javnosti prema osobama sa invaliditetom, u cilju njihove pune integracije u društvo, što traži i javnu kampanju.

Konvencija UN-a obavezuje države članice da osiguraju puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve osobe sa invaliditetom, bez ikakve diskriminacije po osnovu invalidnosti. U svrhu provođenja ove obaveze, države potpisnice se dalje obavezuju na donošenje zakonskih i drugih propisa i mjera, koje uključuju i opozivanje i poništavanje svih zakonskih i drugih akata, te diskriminatornih običaja i prakse.⁵⁰ U tom cilju, države, odnosno njihove javne vlasti i ustanove moraju se suzdržati od bilo kog akta ili prakse koja nije u skladu sa odredbama Konvencije UN-a.

* * * * *

Važno je naglasiti da djelovanje Organizacije Ujedinjenih naroda na promovisanju prava osoba sa invaliditetom nije stao donošenjem ove Konvencije. Početkom 2010. godine, na Plenarnom sastanku na najvišem nivou u UN-a, a u svrhu rasprave o *Milenijskim razvojnim ciljevima*, vlade su potvrdile da se razvojne politike i akcije moraju također fokusirati na osobe sa invaliditetom, tako da i one imaju koristi od napretka ostvarenog u postizanju Milenijskih razvojnih ciljeva. Rezolucijom Generalne Skupštine UN-a, Međunarodni dan osoba sa invaliditetom, 3. decembar 2010. godine imao je za temu: „Ispunjavanje obećanja – Uključivanje pitanja invalidnosti u Milenijske razvojne ciljeve do 2015. godine i dalje“.⁵¹ Ovom tematikom Generalna skupština UN-a željela je podsjetiti vlade na ispunjavanje obećanja o uključivanju invalidnosti i pitanja osoba sa invaliditetom u procese i mehanizme ostvarivanja Milenijskih razvojnih ciljeva do 2015. godine, jer, ukoliko se uloga osoba sa invaliditetom u društvu zanemari, tada ni Milenijski ciljevi ne mogu u potpunosti biti postignuti, a osobe sa invaliditetom mogu biti još više marginalizovane u društvu.⁵²

50 Član 4. st. 1. *Ibid.*

51 Milenijski razvojni ciljevi (*Milenium Development Goals*) predstavljaju ambiciozni razvojni program UN-a za novo stoljeće. Osam milenijskih razvojnih ciljeva usvjenih 18. septembra 2000. godine, imaju za cilj da, između ostalog, smanje za polovinu ekstremno siromaštvo, zaustave širenje HIV/AIDS-a, uključe u sistem osnovnog obrazovanja svaku osobu na svijetu, itd. Zamišljeno je da ovi ciljevi budu realizovani do kraja 2015. godine.

52 Opširnije o djelovanju Organizacije UN-a u cilju ostvarivanja i zaštite prava

3.4. Djelovanje posebnih organa Ujedinjenih naroda

Pored djelovanja glavnih organa UN-a, u kontekstu unapređenja i zaštite prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom važnu ulogu imaju posebni organi (komiteti) ustanovljeni odredbama već spomenutih dokumenata o ljudskim pravima, a u svrhu praćenja provedbe njegovih odredaba od strane država članica. Svima njima su države članice dužne dostavljati inicijalne izvještaje (po pristupu dokumentu), kao i periodične izvještaje u smislu provedbe njegovih odredaba u određenom periodu. Posebno je značajno što, također, pojedinci i nevladine organizacije iz država članica komitetima mogu podnositi alternativne izvještaje (tzv. *izvještaje u sjeni*) u cilju prikaza stvarnog stanja ljudskih prava u državi članici, a komiteti i ove izvještaje uzimaju u obzir. Također, neki od njih (npr. Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama) imaju ovlasti istražnih organa, tako što rješavaju po individualnim i grupnim predstavkama podnesenim od strane pojedinca ili grupe pojedinaca, koji tvrde da su žrtve nepoštivanja ljudskih prava predviđenih odredbama dokumenta od strane države članice. Komiteti usvajaju zaključna zapažanja koja služe kao smjernice državama u pogledu dalje provedbe odredaba dokumenta, te opšte komentare i preporuke koji predstavljaju smjernice u pogledu tumačenja određenih njihovih odredbi.

U pogledu unapređenja i zaštite ekonomsko-socijalnih prava osoba sa invaliditetom, u sistemu Ujedinjenih naroda posebno važan organ jeste Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, čija je zadaća praćenje provođenja odredi već spomenutog Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine. Komitet je ustanovljen rezolucijom Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih naroda od 28. maja 1985. godine.⁵³ Iako nije ovlašten donositi obavezujuće odluke, on svojim izvještajima i opštim komentarima vrši snažan utjecaj na države članice u smislu provedbe odredaba Pakta.

osoba sa invaliditetom vidi u: Lord, J., Posarac, A., Nicoli, M., Paffley, K., McLain – Nhlapo, C. & Keogh, M., *Disability and Internacional Cooperation and Development: A Review of Policies and Practices*. Social Protection and Labor, The World Bank, 2010., str. 6-13.

53 Rezolucija 1985/17. Ekonomskog i socijalnog vijeća UN.

Komitet je donio čitav niz opštih komentara, a osobama sa invaliditetom posvetio je cijeli Opšti komentar br. 5 iz 1994. godine.⁵⁴ U njemu je konstatovano da se diskriminacija ovih osoba razlikuje od diskriminacije nekih drugih kategorija, jer se ispoljava u njihovoj segregaciji i izolaciji. U komentaru dalje stoji da se diskriminacija osoba sa invaliditetom pojavljuje u mnogim oblastima, naročito u obrazovanju, zapošljavanju, ostvarivanju prava na stanovanje i korišćenje naučnih ostvarenja. Kako bi se ostvarilo načelo jednakosti i nediskriminacije, te otklonile posljedice ranije i spriječila buduća diskriminacija, države su obavezne da preduzmaju pozitivne mjere za poboljšavanje položaja ovih osoba. Posebna obaveza države je da vodi računa o jednakom postupanju prema osobama sa invaliditetom, i to ne samo u javnom sektoru, već i u privatnoj oblasti, jer postoji opasnost da slobodno tržište i tržišna privreda eliminišu ove osobe iz društvenog života.

U *Opštem komentaru br. 3*, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava zahtijeva od država za obezbijede minimalni nivo poštivanja svakog prava svima bez diskriminacije i bez obzira na dostupnost resursa zemlje u pitanju ili postojanje bilo kojeg drugog faktora ili poteškoće.⁵⁵ U *Opštem komentaru br. 18*, u kontekstu prava na rad, Komitet zahtijeva od država da barem osiguraju pravo pristupa zapošljavanju, naročito marginalizovanim osobama, odnosno skupinama osoba, dozvoljavajući im da žive dostojanstvenim životom. Dalje, države trebaju izbjegavati bilo kakve mjere koje rezultiraju diskriminacijom i nejednakim tretmanom ugroženih i marginalizovanih skupina. Napokon, države trebaju usvojiti adekvatne mjere zapošljavanja ovih osoba.⁵⁶

54 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar broj 5. Osobe sa invaliditetom* (jedanaesta sezona, 1994.), UN Doc. E/C 1995/222. Izdavanje: Regionalni centar za manjine. Dostupno na: <http://minoritycentre.org/library/op%C5%A1ti-komentari-komiteta-za-ekonomska-socijalna-i-kulturna-prava>, posjećeno 20. decembra 2011. godine.

55 Paragraf 10. Opšteg komentara br. 3. *Priroda obaveza država ugovornica (član 2. st. 1. Pakta.)* Peto zasjedanje Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava. Dokument E/1991/23.

56 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar broj 18. Pravo na rad* (2005.), UN Doc. E/C. 12/GC/18 Izdavanje: Regionalni centar za manjine, *Opšti komentari Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava*. Dostupno na: <http://minoritycentre.org/library/op%C5%A1ti-komentari-komiteta-za-ekonom->

Za osobe sa invaliditetom ništa manje značajni nisu i ostali komentari koje je Komitet donio, a oni se uglavnom bave građanskim i političkim pravima ovih osoba. Tako, *Komentar br. 1.* odnosi se na zabranu diskriminacije osoba sa invaliditetom u svjetlu odredbe jednakosti pred zakonom, dok se *Komentar broj 2.* odnosi na primjenu odredbi koje zabranjuju mučenje, surove, nečovječne i ponižavajuće postupke prilikom liječenja ovih osoba u psihijatrijskim klinikama.

U smislu unapređenja i zaštite prava žena, pa tako i prava žena sa invaliditetom kao posebno rizične skupine, 1982. godine uspostavljen je *Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama*, u cilju praćenja primjene Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama iz 1979. godine.⁵⁷ Posredstvom Ekonomskog i socijalnog vijeća, Komitet svake godine izvještava Generalnu skupštinu o svom radu, a može davati prijedloge i opšte preporuke na osnovu razmotrenih izvještaja i informacija koje je primio od država članica.

Komitet je do sada donio 25 preporuka, a vezi sa ženama sa invaliditetom, posebno je bitna *Opšta preporuka br. 18: Žene invalidi*, donesena na 10. zasijedanju od 1991. godine⁵⁸, u kojem Komitet izražava svoju zabrinutost zbog teškog položaja žena sa invaliditetom, koje trpe dvostruku diskriminaciju zbog posebnih uslova u kojima žive. Radi se o diskriminaciji prema rodu i onesposobljenju.⁵⁹ Stoga, Komitet državama članicama preporučuje da u svojim periodičnim izvještajima dostave informacije o ženama sa invaliditetom, te o mjerama poduzetim u vezi sa njihovim posebnim položajem. Ove mjere posebno uključuju i one koje omogućavaju jednaku dostupnost obrazovanju, zaposlenju, zdravstvenim uslugama i socijalnom osiguranju, te one koje im omogućuju da učestvuju u svim oblastima

[ska-socijalna-i-kulturna-prava](#), posjećeno 21. decembra 2011. godine.

57 Komitet je osnovan u skladu sa članom 17. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979).

58 Sadržano u dokumentu A/46/38. Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena.

59 Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: Opšti komentar broj 5. *Osobe sa invaliditetom* (jedanaesta sezona, 1994.), UN Doc. E/C 1995/222. Izdanje: Regionalni centar za manjine, *Opšti komentari Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava*. Dostupno na:

<http://minoritycentre.org/library/op%C5%A1ti-komentari-komiteta-za-ekonom-ska-socijalna-i-kulturna-prava>, posjećeno 02. januara 2012. godine.

društvenog i kulturnog života. Značajna je *Opšta preporuka broj 24.: Član 12 Konvencije (žene i zdravlje)*⁶⁰, u kojoj Komitet daje preporuke za mjere suzbijanja diskriminacije kako bi se ostvarilo pravo žena na najviši dostupan standard zdravlja.

Godine 1989., a u skladu s odredbama Konvencije o pravima djeteta, osnovan je *Komitet za prava djeteta*, čija je osnovna zadaća da nadgleda njenu provedbu. Komitet je usvojio pet opštih komentara koji se odnose i na prava djece sa posebnim potrebama.

U sistemu Ujedinjenih naroda, u posljednje vrijeme najvažniji organ, u smislu unapređenja i zaštite prava osoba sa invaliditetom, jeste *Komitet za prava osoba sa invaliditetom*. Ustanovljen je članom 34. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, kojim se detaljno uređuje osnivanje ovog međunarodnog organa za praćenje njenog sprovođenja. Sastavljen je od grupe nezavisnih eksperata visokog moralnog ugleda sa priznatom stručnošću u ovoj oblasti.

Komitet razmatra svaki izvještaj i daje potrebne komentare i opšte preporuke, i prosljeđuje ih zainteresovanoj državi potpisnici. Svaka država članica ima obavezu pune saradnje i pružanja pomoći Komitetu u vršenju njegovih dužnosti. Obaveza je države članice da svoje izvještaje učini široko dostupnim domaćoj javnosti i olakša pristup podnošenja prijedloga i opštih preporuka za dotične izvještaje. Komitet može proslijediti izvještaje UN-ovim specijaliziranim agencijama, programima i fondovima na dalje bavljenje ili ukazivanje na potrebu za pružanjem tehničkih savjeta i pomoći. Ovi organi su, također, ovlašteni da budu prisutni prilikom razmatranja sprovođenja onih odredbi Konvencije UN-a koji potpadaju pod njihove mandate. Komitet podnosi godišnji izvještaj o svojim aktivnostima Generalnoj skupštini UN-a i Komitetu za ekonomska, socijalna i kulturna prava, a može davati i prijedloge i opšte preporuke zasnovane na utvrđenom činjeničnom stanju.

Pravo na individualne predstavke, te ovlasti Komiteta da provede istražni postupak u državi ugovornici predviđeni su *Opcionom protokolom* uz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom (2006). Protokol je usvojen 13. decembra 2006. godine od strane Generalne

⁶⁰ Donesena na dvadesetom zasjedanju Komiteta od 1999. godine. Sadržano u dokumentu A/54/38/Rev.1, poglavlje I.

skupštine UN-a, a stupio na snagu 3. maja 2008. godine. Do maja 2011. godine, Opcioni protokol je ratifikovala 61 država.⁶¹

Postupak za podnošenje individualne predstavke omogućava pojedincima ili grupama pojedinaca, koji tvrde da su prava prekršena od strane države ugovornice, da podnesu žalbu Komitetu. Istražni postupak daje Komitetu ovlašćenje da analizira ozbiljna ili sistematska kršenja koja utvrđuje Konvencija UN-a. Istražni postupak Komitet može inicirati ukoliko postoje „*pouzdate informacije koje ukazuju da je država ugovornica ozbiljno ili sistematski prekršila prava utvrđena Konvencijom*“⁶²

Organizacije osoba sa invaliditetom bi trebalo da koriste ovaj postupak za prijavljivanje kršenja prava koje utvrđuje Konvencija UN-a. Važno je napomenuti da, iako je Opcioni protokol pravno obavezujući instrument za države članice, odluke Komiteta nisu pravno obavezujuće; on samo omogućava Komitetu da izrazi svoje stručno mišljenje o tome da li se kršenje prava dogodilo i da zahtijeva da se obezbijedi odgovarajući pravni lijek. Međutim, s obzirom da se država članica dobrovoljno složila sa odredbama Opcionog protokola, ona ima obavezu primjenjivati njegove odredbe u dobroj vjeri.

3.5. Djelovanje specijaliziranih agencija Ujedinjenih naroda

Zaštiti prava osoba sa invaliditetom doprinose i određene specijalizirane agencije Ujedinjenih naroda, svaka u okviru svojih ingerencija. U tom kontekstu posebno je bitno djelovanje Međunarodne organizacije rada, Svjetske zdravstvene organizacije, te Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu.

Međunarodna organizacija rada - Procjenjuje se da u svijetu postoji oko 470 miliona osoba sa invaliditetom koje su u radnoj dobi. Iako su informacije o njihovom radnom statusu nepotpune, generalno se može zaključiti da mnogi od njih nisu u stanju pronaći pristojan

61 Spisak država koje su ratifikovale Opcioni protokol dostupan na: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=12&pid=166>, posjećeno 23. februara 2012. godine.

62 Član 6 (1) Opcionog protokola uz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom (2006).

posao, čak i onda kada su edukovani za isti. Prema statistici UN-a, 82% osoba sa invaliditetom u zemljama u razvoju živi ispod granice siromaštva, čime predstavljaju 15 do 20 procenata ukupnog siromašnog stanovništva.⁶³ Ostvarivanje prava na rad, odnosno njihovo radno angažovanje uveliko bi doprinijelo rješavanju ovog problema.

U pogledu ostvarivanja i zaštite prava na rad i u vezi s radom, posebno je bitno djelovanje Međunarodne organizacije rada, osnovane 1919. godine Poveljom iz *Versaillesa*, a postala je prva specijalizirana agencija UN-a 14. decembra 1946. godine na osnovu posebnog sporazuma. MOR promoviše socijalnu pravdu i međunarodno priznata ljudska i radnička prava, te formira standarde rada u obliku konvencija i preporuka koje postavljaju minimalne standarde radnog prava.

MOR svojim preporukama daje smjernice državama članicama kako bi pružile pomoć u uređenju njihovih zakonskih propisa.⁶⁴ Za razliku od preporuka, konvencije donesne od strane MOR-a su obavezujuće za njegove države članice, a za osobe sa invaliditetom posebno su značajne slijedeće:

- *Konvencija o zabrani diskriminacije u pogledu zapošljavanja i zanimanja (1960), prema čijem članu 2. postoji obaveza svake države članice da donese i sprovodi nacionalnu politiku koja promoviše jednaku mogućnost zapošljavanja i izbora različitih zanimanja, a u cilju apsolutne eliminacije diskriminacije u tom pogledu. Dalje, države će poduzimati mjere ukidanja i izmjene svake zakonske odredbe ili administrativne prakse koja je u suprotnosti sa politikom nediskriminacije, te „sprovoditi politiku*

63 O' Reilly, A., *The Right to Decent Work of Persons with Disabilities*, International Labour Office – Geneva, 2007., str. 7.

64 Za osobe sa invaliditetom poseban značaj ima *Preporuka broj 150*, prema kojoj osobe sa invaliditetom trebaju imati pristup profesionalnoj edukaciji i programima stručnog usavršavanja pod istim uslovima kao ostali članovi društva ili, gdje je to poželjno, posebno prilagođene programe. Zatim, već spomenuta *Preporuka broj 168* iz 1983. godine, prema kojoj osobe sa invaliditetom trebaju uživati jednak tretman i mogućnosti u pogledu pristupa, zadržavanja i napredovanja u zaposlenju koje, gdje god je to moguće, odgovara vlastitom izboru i uzima u obzir njihove individualne sposobnosti, gdje god postoji takva mogućnost.

zapošljavanja pod direktnom kontrolom nacionalne vlasti“.⁶⁵

- *Konvencija o profesionalnoj rehabilitaciji i stručnom osposobljavanju u razvoju ljudskih resursa (1975), prema čijim odredbama sve države članice imaju obavezu usvajanja i razvijanja svestranih politika i programa profesionalne orijentacije i stručnog osposobljavanja koji su povezani sa zapošljavanjem.⁶⁶ Politikom i programima potiču se sve osobe da ravnopravno i bez diskriminacije razvijaju i koriste svoje sposobnosti za rad u sopstvenom interesu i u skladu sa svojim težnjama.⁶⁷*
- *Konvencija o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (1983) obavezuje države članice da, u skladu sa uslovima, praksom i mogućnostima, formiraju, realizuju i periodično revidiraju državnu politiku o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom.⁶⁸ Spomenutim politikama trebaju se osigurati odgovarajuće pozitivne mjere profesionalne rehabilitacije dostupne svim kategorijama osoba sa invaliditetom radi unapređenja mogućnosti za zapošljavanje na otvorenom tržištu rada.⁶⁹ Ove pozitivne mjere, koncentrisane na povećanje šansi za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ne treba smatrati diskriminatornim u odnosu na potencijalne radnike neinvalidne⁷⁰*

Organizacija UN-a za obrazovanje, nauku i kulturu - U pogledu zaštite prava na obrazovanje, posebno je značajno djelovanje Organizacije za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO), kao specijalizirane agencije u sistemu Ujedinjenih naroda, utemeljena 1945. godine. Glavni joj je cilj doprinos miru i sigurnosti, promovišući saradnju među narodima na područjima obrazovanja, nauke i kulture u cilju unaprijeđenja opšteg poštovanja pravde, vladavine zakona, ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁷¹

⁶⁵ Član 3. tačke (c) i (d) *Ibid.*

⁶⁶ Član 1. *Konvencije o profesionalnoj rehabilitaciji i stručnom osposobljavanju u razvoju ljudskih resursa (1975).*

⁶⁷ Član 1(5) *Ibid.*

⁶⁸ Član 2. *Konvencije o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (1983)*

⁶⁹ Član 3. *Ibid.*

⁷⁰ Član 4. *Ibid.*

⁷¹ Član 1. Statuta UNESCO-a.

U smislu djelovanja UNESCO-a u cilju ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom, posebno je značajna *Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju* (u daljem tekstu: Konvencija), usvojena davne 1960. godine u Parizu.⁷² U preambuli, Konvencija se poziva na načelo nediskriminacije proglašeno Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (1948), te konstatuje da svako ima pravo na odgoj i obrazovanje. Član 1. Konvencije pod diskriminacijom u odgoju i obrazovanju, naročito, podrazumijeva osporavanje pristupa osobi ili skupini osoba bilo kojoj vrsti obrazovanja, njihovo ograničavanje na niži stepen obrazovanja, njihovo dovođenje u položaj nespojiv sa očuvanjem ljudskog dostojanstva, te osnivanje odvojenih obrazovnih sistema, osim u slučajevima kada je to neophodno. Države članice se pozivaju da ukinu svaku zakonsku odredbu koja uključuje diskriminaciju u odgoju i obrazovanju.

Međutim, najveći značaj u pogledu djelovanja UNESCO-a imaju Izjava i Okvir za akciju, usvojeni na UNESCO-voj Svjetskoj konferenciji o posebnim obrazovnim potrebama održanoj 1994. godine u španjolskom gradu Salamanki. Njima se promiče pravo svakog djeteta da, bez obzira na njegovo fizičko, intelektualno, emocionalno, socijalno i drugo stanje, bude uključeno u redovni obrazovni sistem. Izjava je prihvaćena od strane 92. zemlje i 25 međunarodnih organizacija. Njome se nanovo potvrđuje pravo na obrazovanje svakog pojedinca, kao što je to utvrđeno u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. godine, te zahtijeva da se svima, bez obzira na individualne razlike, omogući pravo na obrazovanje. U izjavi se, također, spominju Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom iz 1993. godine, prema kojima bi obrazovanje djece sa teškoćama u razvoju trebalo biti integralni dio obrazovnog sistema. Upravo ova izjava dala je snažan poticaj uspostavljanju i razvoju inkluzivnog obrazovanja velikog broja država u svijetu.

Svjetska zdravstvena organizacija - U pogledu prava na zdravlje posebno je bitno djelovanje Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), specijalizirane agencije Ujedinjenih naroda osnovane 7. aprila 1948. godine, koja broji 166 država članica. Misija SZO iskazana je u

⁷² Usvojena na 11. zasjedanju Opšte konferencije UNESCO-a, 14. decembra 1960., stupila na snagu 22. maja 1962. godine.

Ustavu, a ona je „*dostizanje najvećeg nivoa zdravlja za sve ljude, kao temeljnog ljudskog prava*“. U pogledu osoba sa invaliditetom, posebno je značajna je njena publikacija *Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, onesposobljenja i zdravlja*⁷³, čija termini imaju široku primjenu pri kreiranju nacionalnog zakonodavstva u svim državama, što doprinosi njihovoj unifikaciji.

Godine 1986, SZO je usvojila u Ottawi usvojila *Povelju o unapređenju zdravlja* (kolokvijalno nazvana Ottawska povelja), u kojoj se kao preduslovi čovjekovog zdravlja, između ostalog navode obrazovanje, hrana, prihodi, dodatna sredstva, socijalna pravda, jednakopravnost, itd. U ovoj Povelji se siromaštvo navodi kao glavni uzrok narušavanja zdravlja, a obavezuje države da najveću pažnju posvete onima koji imaju najveće potrebe, onima koji nose najveće breme bolesti, te onima koji primaju neprikladnu zdravstvenu zaštitu ili su ugroženi siromaštvom.

Umjesto zaključka

Kako smo vidjeli, društveni odnos prema osobama sa invaliditetom, pod uticajem mnogobrojnih međunarodnih dokumenata, koji direktno ili indirektno tretiraju prava ovih osoba, postepeno se mijenja. Tako, današnji odnos prema osobama sa invaliditetom temelji se na njihovim pravima ustanovljenim, prije svega, Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom, donesenom od strane Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 2006. godine.

Međutim, višestoljetni diskriminacijski odnos prema ovim osobama, temeljen na negativnim stavovima i predrasudama o njima i njihovim mogućnostima i kapacitetima, ostavio je velikog traga i danas. Naime, osobe sa invaliditetom su i danas u izuzetno teškom socijalnom položaju, posebno u tzv. zemljama u tranziciji, što je posljedica njihove dalje diskriminacije. One su i danas diskriminirane od strane organa javne vlasti, od strane poslodavaca, od strane užeg i šireg okruženja i drugih subjekata, što za posledicu ima njihovu obespravljenost, siromaštvo i socijalnu isključenost. Diskriminacija je

73 Svjetska zdravstvena organizacija, *Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, onesposobljenja i zdravlja*. Publikacija Svjetske zdravstvene organizacije. (Ženeva, 2001).

prisutna u gotovo svim državama i skoro svim segmentima društva.

Mnoga istraživanja, koja su se bavila socijalnim aspektima invaliditeta, pokazuju da je siromaštvo glavni uzročnik invaliditeta, što potkrepljuje i činjenica da preko 70% osoba sa invaliditetom živi u zemljama u razvoju. Kao glavne razloge ovolike rasprostranjenosti invaliditeta u siromašnim zemljama možemo navesti nebrigu vlasti, zatim nedostatak odgovarajućih službi i usluga, ali i pojačanu izolaciju ovih osoba kod kojih se zavisnost o pomoći drugih povećava i onemogućuje njihovo uključivanje u razvojne socijalne programe. U ovim državama situacija osoba sa invaliditetom je takva da ih u najvećem broju slučajeva vodi u diskriminaciju, siromaštvo i ekskluziju. Što se tiče razvijenih zemalja, u njima je situacija dosta povoljnija, budući da se usvojeni zakoni primjenjuju, a osobe sa invaliditetom imaju izuzetno povoljne uslove školovanja, rehabilitacije, zapošljavanja i uključivanja u aktivni život društva.

Pored navedenog, osobama sa invaliditetom veoma često je uskraćen pristup javnim ustanovama ključnim za ostvarivanje njihovih prava, pristup privrednom sistemu, pristup obrazovnom i zdravstvenom sistemu, sistemu socijalne zaštite, itd. Dalje, u mnogim zemljama statistika o oblasti invalidnosti je nedovoljna ili slabo razvijena. U mnogim zemljama jugoistočne Europe takva statistika praktično i ne postoji, iako predstavlja preduslov za uključivanje osoba sa invaliditetom u razvojne politike.

Zato, pristup temeljen na ljudskim pravima valja posmatrati kao jedan dugotrajan proces mijenjanja svijesti, a samim tim i mijenjanja odnosa cjelokupnog društva prema osobama sa invaliditetom. Vukasović s pravom primjećuje da, „*pored opšte zabrane diskriminacije, predviđanja pojedinačnih slučajeva nedozvoljene diskriminacije u sferi obrazovanja, zapošljavanja, uživanja javnih usluga i upotrebe objekata, saobraćaju, zdravstvenoj zaštiti, (...) propisivanju pravnih postupaka zaštite i sankcija za one koji vrše diskriminaciju, organa koji će se baviti zaštitom osoba sa invaliditetom od diskriminacije, potrebno je i odrediti mjere za podsticanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom.*“ (Vukasović, P., 2004.)

Ovaj proces promjena zahtijeva uključivanje svih relevantnih faktora: međunarodnih organizacija, domaćih vlasti i ključnih

državnih sistema (obrazovnog, zdravstvenog, socijalnog, privrednog, itd.), nevladinih organizacija, te samih osoba sa invaliditetom, koje će svojim aktivnim sudjelovanjem najviše doprinijeti mijenjanju demokratske svijesti, odnosno mijenjanju odnosa društva prema ovim osobama.

Literatura

- *KNJIGE:*

1. Horvat, M., *Rimsko pravo*. Pravni fakultet, Zagreb, 2007.;
2. Jaeger, T. P. & Bowman, A. C., *Understanding Disability – Inclusion, Access, Diversity and Civil Rights*. Westport, Connecticut/London, 2005.;
3. Lifton, R. J., *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, Basic Books, 1986.;
4. Lord, J., Posarac, A., Nicoli, M., Paffley, K., McClain – Nhlapo, C. & Keogh, M., *Disability and International Cooperation and Development: A Review of Policies and Practices*. Social Protection and Labor, The World Bank, 2010.;
5. O' Reilly, A., *The Right to Decent Work of Persons with Disabilities*, International Labour Office – Geneva, 2007.;
6. Petrović, LJ., *Pogled na invalidnost kroz istoriju*. Institut za savremenu istoriju. Beograd, 2004.;
7. Pešić, V., *Europska unija i osobe sa invaliditetom*. „Libra“ Beograd, 2006.;
8. Poore, C., *Disability in Twentieth-Century German Culture*. The University of Michigan Press, 2009.;
9. Proctor, R.N., *Racial Hygiene: Medicine under the Nazis*, Harvard, 1988.;
10. Rački, J., *Teorija profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom*. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1997.;
11. Rieser, R., *Disability equality: Confronting the oppression of the past*. Education, Equality and Human Rights: Issues of gender, 'race', sexuality, disability and social class, Edited by: Cole, M., „Routledge“ Taylor and Francis Group, London and New York, 2006.;

12. Romac, A., *Izvori rimskog prava*. Pravna biblioteka „Informator“ Zagreb, 1973.;
 13. Shakespeare, T., *Disability, Genetics and Eugenics*. Disability on Equal Terms, Editet by: Swain, J. & French, S., SAGE Publications, Los Angeles/London/New Delhi/Singapore, 2008.;
 14. Svjetska zdravstvena organizacija, *Međunarodna klasifikacija oštećenja, invaliditeta i hendikepa*. Priručnik za klasifikaciju u vezi sa posljedicama bolesti (Ženeva, 1980);
 15. Svjetska zdravstvena organizacija, *Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, onesposobljenja i zdravlja*. Publikacija Svjetske zdravstvene organizacije. (Ženeva, 2001);
 16. Terzi, L., *Justice and Equality in Education: A Capability Perspective on Disability and Special Educational Needs*. Continuum International Publishing Group, London, 2008.;
 17. United Nations, *Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities – Guidance for Human Rights Monitors*. Professional training series No. 17. Office of the High Commissioner for Human Rights, 2010.;
 18. Vukasović, P., *Helada i invalidnost*. Institut za uporedno pravo. Beograd, 2004.;
 19. Zovko, G., *Invalidi i društvo*. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu. Revija za socijalnu politiku, Svezak 6, Br. 2., 1999.;
 20. Walmsley, J., *Research and Emantipation: Prospects and Problems*. Learning Disability. Edited by: Grant, G. & Co. Open University Press, Berksihre, 2005.
- **RASPRAVE I ČLANCI:**
1. Izmirlija, M., *Međunarodni mehanizmi zaštite ljudskih prava osoba s invaliditetom. Ljudska prava osoba sa invaliditetom: Satanje u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji i Crnoj Gori*. Pravni fakultet, Univezitet u Sarajevu. Sarajevo, 2006.;
 2. Petrović, LJ., *Pogled na invalidnost kroz istoriju*. Institut za savremenu istoriju. Beograd, 2004.;
 3. Petrović, LJ., *Pogled na invalidnost kroz istoriju*. Institut za savremenu istoriju. Beograd, 2004.;

4. Šostar, Z, Anđelić, M. B. & Sobota, M. V., *Položaj osoba sa invaliditetom u gradu Zagrebu*. Revija za socijalnu politiku, Svezak 13., br. 1., 2003.;
5. Vukasović, P., *Helada i invalidnost*. Institut za uporedno pravo. Beograd, 2004.;
6. Vukasović, P., *O ravnopravnosti tereta i teretu ravnopravnosti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2004.;
7. Zovko, G., *Invalidi i društvo*. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu. Revija za socijalnu politiku, Svezak 6, Br. 2., 1999.;
8. Žunić, Z., *Profesionalnom rehabilitacijom u 21. stoljeće*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb, 2001.

- **LEGISLATIVA:**

1. *Povelja Ujedinjenih naroda (Charter of the United Nations, 1945)*;
2. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)*, Generalna skupština UN-a Rezolucija 217 A (III);
3. *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)*, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 2200 A/XXV;
4. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)*, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 2200 A/XXI
5. *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)*, Generalna skupština UN, Rezolucija 34/180;
6. *Konvencija o pravima djeteta (1989)*, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 44/25, izdanje 418-434.;
7. *Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (2006)*, Generalna skupština UN-a, Rezolucija 56/168;
8. *Svjetski program djelovanja u vezi sa invalidnim osobama (1982)*, Rezolucija Generalne skupštine UN-a 37/52;
9. *Standardna pravila UN za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom (1993)*, Generalna skupština UN, Rezolucija 48/96;
10. *Deklaracija o pravima mentalno nedovoljno razvijenih osoba (1971)*, Rezolucija Generalne skupštine UN-a 2856 (XXVI);
11. *Deklaracija o sprečavanju hendikepiranosti i o rehabilitaciji*

- hendilepiranih osoba (1975), Rezolucija Generalne skupštine UN-a 1921 (LVI);*
12. *Deklaracija o pravima invalidnih osoba (1976), Rezolucija Generalne skupštine UN-a 3447 (XXX);*
 13. *Ustav Međunarodne organizacije rada, (Ženeva, 1919);*
 14. *Konvencija broj 111 o diskriminaciji u pogledu zapošljavanja i zanimanja, Međunarodna organizacija rada (Ženeva, 1960.);*
 15. *Konvencija broj 142 o profesionalnoj orijentaciji i stručnom osposobljavanju u razvoju ljudskih resursa, Međunarodna organizacija rada (Ženeva, 1975.);*
 16. *Konvencija broj 159 o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Međunarodna organizacija rada (Ženeva, 1983.);*
 17. *Statut Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO Constitution, 1945);*
 18. *Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju, UNESCO (Pariz, 1960.);*
 19. *Ustav Svjetske zdravstvene organizacije (WHO Constitution, 1946);*
 20. *Povelja o unapređenju zdravlja, Svjetska zdravstvena organizacija (Ottawa, 1986.);*

- OSTALI IZVORI:

1. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar br. 3* iz 1990. godine (DOC. UN HRI/GEN/1);
2. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar broj 5. Osobe sa invaliditetom* (jedanaesta sezona, 1994.), UN Doc. E/C 1995/222. Izdanje: Regionalni centar za manjine;
3. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar broj 18. Pravo na rad* (2005.), UN Doc. E/C. 12/GC/18 Izdanje: Regionalni centar za manjine, *Opšti komentari Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava;*
4. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava: *Opšti komentar br. 19 Socijalna sigurnost.* Izdanje: Regionalni centar za manjine, *Opšti komentari Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava;*

5. Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena: *Opšta preporuka br. 18: Žene invalidi*, donesena na 10. zasijedanju od 1991. godine, Dokument A/46/38;
6. Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena: *Opšta preporuka broj 24.: Član 12 Konvencije (žene i zdravlje)*, donesena na dvadesetom zasijedanju Komiteta od 1999. godine. Dokument A/54/38/Rev.1, poglavlje I.

Abstract

Discrimination based on disability is as old as human society. Historically, people with disabilities have always been subordinated in legal and any other position. Looking at the evolutionary development of the social attitude towards these people, we can say that these people had been on the margins of society's events for centuries. They have passed the civilizations development of relations of full uselessness and insincerity of the original community, through the ancient times to the early Middle Ages, through the attitudes of mercy, specialties, and segregation in the later period, then integration etc. up to full social respect and equality in modern times. Over this particular marginalized group the states and other authorities in the past have committed crimes and atrocities of the worst kind. Under the influence of humanist philosophy, the attitude towards these people in some states has slowly started to change just about two hundred years ago.

With The establishment of the United Nations after World War II disabled people gradually begin to receive legal international protection. Exactly, this period is the issue of more detailed analysis of advancing and protecting the rights of persons with disabilities by the author.

These people become the subject of special attention of the worlds organization before four decades ago when one side of her body begin to adopt the acts of declarative character.

Their rights are regulated by numerous international and regional documents, which have been established and more or less adequate mechanisms for their protection by the international community.

However, the true advancement of position of these people becomes true in the nineties by creating a system based on human rights. Protection of the Rights of Persons with Disabilities has reached the highest level yet in this millennium by adopting the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in year 2006. Today people with disabilities are legally fully equal with other people. However, the actual and practical inequality is still a significant presence. In fact, these people are still being discriminated against in many spheres of social life in many countries in the world. Particularly difficult position these people are in developing countries, where disability often leads to poverty, which is developed due to the absence of adequate mechanisms for their protection. Therefore, a system based on human rights should be viewed as an ongoing lasting process.

Key words:

rights, equality, disability, persons with disabilities.

OSIGURANJE NOTARA U BOSNI I HERCEGOVINI SA OSVRTOM NA UPOREDNO PRAVO

Mr sc. Muharem Selimović*

Sažetak

Odgovor na pitanje - kojim propisima je uređeno osiguranje notara za štetu koju pričini klijentu u obavljanju djelatnosti - nalazimo u Zakonu o notarima Federacije Bosne i Hercegovine, Zakonu o notarima Republike Srpske i Zakonu o notarima Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Navedeni Zakoni sa Zakonom o obligacionim odnosima Bosne i Hercegovine su osnovni zakoni iz kojih se može sagledati i dati potvrđan odgovor na postavljeno pitanje.

Na samom početku rada autor govori uopšteno o osiguranju o odgovornosti, te obaveznom osiguranju i njegovom osnovnom podjelom. Potom u kontestu navedenog definiše pojam osiguranja, te određuje pojmovno osiguranje notara, određujući pri tom premiju osiguranja, osiguranu sumu kao gornju granicu obaveze osigurača na kojoj osnovi daje odgovor na temeljno pitanje na kojoj osnovi osigurani slučaj kojeg ističe oštećeni određuje oštetni zahtjev prema osiguraniku. U svijetlu pomenutog, rad je inspirisan težnjom da se predmetno osiguranje u kraćoj verziji obradi sa svim svojim specifičnostima u pravu Bosne i Hercegovine i uporednim pravom naših susjeda.

Na kraju svega, autor osjeća potrebu i od posebne važnosti prikazati oblike i osnov osiguranja u državama našeg regiona nezaobilazeći prije svega Hrvatske, Makedonije, Srbije i Crne Gore. Međutim, radi određenih specifičnosti ukazala se potreba za obradom osiguranja notara u Njemačkoj i Albaniji. Pri tome, autor posebnu pažnju daje pitanjima ko se smatra obveznikom sklapanja osiguranja od odgovornosti, te koje se osobe smatraju trećim osobama u predmetnim osiguranjima od odgovornosti. Sve ovo radi postizanja osnovne svrhe ukazati na daljnju mogućnost razvoja obveznog osiguranja od odgovornosti u našem pravu notarske profesije te

* Ured/Kancelarija gradonačelnika Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
Apelaciona komisija/povjerenstvo, Bulevar Mira 1;
muharem.selimovic@bdcentral.net

njegovog odnosnog razlikovanja na pravne sisteme naših susjeda. Autor posebnu pažnju pridaje pravnim izvorima koji propisuju obavezu sklapanja pojedinog osiguranja od odgovornosti, a u prikazu našeg pravnog uređenja u oba entiteta i Brčko distriktu BiH, autor se koristi i uslovima osiguranja pojedinih osiguratelja u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi

obavezno osiguranje od odgovornosti, obveznik sklapanja ugovora o osiguranju, treće osobe.

Uvod

Uređivanje osiguranja notara zauzima jedno od temeljnih pitanja pravne legislative, kako sa stavišta našeg, tako i sa stajališta međunarodnog prava. Poznato nam je da je praksa da se pravo osiguranja notara u bilo kojoj od država uređuje, prije svega, na državnom nivou. Međutim, u Bosni i Hercegovini (U daljem tekstu: BiH) ovo pitanje stavljeno je u nadležnost oba entiteta i Brčko distriktu BiH. Teorijom osiguranja bavili su se mnogobrojni autori, te su u svojim studijama pokušali dati odgovor na pitanje definisanja samog pojma osiguranja, a na kraju su došli do spoznaje da je osiguranje djelatnost pružanja zaštite od štete koje, u konkretnom slučaju, mogu prouzrokovati svojim intelektualnim radom notari prilikom obavljanja svakodnevnih djelatnosti.

Pragmatičan razvoj sveopštih djelatnosti profesionalaca zahtijeva zaštitu određenih rizika nastanka štete koji se javljaju kao posljedica obavljanja pojedinih ljudskih aktivnosti. Osiguranje od odgovornosti javlja se upravo kao instrument zaštite osoba koje obavljaju takvu djelatnost, odnosno osoba koje obavljaju takvu profesionalnu aktivnost. Možemo reći da je osiguranje od odgovornosti jedan od preduslova razvoja slobodnog poduzetništva.

Međutim, s druge strane, nasuprot proklamovanoj slobodi obavljanja predmetnih djelatnosti i ostalih ljudskih aktivnosti stoji zahtjev za zaštitom osoba koje takvom djelatnošću mogu pretrpjeti određenu štetu.

Rezultat ovih stremljenja jeste pojava obveznog osiguranja od odgovornosti, koje, s jedne strane, omogućava određenim subjektima nesmetano obavljanje svoje djelatnosti (poslovne, ali i one koje to nisu), a, s druge strane, omogućuje sigurnost (zaštitu u vidu popravljivanja štete) subjektima koji bi takvom djelatnošću mogli biti oštećeni.¹ Na tragu toga, u savremenim državama, razvojem profesionalnih ali i drugih djelatnosti koje se obavljaju, te naglim jačanjem naučnog i tehnološkog napredka, pojavila se stalna tendencija i pojava većeg broja obaveznih osiguranja od odgovornosti. Tako je i u Bosni i Hercegovini. Upravo ćemo dati prikaz dosadašnjeg razvoja obveznih osiguranja od odgovornosti, s osvrtom na razvoj takvih osiguranja u uporednim pravnim sustavima, kako bi se ukazalo na daljnje mogućnosti razvoja ili uvođenja nekih novih oblika obveznih osiguranja od odgovornosti u pravni sistem države Bosne i Hercegovine.

1. Osiguranje od odgovornosti

Osiguranje od odgovornosti je dio imovinskih osiguranja kojim se osigurava rizik od nastanka obveze naknade štete trećoj oštećenoj osobi.² Umjesto štetnika, tj. odgovorne osobe, štetu će oštećenome nadoknaditi osiguratelj, jer osiguranje od odgovornosti pokriva štetnikovu odgovornost.³

U skladu s tim, ako javni bilježnik, odnosno notar ne bi imao zaključen ugovor o osiguranju od odgovornosti, tada bi ona morala na teret svoje imovine ispuniti obvezu naknade štete prema oštećenoj osobi. Ispunjenje ove obveze od strane odgovorne osobe

1 Ilić, A, *Obvezna osiguranja u hrvatskom zakonodavstvu*, Pravo u gospodarstvu, br. 11-12, 1994., str. 937.

2 Tako i u čl. 964. st. 1. Zakona o obveznim odnosima (ZOO, NN, br. 35/05. i 41/08.) navodi se da osiguranjem od odgovornosti osiguratelj odgovara za štetu nastalu osiguranim slučajem. Pavić, D., *Pojam osiguranja od odgovornosti*, u: *G o r e n c, Komentar Zakona o obveznim odnosima*, RRiFplus, Zagreb, 2005., str. 1476-1477. Ćurković, M., *Osiguranje od odgovornosti liječnika*, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, br. 6., Mostar, 2008., str. 149.

3 Ćurković, M., *Osiguranje od odgovornosti pri obavljanju profesionalne odgovornosti*, op. cit., str. 510.

rezultiralo bi smanjenjem njezine imovine, do čega ne bi došlo da je imala sklopljeno osigurateljsko pokriće od odgovornosti. Prije svega osiguranje od odgovornosti štiti klijenta-stranku, odnosno osiguranu osobu, od budućeg duga,⁴ jer osiguratelj unaprijed preuzimana na sebe imovinske posljedice budućeg štetnog događaja⁵ za koji će biti odgovoran osiguranik. S druge strane, pored zaštite osiguranika od obveze naknade štete, osiguranje od odgovornosti preuzima i zadaću zaštite oštećene osobe time što će mu ono olakšati i ubrzati dobivanje naknade pretrpljene štete (a koja bi mogla ostati čak i nepodmirena uslijed insolventnosti osiguranika). Stoga, možemo reći da osiguranje od odgovornosti postoji u korist osiguranika i oštećene (treće) osobe,⁶ odnosno da ono pruža dvojaku zaštitu: i osiguraniku, i oštećeniku.⁷

1.1. Obvezno osiguranje od odgovornosti

U našem je pravu osigurateljska zaštita oštećenika, kao treće osobe koja nije stranka ugovora o osiguranju od odgovornosti, dodatno potencirana postojanjem vlastitog i neposrednog prava oštećenika prema osiguratelju (*tzv. actio directa*, čl. 965. st. 1. ZOO-a) na naknadu štete koju je pretrpio oštećenik, a za koju je odgovoran osiguranik (štetnik). Odnos osiguratelj od odgovornosti - oštećenik nastaje na temelju samog zakona unutar kojeg oštećenik ima pravni položaj vjerovnika tražbine za naknadu štete prema osiguratelju. Ovo je pravo vlastito i neposredno pravo oštećenika, jer mu ga priznaje sam ZOO, te nije uslovljeno prethodnom nemogućnošću naplate od osiguranika.⁸ Pravo na direktnu (neposrednu) tužbu, prema ZOO-u, predviđeno je u svim vrstama osiguranja od odgovornosti nezavisno

4 Za osiguranje od odgovornosti kaže se još da ono spada u red pasivnih imovinskih osiguranja jer štiti imovinu odgovorne osobe od opterećenja novim (dodatnim) obavezama, kao što su to obaveze naknade štete. Andrijašević & S., Račić – Žlibčar, T., *Rječnik osiguranja*, Masmedia, Zagreb, 1997., str. 320.

5 Šulejić, P., *Pravo osiguranja*, Dosije, Beograd, 2005., str. 383.

6 Čurković, M., *Osiguranje od odgovornosti poslodavca za neimovinsku štetu uzrokovanu radnicima*, u: *Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povreda prava osobnosti u vezi s radom*, opća redakcija: Klarić, P., Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 150.

7 Šulejić, P., *Osiguranje od građanske odgovornosti*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1967., str. 49.

8 Pavić, D., u: Gorenc, V., *Komentar*, op. cit., komentar uz čl. 965. ZOO-a, str. 1482. i 1483.

o tome je li riječ o obveznim ili dobrovoljnim osiguranjima od odgovornosti. Za njegovo ostvarenje bitno je da su ispunjene pretpostavke odgovornosti za štetu osiguranika te postojanje osigurateljskog pokrića, kako u pogledu širine rizika, tako i u pogledu visine osigurane svote. Uvođenjem *actio directe* u naše pravo dodatno se poboljšao položaj oštećenika, jer je to pravo omogućilo veću sigurnost naplate, veću brzinu u ostvarivanju naknade, udovoljavanje zahtjevu da se, što je moguće prije otklone štetne posljedice nekog štetnog događaja, onemogućavanje da osiguranik (štetnik) zadrži ostvarenu osigurninu i da je ne proslijedi oštećenome te izbjegavanje zlonamjernih dogovora između osiguranika i oštećenika.

Dodatnu zaštitu trećim oštećenim osobama pruža se i propisivanjem tzv. obveznih osiguranja od odgovornosti.⁹ Radi se o osiguranjima koja nastaju na temelju ugovora o osiguranju, s tom karakteristikom da je obveza sklapanja osiguranja od odgovornosti izričito propisana nekim propisom, i to najčešće zakonom,¹⁰ (ali ne mora biti nužno zakonom) za tzv. obveznike sklapanja osiguranja od odgovornosti.

Obvezna osiguranja treba razlikovati od zakonskih osiguranja. Naime, ova druga nastaju automatski, na temelju samog zakona, bez sklapanja posebnog ugovora. Navodi se kako su zakonska osiguranja strana tržišnom gospodarstvu, pa čak im se odriče i svojstvo osiguranja, jer im nedostaje bitan element - ugovor o osiguranju. Međutim, i pored toga, u Uvjetima za osiguranje od odgovornosti odvjetnika iz 1994., propisano je da je ugovor o osiguranju sklopljen kada odvjetnik podnese zahtjev za osiguranje, čak nezavisno o tome prihvata li uslove i cjenovnik pod kojima osiguratelj sklapa takvo osiguranje¹¹. Ovakva odredba *de facto* propisuje automatsko sklapanje ugovora o osiguranju od odgovornosti odvjetnika. Kao da se pritom ne uzima u obzir opšta odredba o sklapanju ugovora o osiguranju iz čl. 925. st. 1. ZOO-a

9 Obvezna osiguranja nisu isključivo vezana samo uz osiguranja od odgovornosti, već se javljaju i kao osiguranje putnika od posljedica nezgodnog slučaja u javnom prijevozu te u razna socijalna osiguranja. Ilić, A., op. cit., str. 937.

10 Šulejić, P., *Pravo osiguranja*, op. cit., str. 73.

11 Ćurković, M., *Osiguranje od odgovornosti članova uprava i nadzornih odbora, revizora i odvjetnika*, Pravo u gospodarstvu, br. 4., 2006., str. 281.

koja govori daje ugovor o osiguranju sklopljen onda kada osiguratelj prihvati ponudu o osiguranju, odnosno da osiguratelj može i odbiti ponudu za osiguranjem (arg. iz čl. 925. st. 5. ZOO-a). Određene sličnosti s osiguranjem od odgovornosti odvjetnika sadržava i Zakon o poreznom savjetništvu (NN, br. 127/00.) gdje se u čl. 23. st. 2. Zakona govori daje osiguratelj dužan sklopiti osiguranje od odgovornosti s poreznim savjetnikom ili društvom za porezno savjetovanje kad mu se ovi potonji obrate (ne navodećipritom da je ugovaratelj osiguranja dužan pritom prihvatiti uvjete i cjenik osiguranja). Kao da se stvara utisak da je osiguratelj taj koji je obvezan sklopiti osiguranje od odgovornosti dok ugovaratelj osiguranja slobodno odlučuje kojemu će se osiguratelju obratiti, a ne obratno (što je i pravilo).

Smatramo da bi bilo više u duhu građanskog prava i načela autonomije stranaka da je u navedenim zakonima propisano da osiguratelj ne može odbiti ponudu za sklapanje ugovora o osiguranju ako ponuditelj prihvata uslove pod kojima se provodi takva vrsta osiguranja. Obvezna osiguranja od odgovornosti uvode se onda kada postoji određeni širi opšte društveni interes u zaštiti od posljedica određenih rizika,¹² prvenstveno rizika obavljanja opasne djelatnosti ili korištenja opasnih stvari.¹³ Odluku o tome da li će se neko osiguranje od odgovornosti odrediti kao obvezno donosi sam zakonodavac (ako se obvezna osiguranja propisuju zakonom), ili neko određena strukovna organizacija koja okuplja članove koji obavljaju određenu profesionalnu djelatnost, rukovodeći se pritom određenim razlozima. Kao *razlozi* koji se uzimaju u obzir prilikom određivanja nekog osiguranja od odgovornosti kao obveznog osiguranja jesu širina kruga osoba koje bivaju ugrožene određenom djelatnošću (ili stvarima), kao i visina potencijalno nastalih šteta. Dakle, ovi razlozi nedvojbeno predstavljaju nastanak šireg društvenog interesa za propisivanjem nekog osiguranja od odgovornosti kao obveznog osiguranja.

Međutim, ipak se navodi kako osiguranje od odgovornosti ima podjednak cilj - zaštitu osiguranika (štetnika) i zaštitu oštećenika, ali onog trenutka kada se ono propiše kao obvezno osiguranje

12 Slavnić, J., *Obvezno osiguranje, osnove sistema i koncept njegovog regulisanja*, Savremena administracija, Beograd, 1978., str. 18-19.

13 Ćurković, M., *Obvezna osiguranja u prometu*, Inženjerski biro, Zagreb, 2007., str. 9.

od odgovornosti, tada se težište zaštite ipak više pomaklo prema oštećeniku.¹⁴ Iz gore navedenog možemo zaključiti da se kombinacijom osiguranja od odgovornosti i njegovom obvezatnošću sklapanja, maksimalno pokušavaju zaštititi treće oštećene osobe. Međutim, u cijeloj toj priči, nije za izostaviti ni interes osiguratelja koji se sastoji u povećanoj akumulaciji premije osiguranja, kada se, za što je moguće veći broj osiguranja od odgovornosti, propisuje kongentnom normom obveza njihova sklapanja.

1.2. Podjela obveznih osiguranja od odgovornosti

Ponajprije se treba naglasiti da se na obvezna osiguranja od odgovornosti može primijeniti ona podjela koje se inače primjenjuje na osiguranja od odgovornosti. Tako se osiguranja od odgovornosti mogu podijeliti na osiguranje od izvanugovorne ili opće odgovornosti te na osiguranje od ugovorne (profesionalne) odgovornosti.¹⁵ Za postojanje osigurateljskog pokrića u osiguranju od opće odgovornosti potrebno je ispuniti opće (ili posebne) pretpostavke o izvanugovornoj odgovornosti štetnika. Dok je za postojanje osiguratelj skog pokrića iz osiguranja od ugovorne odgovornosti za štetu potrebno, uz opće, postojanje i ugovornog odnosa između osiguranika i oštećenika na temelju kojeg osiguranik pruža određene usluge oštećeniku, kao posebne pretpostavke za osigurateljsko pokriće.

Najbolji način ustanovljavanja pokriva li neko osiguranje od odgovornosti opću ili ugovornu odgovornost osiguraniku, jest utvrđivanje kruga trećih oštećenih osoba. Upravo odgovor na pitanje pokriva li osiguratelj odgovornost za štetu, koju su pretrpjele osobe, koje su u ugovornom odnosu s osiguranikom ili prema svim osobama neovisno o postojanju ugovornog odnosa s osiguranikom, daje ujedno odgovor na pitanje je li po srijedi osiguranje od opće ili ugovorne odgovornosti. Nadalje, osiguranje od opšte (izvanugovorne) odgovornosti, dijeli se još na osiguranje od javne odgovornosti i na osiguranje od privatne odgovornosti.

Osiguranje od (opšte) javne odgovornosti odnosi se na profesionalnu odgovornost za štetu iz obavljanje poslovne djelatnosti.

¹⁴ Ibid., str. 10.

¹⁵ Matijević, B., *Osiguranje u praksi*, Naklada, Zadar, 2007., str. 110.

Dakle, ovim osiguranjem se pokriva odgovornost za štete koju mogu pretrpjeti bilo koje treće osobe (neovisno o tome jesu li ili nisu u ugovornom odnosu sa osiguranikom), a potječu iz obavljanja poslovne (profesionalne) djelatnosti osiguranika. Ovo ujedno znači da moramo razlikovati osiguranje od izvanugovorne (opštee, javne) profesionalne odgovornosti i osiguranje od ugovorne profesionalne odgovornosti. Osiguranjem od (opšte) privatne odgovornosti osigurava se odgovornost privatne osobe za štetu uzrokovanu aktivnošću u svakodnevnom životu, dakle aktivnošću koja nije vezana uz obavljanje njegove profesionalne djelatnosti.

2. OSIGURANJE USLOV POČETKA RADA NOTARSKE SLUŽBE

Pod osiguranjem¹⁶ se podrazumjeva obligaciono pravni odnos između osiguranika i osigurača, koji nastaje na osnovu ugovora ili zakona u kojem osiguranik ima obavezu da plati premiju osiguranja a osigurač da plati naknadu iz osiguranja ukoliko se dogodi osigurani slučaj. Dakle, lica koja stoje u odnosu osiguranja kao lica između kojih postoji odnos osiguranja pojavljuju se kao osiguranik i osigurač. U vezi s tim nesporno je da se u ove dvije uloge u konkretnom slučaju pojavljuje notar sjedne strane i klijent sa druge strane.

2.1. Osiguranje notara

U notarskom pravu predviđeno je da se javni bilježnik - notar, prije početka rada osigura od odgovornosti za štetu koju bi obavljanjem svoje dužnosti mogao pričiniti (klijentima i strankama kao i trećim osobama). Ovo osiguranje obuhvata i osiguranje od odgovornosti za njegove saradnike, zamjenike i pomoćnike notara, stručne saradnike, pripravnike i osobe zaposlene u notarskom uredu. Osiguranje notara je uslov za početak rada notara, jer on mora da pruži dokaz da je uplatio osiguranje prije početka stupanja na dužnost. U uporednom zakonodavstvu se smatra da je notar zaključio ugovor o osiguranju

16 Đorđević, Ž. S. & Stanković, V. S., *Obligaciono pravo*, "Savremena Administracija, Beograd 1986.godine str. 428

kada je podnio zahtjev za osiguranje osiguravajućem društvu. Ovo predstavlja odstupanje od opštih pravila ugovora o osiguranju, prema kojima se ugovor o osiguranju smatra zaključenim kada ugovorači zaključe polisu osiguranja. Na ovaj način se štite notari - bilježnici od nesavjesnog postupanja osiguravajućih društva. U slučaju da je ugovor istekao ili da je raskinut, da je osigurač obavestio osiguranika, oštećenom licu osigurač može istaći prigovor raskida ili prestanak ugovora o osiguranju i na taj način uskratiti pravo na naknadu štete. U teoriji se „smatra da ne bi smjelo biti ovog ograničenja jer se time gubi smisao obaveznog osiguranja“, ali je problem riješen činjenicom da notar ne može obavljati svoju službu ako mu je osiguranje otkazano.

U javno bilježničkoj djelatnosti uslove osiguranja utvrđuje osigurač u dogovoru sa nadležnim ministarstvom i javno bilježničkom komorom. Osigurači su dužni da za svaku narednu godinu, prije isteka tekuće godine, odrede osigurača koji će ih zastupati¹⁷. Ako osigurači ne postupe u propisanom roku, zastupnik osigurača će se smatrati osigurač koga je odredilo nadležno ministarstvo¹⁸. Može se očekivati da pregovarači ne postignu dogovor o uslovima osiguranja. U hrvatskom Zakonu o javnom bilježništvu, ukoliko se o postavljenom zahtjevu stranke ne sporazumiju u roku od 30 dana, o uslovima osiguranja odlučuje stalno izabrani sud pri privrednoj komori. Presuda ovog suda kojom se utvrđuju uslovi osiguranja za slijedeću godinu pravosnažna je i deluje prema svim osiguračima, nadležnom ministarstvu, komori i javnim bilježnicima. Ako se izmijene uslovi osiguranja, javni bilježnik je dužan da, po obavještenju bez odlaganja usaglasi svoje osiguranje sa izmijenjenim uslovima.

Makedonija je imala slično rješenje, komora je imala obavezu da u ime svih notara zaključi ugovor o osiguranju sa osiguravajućim društvom. Međutim, komora je napustila ovu praksu, jer notari nisu plaćali naknadu za osiguranje komori, tako da je zadržano individualno osiguranje notara. **Notarska komora** ne ispunjava uslove propisane za osiguravajuća društva, pa ne može biti osigurač već može imati **ulogu ugovarača osiguranja**. Notarske komore internim aktima mogu urediti uslove i preuzimanje osiguranja, pa u ovom slučaju notari premiju

17 Povlakić, M., Cristoph, S. & Softić, V., *Komentar Zakona o notarima u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2009, str.10

18 Član 17.stav 9. ZJB Hrvatske.

osiguranja plaćaju komori. Naime radi se o premiji osiguranja¹⁹ koja se određuje u postocima od osigurane sume ili u ukupnom-paušalnom iznosu koji je određen u odnosu na osiguranu sumu. Tu se radi o sumi kao novčanom iznosu do kojeg se osigurač obavezuje da će dati naknadu po osnovu osiguranja koji se odnosi na konkretni osigurani slučaj. Osigurani slučaj²⁰ je događaj koji treba da nastane i da izazove nastanak štete da bi osigurač bio dužan da plati naknadu iz osiguranja.

2.2. Premija kao izvor fonda za osiguranje

Osigurač određuje visinu premije od osiguranja. Osnovicu za obračun godišnje premije bi trebalo da čini godišnji prihod ostvaren od djelatnosti notara, osnovna premija izračunava se u zavisnosti od minimalne zakonske sume osiguranja.

U uporednom pravu predviđena je fiksna osigurana suma. Određivanje minimalne sume osiguranja vezano je za promenu ekonomskih prilika. Uobičajeno je da se osiguranje veže za osigurani slučaj ili kumulativno za osigurane slučajeve nastale tokom jedne godine, ili da se veže za poslovanje javnobilježničke-notarske kancelarije. Na ovaj način se pruža veća zaštita osiguraniku i oštećenom

2.3 Premija izražena kroz pojmove bonus i malus

2.3.1. Bonus

Bonus²¹ je popust na premiju zbog nepostojanja štete u proteklom periodu osiguranja tj. umanjivanje premije osiguranja kod slijedeće obnove osiguranja. U Euroherc osiguranju na primjer, prema uslovima za osiguranje na sumu osiguranja ima pravo na smanjenje premije-bonus, ako je od štete notar osiguran najmanje dvije godine i ako u tom periodu osigurač nije isplatio štetu, odnosno u trenutku produženja ili obnove osiguranja štete nije bio u postupku prestanka

19 Đorđević, Ž. S. & Stanković, V. S., *Obligaciono pravo*, "Savremena Administracija", Beograd 1986.godine str.428

20 Ibid.

21 <http://www.elitaplus.hr/rječnik.htm>

rada djelatnosti. Premije osiguranja se umanjuju za: 10 % ako u prve dvije godine osiguranja nije bila prijavljena šteta, 20% ako u tri godine uzastopne nije bila prijavljena šteta i slično. Navodimo primjer i ako premija iznosi 250.000 KM, a šteta ne premašuje 30% premije osiguraniku se odobrava bonus.

2.3.2. Malus

Malus²² je doplata premije koja se zaračunava onim osiguranicima koji su u protekloj ili proteklim godinama imali određen broj šteta (dvije ili više). Npr. ako su štete u ranijem vremenu iznosile više od 75% uplaćene premije, premijska stopa povisuje se za unaprijed utvrđeni postotak, npr. 10 %. Ovdje je bitno istaći rezervu za bonuse i popuste koji se oblikuju u visini iznosa na čiju isplatu imaju pravo osiguranici na osnovu prava na sudjelovanje u dobiti iz njihovih osiguranja odnosno drugih prava na temelju ugovora o osiguranja (bonusi) osim ako se za ta osiguranja oblikuje matematička rezerva, potom buduće djelimično sniženje premije (popusti i napokon povrat dijela premije za nepotrošeno vrijeme osiguranja zbog prijevremenog prestanka osiguranja (storno).

2.4. Osigurana suma gornja granica obaveze osigurača

Osigurana suma je najveći novčani iznos²³ do kojeg se notar obavezuje da će dati naknadu po osnovu osiguranja za slučaj prouzrokovane štete vezane za osigurani slučaj. Ona je u pravilu određena svota novca do koje osiguravatelj pokriva rizik (obaveze osiguranja). Određujući osiguranu sumu, notar unaprijed isključuje mogućnost da plati veću naknadu po osnovu osiguranja nego što iznosi ova suma iako prouzrokovana šteta po visini iznosi više nego što iznosi osigurana suma. Odnos osiguranja u kome se pojavljuje osigurana suma naziva se ograničenim obaveznim osiguranjem. To je iz razloga što se pomoću osigurane sume ograničava iznos naknade iz osiguranja do iznosa te sume. Postoji i neograničeno osiguranje

²² Ibid.

²³ Đorđević, Ž. S. & Stanković, V. S., *Obligaciono pravo*, "Savremena Administracija, Beograd 1986. godine str. 428

gdje suma nije ograničena. U takvim okolnostima naknada se daje do stvarno prouzrokovane štete. No može se desiti da štetu veću od iznosa ne pokriva niko nego pada na teret osiguranika odnosno oštećenog lica.

3.5. Naknada iz osiguranja tzv. oštetni zahtjev

Naknadom iz osiguranja podrazumjevaju se sva izdvajanja iz fonda za osiguranje kada nastupe predviđeni nepovoljni slučajevi odnosno kada se dese ekonomski štetni događaji.

Zato se s pravom kaže da naknadu iz osiguranja ne treba niti je možemo nazivati naknadom štete. To iz razloga što se ona odmjerava po pravilima koja su različita od pravila za odmjeravanje naknade štete u slučaju građansko-pravne odgovornosti za prouzrokovanu štetu. Visina naknade kod notarskog osiguranja zavisi od više elemenata prije svega od veličine štete, osigurane sume i vrijednosti osigurane stvari. Naknada iz osiguranja se cijeni po elementima i to mogućnošću oštećenja, mogućnošću neoštećenja, veličini štete i očekivanoj šteti. Kod ograničenog osiguranja naknada ne može biti veća ni od štete koja je prouzrokovana nastupanjem osiguranog slučaja ni od osigurane sume. Naknada kod neograničenog osiguranja po visini uvijek odgovara prouzrokovanoj šteti izuzev ako je ista limitirana na određeni iznos preko koje notar ne pokriva prouzrokovanu štetu. Naknadu iz osiguranja plaća osigurač ili osiguraniku ili korisniku osiguranja ovisno od slučaja osiguranja od štete.

3.6. Osigurani slučaj u funkciji ostvarenja rizika

Osigurani slučaj je štetni događaj na osnovu koga oštećeni može da istakne odštetni zahtjev prema osiguraniku. Osigurani slučaj je profesionalna greška koju je učinio bilježnik-notar prilikom obavljanja svoje djelatnosti. Stoga osigurani slučaj nastaje kada notar učini profesionalnu grešku - povredu službene dužnosti, a koja greška ima za posledicu prouzrokovanje štete stranci. U Makedoniji je ugovorom o uslovima osiguranja predvidjela predmet osiguranja. Federacija BiH je donijela Zakon o uslovima osiguranja

i predvidjela da predmet osiguranja jeste notarska djelatnost.

Ovim zakonom nisu obuhvaćene štete od odgovornosti za propuste ili greške u obavljanju notarske djelatnosti, koje su bile poznate u vrijeme sklapanja ugovora o osiguranju, ili nisu mogle ostati nepoznate. Postoji mogućnost greške kod službenih dužnosti notara,²⁴ a to su: ako pri sastavljanju notarskog akta nisu prisutne stranke, svedoci i drugi učesnici u notarijalnom postupku ako je notarski akt sastavljen van teritorijalne nadležnosti notara, i ako nije sastavljen na službenom jeziku kao i kada su prekršene odredbe koje se odnose na nepismene, gluve i nijeme osobe, da su prekršene odredbe koje se odnose na sadržinu notarijalnog akta²⁵, da nije unijet datum i mjesto u notarskom aktu, da nije pročitao akt strankama u prisustvu svjedoka koji su učestvovali prilikom njihovog sastavljanja, da je unijeta zabilješka koja nije predviđena zakonom, da nisu poštovani rokovi koji se odnose na izjave kod protesta, mjenice i čeka. Istom odredbom se zahtijeva da do povrede službene dužnosti nije došlo zbog namjere i grube nepažnje.

U poslove notara koji su predmet osiguranja prije svega se odnose²⁶: službeno sastavljanje i izdavanje javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se zasnivaju prava, službeno ovjeravanje privatnih isprava, potpisi, prepisi, stanje gotovog preuzetog novca i vrijednosnih papira, obavljanje po nalogu suda te postupke određene zakonom, kao i obavljanje drugih poslova koje određuje zakon.

Pod drugim poslovima zakonodavac predviđa: popis i pečaćenje ostavinske imovine i stečajne mase, procjenu i javnu prodaju pokretnih stvari i nepokretnosti u vanparničnom postupku, naročito dobrovoljnu prodaju, provođenje rasprave u raspodeli prodajne cijene u izvršnom postupku kao i sve ostale poslove koji mu se po posebnim propisima mogu poveriti. Greške postoje kad ih osiguranik sam utvrdi ili za njih sazna, a da još nije postavljen odštetni zahtjev, a niti najavljen odštetni zahtjev trećoj osobi. U slučaju sumnje da je propust ili greška učinjena onog dana, kada je neka od notarskih radnji trebala biti preduzeta, kako bi se sprečilo nastajanje štete, osim u slučaju uskraćivanja službenih

24 Ugovor o uslovima osiguranja čl.19

25 Zakon o notarima član 53

26 Zakon o uslovima osiguranja čl.16

radnji iz razloga navedenih u zakonu o izuzeću notara. Profesionalna greška javnog bilježnika bi obuhvatala svaku grešku koju bi javni bilježnik odnosno notar učinio prilikom obavljanja svoje djelatnosti prema klijentu i trećim osobama. Kod ove vrste osiguranja nužno je da je notar povredu službene dužnosti pričinio u periodu postojanja osiguranja od profesionalne odgovornosti. Naposljetku čini nam se da je najprihvatljivije shvatanje u pogledu osiguranog slučaja uzeti činjenicu po kojoj je da se opsiguranim slučajem treba smatrati momenat nastanka štete od onog događaja koji je kao uzročnik štete predviđen odnosom osiguranja.

3. OSIGURANJE OD ODGOVORNOSTI U BIH

3.1. Uopšteno o osiguranju

Zakonska odredba reguliše slučaj obaveznog osiguranja od odgovornosti. Odredbe su dosta skromne. Isto kao i kod odgovornosti za štetu i ovdje se upućuje na primjenu općih pravila odštetnog prava. Na osiguranje od odgovornosti se mogu supsidijarno primijeniti odredbe Zakona o obligacionim odnosima o osiguranju od odgovornosti međutim i te su odredbe vrlo oskudne. U našem pravnom poretku nema detaljnih općih pravila za obavezno osiguranje, kao ni za osiguranje od odgovornosti. **Zakon o notarima FBiH i RS** određuju **fiksnu osiguranu sumu za** svaki osigurani slučaj koji iznosi 250.000,00 KM²⁷.

Osiguranik može ugovoriti sumu osiguranja veću od 250.000,00 KM. U vezi s ovim postoji i **neograničeno osiguranje** mada rijetko ali postoji tendencija njegovog razvoja.

Može se zaključiti na osnovu iznijetih rješenja da iskustava u regionu pokazuju da se pokazalo kao najprihvatljivije rješenje da se odredi limit osigurane sume, koji može biti promjenljiv zavisno od obima poslovanja javno bilježničke kancelarije. Određivanje minimalne sume osiguranja vezano je i za obavezu njenog povremenog prilagodavanja promjenama ekonomskih prilika u svakoj državi.

²⁷ Komentar Zakonona o notarima u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 2009. godine str. 109

3.2. Obavezno osiguranje notara²⁸

Na ovom mjestu Zakon govori o obavezi notara da se prije početka rada osigura od odgovornosti za štetu koju bi mogao prouzrokovati vršenjem službene radnje, kao i da osigura zamjenika notara, pomoćnika notara i druga uposlana lica u njegovom uredu. Smisao i domašaj ove norme je tek vidljiv u povezanom tumačenju sa odredbom koja regulira početak rada notara.

Bez podnošenja dokaza da je zaključio ugovor o osiguranju od odgovornosti notar ne može započeti s radom.

Notar takođe ne smije nastaviti s radom ukoliko mu je ugovor o osiguranju prestao. Uvjete²⁹ osiguranja zajednički utvrđuju osiguravajuća društva u Federaciji i Notarska Komora. Osiguravajuća društva su dužna zaključiti ugovor o osiguranju od odgovornosti s notarom koji im se obrati³⁰. Kako su odredbe u ovom domenenu vrlo skromne to nam preostaje da primijenimo odredbe Zakona o obligacionim odnosima³¹ koje se odnose na osiguranje mada ćemo više nego sigurno izvjesno vrijeme ostati uskraćeni za definisanje detaljnih odredbi za obavezno osiguranje koje za sobom povlači i osiguranje od odgovornosti.

Naime definisanje odgovornosti osiguratelja te vlastito pravo oštećenika i direktna tužba zasigurno neće dati odgovor na postavljeno pitanje pa nam preostaje da se ova dva člana detaljno prouče i ugrade u odredbe postojećeg zakona. Uprkos tome ostaje nam više nego sigurno da možemo zaključiti da je ovo isključivo obavezan vid osiguranja.

3.3. Prava oštećenog lica

U uvjetima osiguranja je moguće predvidjeti da štetu do određenog iznosa naknađuje notar direktno. U tom slučaju, ako

28 Odredba je identična odredbi člana 54. ZnotRS, osim što odredba člana 54. ZNot RS ne sadrži stav 6. i člana 38. ZNot BD BiH

29 I u zvaničnoj objavljenoj verziji zakona u Federaciji BiH postoji jezička greška. Umjesto "Uvjeti" trebalo bi da stoji "Uvjete". U Zakonu o notarima RS nema greške.

30 Zakon o notarima Republike Srpske ne sadrži odredbu stava 6.

31 Zakon o obligacionim odnosima čl.940 i čl. 941

bi se oštećena stranka obratila osiguravajućem društvu, ono je može uputiti direktno na notara. Inače i ako nema takve odredbe u ugovoru o osiguranju oštećeno lice ima pravo izbora da naknadu štete traži direktno od notara ili od osiguravajućeg društva, ili od obje strane, pri čemu tužbeni zahtjev može biti postavljen alternativno, sukcesivno ili kumulativno³². Ukoliko bi štetu platio notar, ima pravo regresa prema osiguravaču, osim ako se radi o slučajevima kada bi se osiguravač mogao regresirati, prema njemu je notar prouzrokovao štetu namjerno ili iz krajnje nepažnje kako je to Zakon o obligacionim odnosima predvidio da nastupanjem osiguranog slučaja a to je dan nastanka štete oštećeno lice stiče neposredan vlastiti zahtjev prema osiguravaču³³. Naknadne promjene u pravnom odnosu osiguranika i osiguravača nakon dana nastupjele štete su bez utjecaja na pravo oštećenog lica. Ova odredba Zakona o obligacionim odnosima je donekle ograničena u oba entiteta nakon donošenja entitetskih Zakona o osiguranju od odgovornosti za motorna vozila i ostale odredbe o obaveznom osiguranju od odgovornosti, koji sadrže neke opće odredbe o obaveznom osiguranju od odgovornosti. U Brčko Distriktu BiH nisu doneseni slični propisi.

I prema odredbama ovih zakona slijedi da kada je osiguranje od odgovornosti prema trećim osobama propisano kao obavezno, treće osobe imaju pravo na izravno potraživanje od osiguravajućeg društva limita do kojeg je osiguranje obavezno, čak i ako šteta premašuje taj iznos. Postojanje sopstvenog prava oštećenog lica prema osiguravaču, sa kojim nije u ugovornom odnosu, od velike je važnosti za efikasnu zaštitu ovih lica.³⁴

Prema Zakonu o obligacionim odnosima naknadne promjene u odnosima nisu od utjecaja na, prava oštećenog prema osiguravaču, osiguravač oštećenom licu ne može isticati prigovore koje bi imao prema osiguraniku.

Prema navedenim entitetskim zakonima prigovor raskida ili isteka ugovora se može trećim licima staviti samo nakon što je protekao rok od 30 dana od kada je osiguravatelj obavijestio ugovarača osiguranja

32 Šulejić, P., u: Komentar ZOO, str. 1540

33 Ibid.

34 Ibid.

o tome.³⁵

Iz rečenog slijedi da u slučaju da je ugovor o osiguranju istekao ili da je raskinut, da je osiguravač o tome obavijestio osiguranika, te da je od obavještenja prošlo 30 dana, oštećenom licu osiguravač može istaći prigovor raskida ili prestanka ugovora o osiguranju i uskratiti pravo na naknadu štete. Time je značajno devalvirano opće pravilo obligacionog prava i ugrožen smisao obaveznog osiguranja od odgovornosti.

Upravo kod obaveznog osiguranja od odgovornosti ne bi smjelo biti ovog ograničenja. Problem je dijelom posredno ublažen činjenicom da notar ne može obavljati svoju službu ukoliko mu je obavezno osiguranje od odgovornosti otkazano ili isteklo.

3.4. Produženje ugovora o osiguranju

Najmanji iznos osigurane sume notar i osiguravajuće društvo ne mogu ugovoriti a da taj limit bude manji od 250.000 KM za svaki osigurani slučaj, ali naravno mogu dogovoriti da bude viši. Odgovornost osiguravajućeg društva je limitirana, što zavisi od osigurane sume za svaki pojedini slučaj. Osiguranje notara od odgovornosti uvjet je obavljanja službe od strane notara, te bi prestanak osiguranja značio i prestanak mogućnosti obavljanja službe. Stoga Zakon propisuje da ugovor o osiguranju treba uredno i blagovremeno produžavati, što znači da je notar dužan ispunjavati sve obaveze iz ugovora o osiguranju, a prije svega plaćati ugovorenu premiju. Odredba se odnosi prije svega na ugovore zaključene na određeno vrijeme, naročito ako nije ugovoreno prešutno produženje. U slučaju da je ugovor o osiguranju od odgovornosti zaključen na neodređeno vrijeme uredno održavanje ugovora znači takvo postupanje koje neće dati povoda za raskid ugovora zbog povrede ugovornih obaveza. U cilju zaštite trećih lica stimulirano je pravilo da raskid ili istek ugovora ne povlače automatski gubitak prava trećih lica na naknadu štete. Kako je obavezno osiguranje uvjet obavljanja notarske službe, notar je obavezan da odmah po prijemu navedenog obavještenja a prije protoka roka od 30 dana zaključi novi ugovor o osiguranju od odgovornosti. U slučaju da je jedan osiguravač saopćio notar da

35 Zakon o osiguranju od odgovornosti

otkazuje ugovor o osiguranju iz zakonom predviđenih razloga, notar je dužan bez odlaganja zaključiti ugovor sa drugim osiguravačem. Ovakva obaveza nije u Zakonu direktno propisana, ali se o njenom postojanju može zaključiti iz obaveze notara da prije otpočinjanja rada zaključi ovaj ugovor, te da ugovor uredno i blagovremeno produžava. Nema početka rada bez osiguranja od odgovornosti i nema nastavka rada ako je osiguranje prekinuto. Budući da je notar obavezan da osiguranje uredno i blagovremeno produžava, povreda te zakonom propisane obaveze predstavlja povredu službene dužnosti i time i osnov disciplinske odgovornosti notara³⁶.

3.5. Uslovi osiguranja

Ugovori o osiguranju su formularni ugovori ili ugovori po pristupu, pri čijem zaključivanju nema pregovaranja o pojedinim ugovorenim odredbama. Radi stvaranja jednakih uvjeta za rad notara ali i postizanja pravičnosti pri određivanju uvjeta ugovora, osiguravajuća društva u Federaciji BiH / Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH i Notarska komora zajednički utvrđuju uvjete osiguranja. Uvjete osiguranja od odgovornosti iz djelatnosti notara prije svega donosi Uprava društva na sjednici, a u ime osiguratelja direktor ili uprava takvog tipa društva.

U vezi prednjeg prije svega moraju biti poznati ugovaratelj osiguranja, osiguranik, treća osoba osiguranja, a o čemu će govora biti kasnije, polisa, zaposlenici zaposleni u notarskom uredu upisani u imenike notarske komore, premija osiguranja, franšiza i drugi elementiti o kojima ćemo u određenom segmentu iznijeti pojašnjenje. U općim odredbama treba istaći na koji način dolazi do sklapanja ugovora o osiguranju kroz temeljni osnov ponude bilo pismeno, zatim osiguranje za tuđi račun ili račun koga se tiče. U vezi prednjeg prije svega moraju biti poznati ugovaratelj osiguranja, osiguranik, treća osoba osiguranja, o čemu će govora biti kasnije, polisa, zaposlenici zaposleni u notarskom uredu upisani u imenike notarske komore, premija osiguranja, franšiza i drugi elementiti, a posebno naknada štete i troškova postupka, te neposredni zahtjev oštećene osobe. Posebne odredbe sadrže predmet osiguranja, a osiguranjem su obuhvaćeni prije svega notar, notarski pomoćnik, zamjenik notara, vršitelj dužnosti notara kao i stručni

36 Član 120. Znot FBiH, član 116. stav I. Znot RS, član 94. tač. I. Znot BD BiH

saradnik. Važno je pomena naglasiti da osiguranjem nisu obuhvaćene štete od odgovornosti za pogreške u obavljanju djelatnosti koje su bile poznate u vrijeme sklapanja ugovora o osiguranju ili nisu mogle ostati nepoznate.

3.6. Zaključenje ugovora o osiguranju

Notar ima pravo na zaključenje ugovora o osiguranju, i osiguravajuće društvo je na to obavezno, a ugovor o osiguranju od odgovornosti se smatra zaključenim kada je notar podnio zahtjev za osiguranje osiguravajućem društvu. Ova odredba predstavlja odstupanje od općih pravila ugovora o osiguranju prema kojima se ugovor o osiguranju smatra zaključenim kada ugovarači potpišu polis osiguranja ili listu pokrića³⁷, što eventualno može biti zamijenjeno plaćanjem premije³⁸. Ovdje nedostaje veoma važno zakonsko određenje koje traži odgovor na pitanje momenta podnošenja zahtjeva osiguravajućem društvu. Da li se notar može obratiti usmenim putem osiguravajućem društvu, pa da već u tom momentu nastane ugovorni odnos? Takvo bi rješenje bilo protivno odredbama Zakona o obligacionim odnosima prema kojima je ugovor pismen³⁹. Ako bi se za podnošenje zahtjeva, prije svega iz razloga dokazivosti, zagovaralo da taj zahtjev može biti samo u pismenoj formi, onda se postavlja pitanje mjerodavnog datuma. Kada se može smatrati da je notar podnio zahtjev za zaključenje ugovora da li je to datum pismena kojim se obraća osiguravajućem društvu tražeći zaključenje ugovora, datum poštanskog žiga, faksa ili e-maila ili datum prijema pismena? Niti na jedno pitanje Zakon ne daje odgovor i pri tome zaboravlja opću normu da se ugovor o osiguranju smatra zaključenim kad ugovarači potpišu polis osiguranja ili listu pokrića. Ako je cilj zakonodavca bio, a to nesumnjivo proizilazi iz Zakona, da osiguranje notara učini efektivnim i neovisnim od mogućeg odugovlačenja osiguravača, bilo je nužno da precizira šta se smatra vremenom podnošenja zahtjeva i u kojoj se formi zahtjev ima podnijeti. O ovome treba voditi računa kod formuliranja općih uvjeta osiguranja i u tim uvjetima regulirati ova pitanja.

37 Zakon o obligacionim odnosima član 901

38 Zakon o obligacionim odnosima član 903

39 Ugovor o osiguranju je zaključen kad ugovarači potpišu polis osiguranja ili listu pokrića – član 901. ZOO

Primjer ugovora o osiguranju:

Ugovor o osiguranju

Zaključen dana 23.11.2011.godine između:

1. **Notarska Komora Federacije BiH**, Ul. Maršala Tita br.5/2 Sarajevo, koju zastupa predsjednik xxx (u daljem tekstu osiguranik)

2. **Sarajevo-Osiguranje d.d.Podružnica Tuzla**, Ul.Meše Selimovića br.32 kojeg zastupa direktor yyy (u daljem tekstu osiguravač)

I Predmet ugovora:

Član 1.

Predmet ovog Ugovora je pružanje usluga za osiguranje od odgovornosti notara i osiguranje poslovnih prostorija notara, u skladu sa ponudom od 20.07.2010.godine.

Ovim Ugovorom se regulišu međusobna prava i obaveze ugovornih strana u pogledu osiguranja:

1.Osiguranje od odgovornosti notara, u skladu sa Općim uslovima za osiguranje iz djelatnosti i Uslovima za osiguranje od odgovornosti notara koji su sastavni dio ovog ugovora i

2.Osiguranje poslovnih prostorija notara, u skladu sa Općim uslovima za osiguranje imovine, Uslovima za osiguranje od opasnosti požara i nekih drugih opasnosti, Uslovima za osiguranje provalne krađe i razbojništva i Uslovima za osiguranje stakla od loma, koji su sastavni dio ovog Ugovora.

II Cijena

Član 2.

Usluge koje su predmet ovog Ugovora vršit će se prema izdatoj polisi osiguranja u kojoj su navedene sume osiguranja za svaki od rizika navedenih u Članu 1. ovog Ugovora.

III .Trajanje ugovora

Član 3.

Ugovor sa zaključuje na 12 mjeseci od dana potpisivanja istog.

Član4.

Osiguranik će prema svojim potrebama i mogućnostima ugovarati vrste osiguranja obim i visinu pokrivanja za vrijeme trajanja ugovora. Za prihvaćene vrste osiguranja,po zahtjevu Osiguranika, ispostaviti će se police osiguranja prema ponudi iz člana 1.ugovora. Polisama osiguranja se ugovaraju početak i prestanak trajanja osiguranja, predmet osiguranja, obim i vrsta pokrivanja i uslovi plaćanja premije, te ostale odredbe koje se odnose na prava i obaveze ugovornih strana u toj vrsti osiguranja. Osiguranim se smatra samo ono što je navedeno u polisi osiguranja, a što mora biti u skladu sa prihvaćenom ponudom.

IV.Plaćanje premije

Član 5.

Plaćanje premije će se vršiti po ispostavljanju fakture u cijelosti ili po sporazumu o plaćanju u ratama.

V. Utvrđivanje, Procjena i Vještačenje štete

član 6

Ukoliko se desi štetni događaj koji je pokriven važećim gore navedenim uslovima, a koji su sastavni dio ovog ugovora, Upravni odbor Notarske komore F BiH, u konsultaciji sa Osiguravačem donese odluku o isplati štete, a radi opravdanosti zahtjeva i okolnosti koje mogu negativno uticati na Notarsku službu, Osiguravač je dužan isplatiti štetu u roku iz člana 7. ovog ugovora. Osiguravač će zajedno sa osiguranikom naknadno utvrditi ko je kriv za nastalu štetu i plaćanje će biti zajednički dogovoreno u regresnom poravnanju.

VI.Rok isplate štete

Član 7

Kad se desi osigurani slučaj Osiguravač je dužan isplatiti naknadu u ugovorenom roku koji ne može biti duži od 15 dana računajući od dana kada je Osiguravač dobio obavijest da se osigurani slučaj desio kao i kompletiranu dokumentaciju.

Član 8

VII Obaveze Osiguranika

-Izvršiti obavezu iz člana 5.ovog ugovora

-Prosljediti osiguravaču svaki podneseni zahtjev za naknadu štete koji se desi po osnovu osiguranih slučajeva navedenih u članu 1.ovog ugovora u roku od tri dana od dana saznanja za istu.

Član 9

VIII.Obaveze osiguravača

-da izda polisu osiguranja te izvrši sve obaveze prema ponudi iz člana 1. ugovora, nakon čega će ispostaviti fakturu za izradu police te pismeno obavijesti osiguranika o realizaciji svakog štetnog događaja i dostavi obračun štete kao i dokaz o prihvatanju naknade štete od strane oštećenog.

IX Ostale odredbe

Član 10

Sve izmjene ugovora mogu se izvršiti isključivo i samo uz pismenu saaglasnost ugovornih strana. Eventalne sporove ugovorne strane će rješavati sporazumno a ukoliko se sporazumno rješenje ne postigne nadležan je sud u Tuzli.

Član 11

Ugovor stupa na snagu kada ga potpišu obje ugovorne strane, a zaključuje se na period od 12 mjeseci od dana zaključenja ugovora. Ugovor se zaključuje u 4 istovjetna primjerka, od kojih po 2 primjerka zadržava svaka ugovorna strana.

Za Osiguravača

Direktor:

x x x

Broj:

Datum:

Za osiguranika

Predsjednik:

y y y

Broj:

Datum:

3.7. Obaveza kontrahiranja

U građanskom pravu nema puno izuzetaka koji bi slobodu uređivanja građansko-pravnih odnosa odnosno autonomiju volje ograničili tako snažno da nameću čak obvezu zaključenja jednog ugovora. Takav jedan izuzetak postoji kada su u pitanju osiguravajuća društva kojima se obrati notar s pozivom da zakluče ugovor o osiguranju od odgovornosti. Racio odredbe je nedvosmislen. Budući da notar ne može obavljati službu bez zaključenja ugovora o osiguranju od odgovornosti, potrebno je zaštititi i notara od samovolje ili neloyalnih postupaka pojedinih osiguravajućih društava. Budući da su ugovori o osiguranju od odgovornosti po svojoj prirodi formularni ugovori, ugovori o čijem se sadržaju ne pregovara, a osiguravajuća društva donose svoje opće uvjete poslovanja, pretpostavka je za navedenu tehniku zaldjučenja ugovora, da su osiguravajuća društva u svojim općim uvjetima poslovanja predvidjela sve elemente ugovora o osiguranju notara od odgovornosti. Svi elementi ugovora moraju biti poznati i imati karakter opće ponude⁴⁰. O ovome se moraju dogovarati Notarska komora i osiguravajuća društva⁴¹. Međutim, odredba nije obuhvatila svu kompleksnost ovog odnosa, naime nije učinila izuzetak u slučaju da se radi o notaru koji je veći mao zaključene ugovore o osiguranju od odgovornosti sa drugim osiguravajućim društvima koji su u skladu sa njihovim općim uvjetima poslovanja otkazani zbog neispunjavanja obaveza od strane notara ili što je notar u više navrata prouzrokovao štetu koju je osiguravajuće društvo moralo nadoknaditi, a nije se uspjelo regresirati od notara.

3.8. Pravo osiguravajućih društava

Ugovore o osiguranja mogu zaključivati notari ponaosob sa osiguravajućim društvom svoga izbora, ali isto tako Notarska komora može odlučiti da će ugovoriti osiguranje za sve notare sa odgovarajućim osiguravajućim društvom.

Prema zakonskoj odredbi Notarska komora može „preuzeti“ osiguranje od odgovornosti svih notara u Federaciji BiH / Republici

40 Zakon o obligacionim odnosima član 33

41 Zakon o obligacionim odnosima član 6

Srpskoj / Brčko Distriktu BiH.

Notarska komora ne ispunjava uvjete propisane za osiguravajuća društva te ne može biti osiguravač već samo ugovarač osiguranja sa osiguravajućim društvom u ime svih notara kako bi se postigli ujednačeni i što povoljniji uvjeti osiguranja.

Pod kojim uvjetima se može donijeti odluka da Notarska komora preuzme osiguranje i pod kojim uvjetima se osiguranje može zaključiti stvar je internih akata Notarske komore. U ovom slučaju notari ne plaćaju premiju osiguravajućem društvu već Notarskoj komori.

Osiguravajuće društvo koje je trećem nadoknadilo štetu ima pravo regresa prema notaru, ali samo ako je štetu počinio namjerno ili iz krajnje nepažnje.

Suština obavezne odgovornosti je zaštita trećih lica, tako da prema trećima nastupa osiguravač koji nema mogućnosti trećima isticati prigovore iz ugovornog odnosa sa osiguranikom čiju odgovornost pokriva kao ni prigovore koji se tiču krivice notara.

Ako je oštećeno lice zahtijevalo naknadu štete od osiguravača, ovaj taj zahtjev ne može odbiti pozivajući se na to da je šteta nastala krivnjom notara ili iz krajnje nepažnje.

Trećem se šteta ima nadoknaditi, a pravo regresa prema notaru je odvojeno pitanje koje će eventualno biti predmet naknadnog i posebnog sudskog postupka.

4. OSIGURANJE NOTARA U UPOREDNOM PRAVU

Zakonska rešenja u regionu, i nama susjednih država prije svega jeste da najniži iznos osiguranja javnog bilježnika odnosno notara određuje komora uz saglasnost ministarstva pravde, osim Republike Srpske koja uslove osiguranja prepušta komori i osiguravajućem društvu.

4. 1. Osiguranje notara u Hrvatskoj

Pravni izvori obveznih osiguranja od odgovornosti u hrvatskom pravu nalaze se ponajprije u raznim zakonima (rjeđe podzakonskim aktima ili aktima strukovnih organizacija)⁴² koji prvenstveno uređuju pojedinu neku djelatnost ili profesiju (*lex specialis*). Stoga se u izlaganjima o pojedinim obveznim osiguranjima od odgovornosti upućuje na takve propise. Kako se u tim propisima uređuju samo najosnovnija pitanja obveznih osiguranja od odgovornosti,⁴³ to potpunije pravne izvore predstavljaju pojedini uvjeti osiguranja, bilo da se radi o oglednim (standardnim) uvjetima koje utvrđuje Hrvatski ured za osiguranje, bilo da se radi uvjetima pojedinih osiguratelja, a na koje će se također upućivati u izlaganju. Konačno, pravni izvor predstavlja i ZOO kao *lex generalis* za pitanje uređenja ugovora o osiguranju, poglavito njegove odredbe iz čl. 964. i 965. ZOO-a, koje se odnose osiguranje od odgovornosti, a o kojima je ranije bilo riječi. **U Hrvatskoj** je limit pokrića određen u iznosu od 50.000,00 eura. Hrvatska ima bogato iskustvo na polju osiguranja javnih bilježnika. Na početku premija osiguranja iznosila je 730.000,00 kuna, a za svakog prijavljenog prisjednika plaćao se dodatak od 80% na premiju. Komora je bila ugovarač osiguranja, tako da se godišnje osiguranje plaćalo preko komore. Komora je osnovala koordinacijsku komisiju koja se sastojala od dva člana komore i dva člana osigurača. Komisija je razmatrala svaki slučaj i donosila odluku o naknadi štete. Iskustva iz prakse⁴⁴ pokazuju da osigurač najčešće donosi odluku o upućivanju na parnicu. U periodu od 1. 1. 1995. do 4. 9. 2007 od 17 prijavljenih

42 Primjerice, obveza osiguranja od odgovornosti stalnih sudskih vještak uvedena je Pravilnikom o stalnim sudskim vještacima (NN, br. 88/08, infra IV, 19). Nadalje, obveza posrednika u transferima nogometnih igrača na sklapanje osiguranja od odgovornosti propisana je Pravilnikom o radu posrednika u transferima igrača Hrvatskog nogometnog saveza od 25. kolovoza 2001., Pravilnik se nalazi na internet stranici: www.hns-cff.hr/upl/products/Pravilnik_o_radu_posrednika_u_transferima_igraca.pdf, posjećena 29. prosinca 2008. (infra IV, 11).

43 Primjerice, određuje se obveznik sklapanja osiguranja od odgovornosti, u nekim se zakonima određuju i ovlasti strukovnih udruženja u sklapanju ugovora o osiguranju od odgovornosti za svoje članove i ovlasti u pogledu utvrđivanja uvjeta tog osiguranja (npr. u Zakonu o odvjetništvu), a u nekima se uređuju i minimalne svote osiguranja.

44 Ilić, A., *Osiguranje Javnih bilježnika od odgovornosti*, Javni bilježnik, 26/2007, str. 27-29

šteta u ukupnom iznosu od 3.120.000, 00 kuna isplaćene su četiri štete u iznosu od ukupne vrednosti od 18.000,00 kuna, a to znači da su ostali slučajevi rešavani u parnici⁴⁵. Tokom 2003. godine došlo je do promene u visini premije, ali tako da je za javnog bilježnika plaćan najniži iznos dok su za prisjednika i vježbenika plaćani veći iznosi premije⁴⁶.

U periodu od 1. 1. 1995. do 4. 9. 2007 od 17 prijavljenih šteta u ukupnom iznosu od 3.120.000, 00 kuna isplaćene su četiri štete u iznosu od ukupne vrednosti od 18.000,00 kuna, a to znači da su ostali slučajevi rešavani u parnici⁴⁷. Tokom 2003. godine došlo je do promene u visini premije, ali tako da je za javnog bilježnika plaćan najniži iznos dok su za prisjednika i vježbenika plaćani veći iznosi premije⁴⁸. Nakon toga, komora je donijela odluku da javno-bilježničke kancelarije mogu same da zaključe ugovore. Došlo se do zaključka da veći obim poslovanja donosi i veći rizik, te da nije osnovano da kancelarije sa manjim obimom poslovanja plaćaju istu visinu premije kao i kancelarije koje ostvaruju mnogo veći obim poslovanja. Hrvatska je uvela polis osiguranja za svaku javno-bilježničku kancelariju, i to za limit pokriva od 5.000.000,00 kuna godišnje. Ova novina se opravdava time što je komora kao ugovorač osiguranja imala limit osiguranja koji je teretio sve bilježnike, te iscrpljenjem limita postojala je mogućnost da pojedini bilježnici ostanu bez osiguračevog pokriva. Javni bilježnik je dužan prije početka rada osigurati se od odgovornosti za štetu koju bi mogao počinuti trećima obavljanjem svoje službene dužnosti. Osiguranje obuhvaća i osiguranje od odgovornosti za radnje javno-bilježničkih prisjednika i vježbenika te osoba zaposlenih u javno-bilježničkom uredu. Javni bilježnik je dužan uredno produžavati osiguranje od odgovornosti. Komora može preuzeti osiguranje od odgovornosti svih javnih bilježnika u Republici Hrvatskoj, a javni bilježnici su dužni Komori plaćati naknadu na osiguranje od odgovornosti. Povreda obaveze osiguranja od odgovornosti odnosno

45 Ilić, A., op. cit, str. 28, autor razmatra slučajeve prijavljenih Šteta kod Croatia osiguranja i zaključuje da se najčešće prebacuje teret na javne bilježnike.

46 Premija za javnog bilježnika je iznosila 7.850,00 kn, za prisjednika 12.560,00 kn, za vježbanika 10.990,00 kn

47 Ilić, A., op. cit, str. 28, autor razmatra slučajeve prijavljenih Šteta kod Croatia osiguranja i zaključuje da se najčešće prebacuje teret na javne bilježnike.

48 Premija za javnog bilježnika je iznosila 7.850,00 kn, za prisjednika 12.560,00 kn, za vježbanika 10.990,00 kn

plaćanja naknade Komori za osiguranje je teža povreda javno-bilježničke službene dužnosti. Osiguravatelji su dužni sklopiti ugovor o osiguranju od odgovornosti s javnim bilježnikom koji im se za to obrati ili s Komorom. Uvjete osiguranja zajednički utvrđuju osiguravatelji u Republici Hrvatskoj.

Smatrat će se da je javni bilježnik sklopio ugovor o osiguranju kada je podnio zahtjev za osiguranje, bez obzira na to da li je u vrijeme podnošenja zahtijeva već bio postignut dogovor o osiguranju za slijedeću godinu.

4.2. Osiguranje notara u Srbiji

Zakon o javnim bilježnicima Srbije predviđa da je javni bilježnik dužan da prije početka rada zaključi ugovor o osiguranju za štetu koju bi mogo pričiniti trećem licu obavljanjem djelatnosti⁴⁹. Osiguranje obuhvata i osiguranje od odgovornosti za radnje javno bilježničkog zamjenika, kandidata, pripravnika i drugih lica koja rade kod javnog bilježnika.

Najniži iznos osiguranja određuje komora, uz saglasnost ministarstva. Javni bilježnik jc dužan da ugovor o osiguranju uskladi sa iznosom osiguranja, u roku od 30 dana od dana određivanja najnižeg osiguranja⁵⁰.

Javni bilježnici u Republici Srbiji mogu se osigurati od odgovornosti preko komore, u kom slučaju su dužni da plaćaju komori naknadu za utvrđenu visinu osiguranja od odgovornosti, a pod uslovima koje utvrde osiguravajuća društva, komora i ministarstva.

Smatraće se da je javni bilježnik osiguran od odgovornosti kada je podnet zahtjev za osiguranje, bez obzira na to da je u vrijeme podnošenja zahtijeva bio postignut dogovor o uslovima osiguranja.

U Srbiji su na snazi, osim odredaba Zakona o osiguranju⁵¹ i odgovarajuće odredbe osiguranja imovine i lica, koji još uvek važi u oblasti obaveznog osiguranja, a ne uređuje se obavezno osiguranje

49 Zakon o javnim bilježnicima Srbije član 64

50 Zakon o javnim bilježnicima Srbije član 64 stav 3

51 Zakon o osiguranju, Službeni glasnik R. Srbije, 84/2004 i 61/200

od profesionalne odgovornosti.

Isto ni Zakonom o advokaturi nije predviđen oblik osiguranja za advokate kod pružanja savjetodavnih i drugih vrsta usluga njihovim korisnicima.

Naime, Srbija tek treba da usvoji zakon o notarima odnosno javnim bilježnicima, ali u svakom slučaju iako su predviđeni uslovi osiguranja posebnim zakonom, treba da i donese odgovarajući zakon koji se odnosi na uslove osiguranja od profesionalne odgovornosti kod slobodnih profesija. Makedonija obavezno osiguranje predviđa i za nosioce drugih slobodnih profesija koji imaju javna ovlašćenja, a to su izvršioци i stečajni upravnici.⁵²

4.3. Osiguranje notara u Crnoj Gori

Crna Gora je donijela Zakon o notarima⁵³ kojim je predviđena novina u odnosu na druge pomenute zakone, a to je da osiguranje obuhvata prostorije i predmete primljene kao depozit za slučaj oštećenja. U drugim pravima osiguranje prostorija, predmeta depozita regulisano je ugovorom o osiguranju. Zakonodavac Crne Gore je obavezao advokate da se osiguraju od profesionalne odgovornosti kod organizacije registrovanac za ovu vrstu osiguranja. Pretpostavlja se da će uslovi osiguranja od profesionalne odgovornosti notara biti predviđeni posebnim zakonom. Notar je u obavezi da produžava osiguranje od odgovornosti, a najniži iznos se određuje u visini od desetogodišnje prosječne zarade u Crnoj Gori saglasno podatku orana državne službe za poslove statistike. Ukoliko dodje do izmjene uslova osiguranja notar je dužan da bez odlaganja usaglasi svoje osiguranje sa izmijenjenim uslovima kada primi obavještenje od Komore o promjeni uslova osiguranja⁵⁴.

52 Zakon o notarima Republike Makedonije

53 Član 18. ZN Crne Gore

54 Član 31.tav 3 ZN Crne Gore

4.4. Osiguranje notara u Makedoniji

Makedonija je u dosadašnjem periodu do sada imala dva rešenja. Zakonom o vršenju notarskih poslova Makedonije predviđeno je da je dužnost notara da se osigura od odgovornosti za štetu koju bi mogao pričiniti trećim licima pri vršenju svoje notarske službe. Potrebno je napomenuti, da u slučaju nedovoljnog iznosa osiguranja za naknadu pričinjene štete, komora plaća razliku, ali ima pravo regresa, u roku od 3 meseca, i takođe kamatu na ovaj iznos. Najniži iznos osiguranja se određivao u visini desetogodišnje prosečne plate u Republici⁵⁵. Ovo rješenje ima i Ruska Federacija. Makedonija je izmenama Zakona⁵⁶ **predvidjela** najniži iznos osigurane sume i to 50.000,00 eura u dinarskoj protivrijednosti. Ukoliko notar ostvari veću zaradu od osigurane sume u prethodnoj godini, tada će platiti osiguranje u visini ostvarene zarade. Ako dođe do promjene uslova osiguranja zbog visine iznosa osiguranja, tada je notar dužan da o izmenjenim uslovima obavesti komoru. Ovo rješenje doprinosi da oštećene stranke imaju veću sigurnost da će naplatiti štetu od osigurača, jer veća je verovatnoća da notari sa većim obimom posla ostvaruju i veći prinos.

4.5. Osiguranje notara u Njemačkoj

Predviđena suma za osiguranje u Nemačkoj jeste 500.000,00 eura za svaki osiguran slučaj u periodu od jedne godine. Ograničena suma osiguranja je 1.000.000,00 eura. Pored toga, notarska komora je dužna da zaključi i grupno osiguranje i to za svakog notara posebno, na taj način osiguravajući ga posebno, odnosno van njegovog individualnog osiguranja. Ovo grupno osiguranje ograničeno je na sumu od 2.000.000,00 eura a odnosi se na sve povrede službene dužnosti, odnosno štete koje bi notar pričinio u toku godine za koju teče osiguranje. U slučaju štete nastale zbog nemarnosti notara prilikom vršenja službene dužnosti predviđeno je da notar zaključi ugovor o osiguranju od profesionalne odgovornosti.

55 Član 12. stav 2. ZN Makedonije 86/08

56 Član 37. stav 1. Izvršnog zakona, Sužbeni glasnik Republike Makedonije, 86/08, član. 28.stav 1, 2. Zakona o stečaju, Službeni glasnik Republike Makedonije 34/06 Osnova zakonodavstva Ruske Federacije o notarijatu od 11. februara 1993. predviđaju obavezu notara da zaključi ugovor o osiguranju, a iznos sume osiguranja utvrđuje se u visini od najmanje 100 minimalnih mesečnih dohodaka

4.6. Osiguranje notara u Albaniji

Osnovni mehanizam za pozivanje na osobnu odgovornost notara za štete nastale njihovim nezakonitim radnjama prema albanskom zakonu je obaveza „zaključivanja ugovora o osiguranju od odgovornosti prema trećim stranama po osnovu vršenja notarskih djelatnosti” (Zakon o notarima, čl. 25). Priroda i obim ove obaveze nisu jasni, a i njena efikasnost je upitna, iako je jasno iz ove odredbe da se ugovor o osiguranju bavi poslovnom odgovornošću, u zakonu se ne navodi izričito da se radi o ugovoru o osiguranju u svrhe obeštećenja. Također, ne može se sa sigurnošću reći da li klijenti notara, koji su glavni korisnici njegovih usluga, mogu koristiti ovaj zakonski mehanizam, zato što se u odredbi spominje samo odgovornost prema trećim stranama. Ova greška u pravnim principima odgovornosti notara pojavila se nakon usvajanja jednog od amandmana na Zakon o notarima.

Reguliranje pitanja ugovora osiguranja od poslovne odgovornosti trebalo bi imati za cilj zaštitu prava i interesa oštećenih strana, koji su u većini slučajeva klijenti notara. Dalje, iz zakona nije jasno na koji način bi se takva obaveza provodila u praksi. Postojanje ugovora o osiguranju nije uvjet za otvaranje notarskog ureda, i ni MP niti Nacionalna notarska komora nisu obavezni da prate da li postoji i da li važi. Zakon o notarima ne govori ništa o tome kakve se štete trebaju pokriti takvim ugovorom, kao ni o minimalnom iznosu pokrića osiguranjem. U tim okolnostima, ugovor o osiguranju o kojemu se govori u Zakonu o notarima bi morao biti zaključen u skladu sa općim načelima ugovora o osiguranju, kako je predviđeno Građanskim zakonom. Ovaj zakon ne predviđa izričito postojanje ugovora o poslovnom osiguranju; on se bavi isključivo ugovorima o osiguranju imovine i lica. Predstavnik Nacionalne notarske komore potvrđuje da ugovori u praksi nikada nisu bili zaključivani, i da je to dijelom posljedica visokih premija koje naplaćuju osiguravajuća društva.

ZAKLJUČAK

Na osnovu izloženog izvodimo zaključke te primjećujemo da je osiguranje notara obavezan vid osiguranja. Ovo stoga što vid ove slobodne profesije djelatnosti nosi sa sobom veliki rizik od nastanka štete prilikom njihova obavljanja za širi krug osoba. Stoga se javlja općedruštveni interes da se, s jedne strane zaštite (u novčanom smislu) treće osobe koje mogu biti oštećene obavljanjem takvih djelatnosti, a s druge strane da se omogući osobama koje su nositelji takve djelatnosti njihovo nesmetano obavljanje u smislu zaštite od raznih novčanih gubitaka koje bi pretrpjele u obliku isplata za naknade šteta koje su nastale u vezi sobavljanjem takvih djelatnosti .

Zakonski i podzakonski propisi o osiguranju notara i osoblja zaposlenog u njegovom uredu obvezu na sklapanja ugovora o osiguranju uz određene djelatnosti koje notari obavljaju. Obveznici sklapanja osiguranja od odgovornosti prvenstveno su notari kao nosioci notarske djelatnosti odnosno aktivnost uz čije se obavljanje vezuje povećani rizik nastanka štete. Osigurateljsko pokriće odnosi se, nositelja notarske kao zanimanja koje obavljaju , tako i na njihove zaposlenike koji su zaposleni u obavljanju navedene djelatnosti (tzv. osigurane osobe). Stoga je moguće da se osobe ugovaratelja osiguranja koji ima obvezu sklopiti ugovor o osiguranju od odgovornosti i samog osiguranika, razlikuju (primjerice ugovaratelj osiguranja od odgovornosti je notar a osiguranici su osobe zaposlene u uredu notara koje obavljaju poslovne djelatnosti notarijata. U pogledu određivanja kruga trećih osoba ne može se izvući jedinstveni zaključak, već se u tom smislu može izvršiti određena podjela obveznih osiguranja od odgovornosti. Dakle ovdje se mogu pojaviti stručni saradnici, zamjenici notara kao osobe koje su u nekom određenom pravnom (ugovornom) odnosu s osiguranikom, tj. odgovornom osobom notarom. Dakle ovaj vid osiguranja od odgovornosti je propisan samim zakonom(na entitetima i brčko distriktu Bosne i Hercegovine, kao što je to slučaj u uporednom pravu), no nije isključeno da se ona propisuju i u podzakonskim aktima, pa i deontološkim propisima pojedinih strukovnih organa (primjer Pravilnik o radu Notarske komore i sl.) No kada pojedine notarske komore ne određuju obvezu sklapanja osiguranja od odgovornosti svojim deontološkim propisima, one ipak imaju

određenu ulogu u utvrđivanju (zajedničkih) uvjeta osiguranja od odgovornosti svojih članova s osigurateljima, a koje će potom oni primjenjivati u svojem poslovanju. Dakle Notarske komore zajednički s osigurateljima utvrđuju uvjete osiguranja od odgovornosti svojih članova. **Nadovezujući** se na aspekt odgovornosti notara za pričinjenu štetu prema klijentu ulazimo u drugi segment koji je usko povezan sa prethodnim, dolazimo do osiguranja za štetu koju eventualnu u tom dijelu počinji klijent za svoje protuzakonite radnje.

Nepobitno smo istakli da je ovo osiguranje jeste obavezno, iz razloga zakonskih odredbi koje proizilaze za obaveze notara. Djelatnost notara kako i kod svake slobodne profesije može da prouzukuje štetu, te se obavezuje da on ovu štetu i nadoknadi. Ova vrsta osiguranja predstavlja „socijalizaciju rizika“ koji proizilazi iz obavljanja slobodnih profesija.⁵⁷ Ista, štiti notare ali i stranke, a i doprinosi zaštiti svih učesnika u notarijalnom postupku, tako da se usupostavlja neposredan pravni odnos između društva za osiguranje i notara. Osiguranje od profesionalne odgovornosti notara predstavlja zakonom uređen pravni odnos između društva za osiguranje, notara i klijenta u širem smislu korisnika usluga notarske djelatnosti.

Osiguranje od profesionalne odgovornosti jeste vid ugovora o oslobađanju odgovornosti, jer se notar oslobađa sopstvene odgovornosti prema oštećenom licu, u slučajevima kada je zakonom dopušteno. Ovim osiguranjem ostvaruje se javni interes, koji se očitava kroz zakonsko regulisanje osiguranja i pružanjem dvostruke zaštite, notar u kao nosiocu slobodne profesije ali i strankama kao korisnicima njegovih profesionalnih usluga. Notar se štiti od posledica građanske odgovornosti⁵⁸ za naknadu štete, zbog kojih bi moglo doći do otežanog obavljanja profesionalne djelatnosti ili eventualno do njenog potpunog obustavljanja. S druge, strane strankama klijentima se obezbeđuje sigurna naknada štete, koja je nastala u obavljanju notarske djelatnosti, a koju nadoknađuje društvo za osiguranje. Ugovor o osiguranju od profesionalne odgovornosti zaključuju notari u svoju korist, ali se objektivno pruža zaštita stranci klijentu, kao korisniku notarske usluge, zbog čega naknade iz ove vrste osiguranja ne dolaze u ruke notara,

57 Knežić – Popović, D., *Osiguranje odgovornosti i kolektivna garancija javnih be-leinika*, Tokovi osiguranja - časopis za teoriju i praksu osiguranja, Beograd, 1/07, str. 6-15.

58 Šulajić, P., *Osiguranje od građanske odgovornosti*, Beograd, str. 13.

već u ruke korisnika notarske djelatnosti – stranke, klijenta i trećih lica, a koja nisu ugovorna strana.

Savremeno pravno zakonodvstvo domen osiguranja notara je definisalo zakonskim odredbama kojim je zabranjeno isključenje od odgovornosti notara, u slučajevima namjere i nepažnje. Pozivajući se na navedeno, osoba koja koristi usluge notara, klijenti ili treća lica postaje povoljan obzirom da mogu zahtijevati naknadu kako od notara tako, i od osiguravajućeg društva kod kojeg je notar osiguran od odgovornosti sam, ili putem Notarske Komore. Na ovaj način klijent je u dosta povoljnijem slučaju i sigurniji u pogledu plaćanja naknade štete.⁵⁹

Bitno je istaći da notarska komora pruža značajnu ulogu kod osiguranja notara ukoliko povrijede službenu dužnost koju obavljaju i time prćine štetu klijentu, a samim tim garantuje klijentima i korisnicima usluga notarske djelatnosti, te sigurnost u eventualnoj naknadi štete. Na kraju možemo zaključiti da se u Bosni i Hercegovini, ovaj vid osiguranja slijedi trend koji postoji u uporednim pravnim sistemima, no smatramo da bi se po uzoru na prikazana uporedno pravna uređenja, mogla uvesti približno isti sistem osiguranja i visinu osigurane sume koja se plaća opsiguravajućim organizacijama.

59 Knežević - Popović, D., *Osiguranje odgovornosti i kolektivna garancija javnih bilježnika*, Tokovi osiguranja-časopis za teoriju i praksu osiguranja, Beograd, 1/07, str. 6-15.

BIBLIOGRAFIJA

- Knjige i priručnici:

1. Abedin, B.; (2007) Obligaciono pravo, Opći dio, Sarajevo;
2. Bernhard, F.; (1998) Austrijsko trgovačko pravo i uloga javnog bilježnika na tom području, smjernice EU za pretvorbu društva, »Javni bilježnik« br, 4/98, Zagreb;
3. Bogdan, L.; (2000) Obligaciono pravo - opšti i posebni dio, Sarajevo;
4. B ranko Č.; Sanjin O.; (2000) Građansko procesno pravo, Sarajevo;
5. Christoph S., (2008); Notarijat i Evropska unija, Notarijat u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
6. Dragoljub D. Stojanović; (1981) Uvod u Građansko pravo, Beograd;
7. Enes H., (1988) Izdržavanje djece kao posljedica razvoda braka, Magistarski rad, Beograd, Pravni fakultet;
8. Federalno Ministarstvo Pravde Sarajevo, (2009); Zbirka propisa za polaganje Notarskog ispita u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
9. Gavela N. (1990) Nasljedno pravo, Zagreb;
10. GTZ, Nacionalni izvještaj o notarskoj službi u zemljama Jugoistočne evrope, (2009), Publisher, Sarajevo;
11. Hans B., Allgemeiner (1995); Teil des Bürgerlichehenb Gesetzbuches, Münster;
12. Ivica C.; (1993); Javno bilježništvo-nova pravna institucija» RiF«, br.10/93, Zagreb;
13. Jakov R.; (1983) „Obligaciono pravo“, Nolit, Sarajevo;
14. Klarić, P.;Vedriš M.; (2009); Građansko pravo, Zagreb;
15. Marko R.; (2005); Nadležnost notara u oblasti prava privrednih društava, Pravna riječ, Banja Luka, 5/2005, str. 5-70;
16. Martin Vedriš/Petar Klarić,(1983)Građansko pravo-Opći dio, stvarno, obavezno i nasljedno pravo;
17. Mihajlo D., (2008); Javnobilježnička služba u republici Hrvatskoj kao sustav modernog slobodnog latinskog notarijata, Hrvatska javnobilježnička komora i Hrvatska javnobilježnička akademija,

Zagreb, Narodne novine d.d.;

18. Milena T.-Prokić, (2007); Ovlašćenja javnog bilježnika, Beograd, Službeni glasnik Republike Srbije;
19. Miraš R., Enes B., Sefedin S., (2010); Notarijat u Crnoj Gori, Podgorica, Ministarstvo pravde i GTZ;
20. Muminović, E., (2006); Procesno međunarodno privatno pravo, Sarajevo;
21. Nebojša Š. i dr.; (2004); O javnom bilježniku - Notaru, Glosarijum;
22. Radišić, J., (2000); Obligaciono pravo – opći dio, Beograd;
23. Slobodan P; (1986); „Obligaciono pravo“ Beograd;
24. Šulejić, predrag, Osiguranje od građanske odgovornosti, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1967.;
25. Šulejić, predrag, Pravo osiguranja, Dosije, Beograd, 2005.
26. Spajić, A., (1967) Građansko pravo, Sarajevo;
27. Stanković, O. Vodinelić, V.; (1996); „Uvod u građansko pravo“, IP „Namos“ Beograd;
28. Stöcker, O.; (1992); „Die „Eurohypothek“, Berlin;
29. Stojanović, D., (1996); Zloupotreba prava u obligacionim odnosima, Niš;
30. Čović Š.; (2004); Poslovodno pravo, Sarajevo;
31. Taljić H., (2005); Sudska praksa u Bosni i Hercegovini u oblasti građanskog prava, Sarajevo
32. Šaula V.; (2006); Notarijat u Bosni Hercegovini iz perspektive međunarodnog privatnog prava, Pravna misao, broj 1-2, Sarajevo
33. Vizner, B., (1969); Građansko pravo u teoriji i praksi, Rijeka;
34. Vozila, S., Javni bilježnik i zemljišne knjige, Javni bilježnik. 7/99;
35. Živomir S. Đorđević, Vladan S. Stanković, (1976); Obligaciono pravo, Beograd, Savremena administracija.

- Članci i studije:

1. Ćurković, Marijan, Posredovanje i zastupanje u osiguranju, Osiguranje - hrvatski časopis za teoriju i praksu osiguranja, god. 39, br. 2-3., 1999., str. 3-30.
2. Ćurković, Marijan, Osiguranje od odgovornosti pri obavljanju profesionalne djelatnosti, Pravo i porezi, br. 5., 1997., str. 509-516.;
3. Arsen Janevski, Uloga notara u zasnivanju i realizaciji ugovornog zaloga po zakonu o ugovornom zalogu, Zbornik

- radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2007. godine;
4. Branka Lakočević, Notarski sistem Izvještaj za Crnu Goru, Sarajevo 2009.godine;
 5. Baroš Predrag, Da li je pristup službi notara kao javnoj službi u BiH dostupan svima pod jednakim uslovima, Pravni život Beograd, 2009. godine;
 6. Dragica Pušonjić-Veljković, Notari protiv pranja novca, Večernje novosti od 26. januara 2006. godine;
 7. Dragan Tumanovski, Moralne norme ponašanja i javnobilježnički moralni kodeks, Zagreb, Javni bilježnik 25 20007/5;
 8. Đemaludin Mutapčić: Implementacija Zakona o notarima u vezi sa Zakonom o ovjeravanu potpisa, rukopisa i prepisa, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačko zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2007. godine;
 9. Enes Hašić, Izvršenje na novčanim potraživanjima dužnika, Pravna riječ, Banja Luka, 2007.;
 10. Enes Hašić, Pretvorba pravakorištenja, raspolaganja i upravljanja u pravo vlasništva shodno nacrtu Zakona o stvarnim pravima, Zbornik radova-2, Međunarodni kongres u BiH, Banja Luka, 2006. godine;
 11. Enes Hašić, Primjedba odredbi vaporenoga postupka u zemljišno-knjižnim upisima, Zbornik radova-seminar o reformi zemljišno-knjižne administracije, IRZ, Sarajevo 2005. godine;
 12. Gale Galev, Razvoj na Obligacionoto pravovo Republika Makedonija, u 2008. godini, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2009.godine;
 13. Jovan, Slavnić, Obvezno osiguranje, osnove sistema i koncept njegovog reguli-sanja, Savremena administracija, Beograd, 1978 ilić, ante, Obvezna osiguranja u hrvatskom zakonodavstvu, Pravo u gospodarstvu, br. 11-12, 1994., str. 937-946;
 14. Jadranka Borčić, Osiguranje tražbine prijednosom vlasništva kroz sudsku praksu, Zagreb, Račkoga 10/I;
 15. Ivan Šimonović, Javnobilježnička služba odgovorila je na sve pšostavljene;
 16. Kata Senjak, Uloga notara kod osnivanja Trgovačkih društava u Bosni i Hercegovini s ostvrtom na osnivačka akta Banaka Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog

- zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2008. godine, str. 250.;
17. Hrvoje, Kačer, Obvezna osiguranja od profesionalne odgovornosti u hrvatskom pravu, Ugovor o osiguranju prema novom ZOO, Inženjerski biro, *Zagreb*, 2005., str. 92-131.;
 18. Makić Mihajlo, Javno bilježničke (notarske) komore na južnoslovenskom području, *Pravni život Beograd*, 2009. godine;
 19. Meliha Povakić, Uloga notara u zaštiti potrošača, Zbornik radova Aktuelnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2009. godine;
 20. Mihailo Konstatinović, Osnov odgovornosti za prouzrokovanu štetu, *Pravne i društvene nauke*, Beograd 2006. godine;
 21. Milorad Živanović, Razlozi za sniženje naknade štete, Zbornik radova Aktuelnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2007. godine;
 22. Mna Grdic-Prstojevic, Srbija u 21. Veku još bez javnog beležnika-Notara, *Pravni život* br. 13/2000;
 23. Olga Jelčić, Upis u upisnik sudskih i javnobilježničkih osiguranja tražbina na pokretninama i pravima-sredstvo zaštite vjerovnikove tražbine, Zbornik radova Aktuelnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2007. godine;
 24. Schalast Christoph, Senjak Kata, Tadić Mato, Institucija notara u pravnom sustavu Federacije Bosne i Hercegovine, Zbornik radova Aktuelnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2003. godine;
 25. Sefedin Suljević, Primjena zakona o notarima, Zbornik radova III savjetovana iz građanske oblasti u Bosni i Hercegovini, *Jahorina* 2008. godine;
 26. Stefan Zimmermann i Andreas Schmitz-Vornmoor, Javnobilježnička služba u Europskoj Uniji; UDK 347.961. (u) EU, javni bilježnik, *Zagreb*, listopad 2009.;
 27. Trgovčević-Prokić M, Javno bilježnička ovjera, *Budvanski Pravnički dani*, Beograd 2009. godine;
 28. Vesna Rijavec, Problematika ovršnog notarskog akta na primjeru Slovenije, Zbornik radova Aktuelnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar 2007. godine; Vladimir Marčinko, *Pravo društva*, *Zagreb*, Javni bilježnik 30 2009/3;

29. Zbirka sudskih odluka iz oblasti Građanskog prava, Beograd, 1972;
30. Branko Hrvatinić, Jačati povjerenje građana u pravni sustav, Zagreb Javni bilježnik 31
31. Knežević–Popović, D (1998) Javno beležništvo u evropskim zemljama, iskustva i razlike Pravni život, vol. 47, br. 10, str. 791-804
32. Mojović, N. (2004) Od rimskog tabeliona do modernog notara, Pravna riječ, Banja Luka, br.1, str.129-159; Udruženje pravnika Republike Srpske
33. Damir, K., Javni bilježnik kao povjerenik suda u ostavninskom;
34. Nebojša Š., “O javnom beležniku-notaru“, Glosarium 2004. str. 5;
35. Larisa T., Notari i Notarska služba sa posebnim osvrtom na Zakon o Notarijumu Federacije BiH, “Pravni savjetnik“, novembar 2004. godine;
36. Meliha P., Uloga notara u zaštiti potrošača, zbornik radova sa Osmog međunarodnog savjetovanja, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse; Neum 2010. godine str. 250;
37. Arsen J., Uloga notara u zasnivanju realizaciji ugovornog zaloga po akonu o ugovornom nalogu, zbornik radova sa Osmog međunarodnog savjetovanja, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse; neum 2007. godine str. 121;
38. Vesna R., Problematika ovršnog notarskog akta na primjeru Slovenije, zbornik radova sa Osmog međunarodnog savjetovanja, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse,; Neum 2007. godine str. 157;
39. Olga J., Upis u upisnik sudskih i javnobilježničkih osiguranja tražbina na pokretninama i pravima-sredstvo zaštite vjerovnikove tražbine, zbornik radova sa Osmog međunarodnog savjetovanja, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse; Neum 2007. godine str. 405;
40. Đemaludin Mutapčić, Implementacija Zakona o notarima u vezi sa akonom o ovjeravanju potpisa, rukopisa i prepisa zbornik radova sa Osmog međunarodnog savjetovanja, Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse,; neum 2007. godine str. 735.

- **Legislativni akti:**

1. Zakon o notarima Federacije BiH («Sl.novine Federacije BiH», broj: 45/02);
2. Zakon o notarima RS («Sl. glasnik RS», broj: 86/04, 02/05 i 74/05);
3. Zakon o notarima Brčko distrikta BiH («Sl. glasnik Brčko distrikta br.09/03);
4. Pravilnik o radu notara Federacije BiH («Službene novine Federacije BiH», br. 61/02 i 13/09);
5. Pravilnik o radu notara RS («Sl. glasnik RS» br. 07/05);
6. Pravilnik o radu notara Brčko distrikta BiH («Sl. glasnik BD, br. 35/06);
7. Zakon o javnom bilježništvu, Službene novine Kraljevine Jugoslavije, broj 220/1930.
8. Zakon o javnom bilježništvu, Narodne novine Republike Hrvatske 78/93
9. Zakon o notarima, Službeni list RCG br. 68/2005 i Službeni list CG br. 49/2008
10. Zakon o obligacionim odnosima («Službeni list SFRJ»br. 29/78, 39/85 i 57/89) te («Službeni list RBiH», br. 2/92,13/93 i 29/03) koji se primenjuje kao federalni zakon temeljem člana IX.5. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine;
11. Blagojević, B Komentar zakona o obligacionim odnosima, Savremena administracija, Beograd, 1980;
12. Zakon o Vanparničnom postupku («Sl. novine Federacije BiH», broj: 45/02);
13. Zakon o privrednim društvima («Sl. novine Federacije BiH», broj; 23/99, 45/00; 2/02, i 29/3);
14. Zakon o registraciji poslovnih subjekata Federaciji BiH («Sl.novine Federacije BiH», broj: 27/05);
15. Porodični zakon Federacije BiH («Sl. novine Federacije BiH», broj: 35/05);
16. Zakon o nasljeđivanju(«Službeni list SRBiH“ br. 22/73, 22/75, 36/75, 38/78 i prečišćen tekst 1980. godine);
17. Zakon o parničnom postupku F BiH(«Sl. novine Federacije BiH», broj: 53/03);
18. Zakon o izvršnom postupku(«Sl. novine Federacije BiH», broj:

- 32/03);
19. Zakon o vlasničkopравnim odnosima («Sl. novine Federacije BiH», broj: 6/98);
 20. Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima (Službeni list SFRJ 43/82);
 21. Zakon o legalizaciji isprava u međunarodnom prometu (Službeni list SFRJ 6/1973);
 22. Zakon o važnosti javnih isprava u BiH (Službeni glasnik 23/04)
 23. Zakon o krivičnom postupku BiH;
 24. Pravilnik o vođenju evidencije i obrascima akata za notarski ispit («Sl. novine Federacije BiH», broj: 45/02);
 25. Švajcarski zakonik o obligacijama (ŠZO);
 26. Mađarski građanski zakonik;
 27. Italijanski građanski zakonik;
 28. Pravilnik o zaštiti i obradi Arhivskog i registarturnog gradiva i poseban popis(NN 63/04,106/07);
 29. Zakon o notarijatu čl. 117 stav 1.(Uradni list Republike Slovenije“, br. 98/2005);
 30. Zakon za vršenje notarskije raboti čl.118 („Službeni vesnik na Republika Makedonija“, br. 59/1996, 25/1998, i 6/2002);
 31. Zakon o javnom bilježništvu Hrvatske („Narodne novine“, br. 78/1993, 29/1994 i 19/2007).

- **Web site-ovi:**

- <http://www.lovćenosisiguranje.com/strane/prikaz/>
- <http://www.republika.co.rs/388-389/21.html>
- http://asa-osiguranje.ba/index.php?option_content&view=arti...
- <http://www.dan.com/?nivo=3&rubrika=Hronika&datum=2009-0...>
- <http://forum.pravosudje.ba/viewtopic.php?f=28&t=363>
- <http://www.fransiza.hr/linkovi.htm>
- <http://webcache.googleusercontent.com/search?gcache>
- <http://www.elitaplus.hr/rjecnik.htm>
- <http://www.franchisehelp.com>
- <http://www.tu-berlin.de/BGB/kap.14.htm> Bürgerliches Gesetzbuch (BGB),
- <http://www.Statut Notarske Komore Republike Srpske>
- <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Yjv-93>

h..

- http://www.legalis.hr/modeleus/newbb/viwtopic.php?topic_id_50
- <http://forum.mojepravo.net./new/b2/blogs/blog4-php/a-1056-a-1040>
- „marija cividini“jbm-cividini@kr.htnet.hr
- <http://www.seebiz.net/poslovanje/politika/previsoke-notarske-tarife>
- <http://www.san.ba/index.php?id=8577>

Abstract

The answer to the question - which is regulated proipisima notary insurance for the damage cause to the client in its operations - is found in the Law on Notaries of the Federation of Bosnia and Herzegovina, Law on Notaries of the Serbian Law on Notaries Brcko District of Bosnia and Herzegovina. These laws with the Law on Obligations of Bosnia and Herzegovina are the basic laws from which it may consider and give an affirmative answer to the question. At the outset, the author speaks of general liability insurance and liability insurance and its elementary division. Then, in the context of the above defined term insurance, and determines the notional insurance of notaries, determining that the insurance premium, the insured sum as the upper limit liability fuse to ground answers the fundamental question on what basis the contingency which determines the damages sued out damage claim against the insured. In light of the foregoing, the work is inspired by the desire to ensure relevant processes in shorter version with all the specifics of the law of Bosnia and Herzegovina and comparative law of our neighbors.

Processing the basic principles underlying insurance in our country with all its specific features that follow him through the basic concepts of compulsory insurance and the rights of the injured, insurance terms, but also by examining the example of the contract with practical examples and the rights of insurance companies in the insurance segment, the author wants to work bring interested people especially those who are not lawyers in a possible situation that can

better cope. After all, the author feels the need and importance of particular forms shown and the basis of insurance in the states of our region nezaobilazeći especially Croatia, Macedonia, Serbia and Montenegro. However, for certain specific characteristics, the need for the processing of insurance of notaries in Germany and Albania. Here the author gives special attention to issues of who is considered the taxpayer from the responsibility to insure that these individuals are considered subject to third party liability insurance. All this works to achieve this purpose to point to the possibility of further development of mandatory liability insurance law notary in our profession and its relevant distinction in the legal systems of our neighbors. The author pays special attention to sources of legal obligation to provide for the conclusion of each liability insurance, and in view of our legal structure in both entities and Brcko District of BiH, the author uses and conditions of insurance, some insurers primarily regulated at the state of Croatia.

Key words

liability insurance, payer contract of insurance, third party.

OSNOVNI ELEMENTI DRŽAVE

Elvir Ćosić, dipl. kriminalista*
Hamdija Mehmedović, dipl. kriminalista**

Sažetak

U traganju za konzistentnim teorijskim okvirom pravnog poimanja države i osnovnim elementima države, valja se osloniti na valjane sadržajne i metodologijske postavke. Državi kao takvoj valja pristupiti kao moći (ili sili) (sa stajališta djelotvornosti), potom kao vlasti (sa stajališta legaliteta), na kraju kao autoritetu (sa stajališta legitimnosti). Pojmovno odrediti državu, cjelovito i precizno, znači biti u stanju objasniti i razumjeti kako sila (ili moć), najprije legalizirana kao vlast, postaje legitimnom kao autoritet. Tradicionalni državni elementi bili su i ostali, državno područje, državni narod i centralizirana državna vlast. U početku su znanstvenici državu tijesno povezivali "sa strogo određenim teritorijem". Državno je područje relativno kasno postalo bitnim elementom države. Čvrstu granicu "strogo određenog teritorija" morala je štiti jedinstvena državna sila koja je narodu garantovala sigurnost. Tako je nasto drugi element države centralizirana državna vlast. Demokratske revolucije s kraja XVIII vijeka istaknule su treći element države, naime državni narod. Može se ukratko reći da je historija nastanka moderne države historija nastanka elemenata države.

Key words

država, teritorij, stanovništvo i vlast.

* Uprava za indirektno oporezivanje BiH, Odsjek za provođenje i poštivanje carinskih i poreskih propisa, RC Tuzla
elvirc77@hotmail.com

** Uprava za indirektno oporezivanje BiH, Odsjek za provođenje i poštivanje carinskih i poreskih propisa, RC Tuzla

UVODNA RAZMATRANJA

Iako nam se čini da znamo šta je država, izuzetno je teško ustanoviti jednu kratku i za sve prihvatljivu definiciju države. U mnoštvu različitih značenja koja su data riječi država izdvajaju se dva osnovna značenja te riječi. Prema prvom značenju, država predstavlja jednu od društvenih organizacija u sastavu globalnog društva s posebnim obilježjima. Prema drugom značenju, država se identifikuje s posebnom političkom zajednicom (narodnom, nacionalnom ili višenacionalnom). Na precizno određenom teritoriju i nad stanovništvom naseljenom na tom teritoriju prostire se državna vlast.

Teritorij jedne države je omeđen državnom granicom koja predstavlja zamišljenu crtu. Najčešće su državne granice utvrđene međudržavnim dogovorima, a rijedak je slučaj utvrđivanja granica sudskim ili arbitražnim putem. Kao granica uzima se često lanac najviših planinskih vrhova i riječna korita.

Također, ne može postojati država bez stalno naseljenog stanovništva. Stoga *Antartik* nikad ne može postati država. Stalno naseljeno stanovništvo sa državom je pravno povezano državljanstvom. Na osnovu postojanja državljanstva nastaju određena prava, ali i obaveze, kako na strani države, tako i na strani pojedinca.

Vlast je jedan od elementa države. Složen je i apstraktan pravni fenomen. Državna vlast se određuje kao volja vladajućih pojedinaca, koja je najviša, neograničena, nezavisna i nedjeljiva na određenoj teritoriji. Najviša vlast je takođe odgovorna za stanovništvo na određenoj teritoriji. Ta volja pojedinaca se očituje kroz tačno određeni krug poslova kao što su, odbrana, očuvanje javnog reda i mira, prikupljanje poreza, rješavanje sporova među građanima i ostalim subjektima i dr.

1. POJAM DRŽAVE

Termin *država* obuhvata dva različita pojma: političku zajednicu ljudi koji žive na nekom određenom teritoriju i državu kao instituciju, odnosno aparat vlasti. Ta dva pojma su nerazdvojiva, te da nema

države koja se ne bi prostirala na nekom području, u kojoj ne bi živjeli ljudi ili koja ne bi raspolagala aparatom vlasti.¹

U nastavku ćemo prikazati nekoliko definicija države od različitih autora:

1. *Država je organizacija s monopolom za fizičku prinudu.*²
2. *Država je teritorijalno - politička zajednica, omeđena međunarodno priznatim granicama u kojoj postoji vrhovna ili suverena vlast.*³
3. *Država je osnovna politička organizacija (politički aparat) koja raspolaže suverenom vlašću (utemeljenoj na pravu na upotrebu sile) nad stanovništvom na određenoj teritoriji, čiji minimum podrške uživa.*⁴
4. *Država je organizacija koja odgovara globalnom društvu, ima političku i suverenu vlast utemeljenu na monopolu legalne fizičke prisile i na ekonomskoj i ideološkoj moći, odnosi se na precizno određeno stanovništvo i teritorij, a pravnim normama regulira najvažnije društvene odnose i ostvaruje rezne povijesne funkcije - počevši od osvajanja i obrane prema drugim društvima i izrabljivanja i represije prema vlastitom društvu, do svremenom sve naglašenije uloge zaštite mira, sigurnosti i slobode i postizanja blagostanja svih pripadnika društva.*⁵

1 Vrbanić, D., *Uvod u državu i pravo*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zagreb 1998. godine, str. 9.

2 Lukić, R. & Košutić, B., *Uvod u pravo*, Beograd, 1975, str. 33

3 Vrbanić, D., *Uvod u državu i pravo*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zagreb 1998. godine, str. 11.

4 Lukić, R. & Košutić, B., *Uvod u pravo*, Beograd, 1975

5 Visković, N., *Država i pravo*, Birotehnika CDO, Zagreb 1977. godine, str. 37.

2. OSNOVNI ELEMENTI DRŽAVE

Kako smo već naveli, osnovni elementi države su:

1. teritorij,
2. stanovništvo i
3. vlast.

Teritorij države obuhvata kopneni i vodeni „dio“ državnog teritorija, zračni stup i zemljina njedra, te brodove i zrakoplove jedne države.

Stanovništvo kao element države čine svi ljudi, bilo domaći državljani, stranci ili ljudi bez državljanstva.

Državna vlast kao treći element države, predstavlja najvišu ili vrhovnu vlast, koja je odgovorna za stanovništvo na određenoj teritoriji i koja je ograničena ustavom i propisima o pravim i slobodama čovjeka i građana.

U nastavku rada obraditi ćemo pojedinačno svaki od pomenutih elemenata države.

2.1. TERITORIJ KAO ELEMENT DRŽAVE

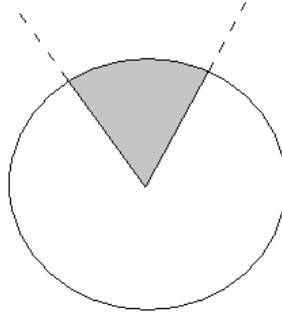
Već smo naglasili da je državni teritorij bitan kriterij za procjenu nastanka neke države i bitan element njezina postojanja. Nema države bez teritorija. Inače državni teritorij ne mora biti velik. On po opsegu može biti vrlo malen, kao što je to slučaj s Kneževinom Monako, Republikom San Marino itd.⁶

*Državni teritorij je precizno određeni prostor na kojemu se nalazi stanovništvo i gdje se odvija suverena politička vlast.*⁷ To je trodimenzionalan prostor. Osim toga što je površinski određen, tj. obuhvata površinu zemlje (kopneni i vodeni prostor – mora, jezera i rijeke), takođe on se prostire u Zemljinu unutrašnjost (uključivši podzemlje morskog dna) i zračni stup iznad kopna i voda.

6 Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, drugo osuvremenjeno izdanje, Pravni fakultet sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2006, str. 577.

7 Visković, N., *Država i pravo*, str. 33.

Slika broj 1. Prikaz državnog teritorija kao trodimenzionalnog prostora⁸

Izvor: Internet stranica Microsoft Power Point prezentacija, *Država, ime i elementi* (dostupno na: <http://drzava/ime/i/elementi>, preuzeto 23.11.2009. godine).

Nadalje, pod državnim teritorijem se smatraju brodovi i zrakoplovi što nose državne oznake.

2.1.1. Kopneni „dio“ državnog teritorija

Geografski položaj država veoma je raznolik. Sve se države grubo mogu podijeliti na one obalne i neobalne (bez morske obale). Ali i neobalne države imaju pravo pristupa moru preko luka susjednih država.

Neke obalne države sastoje se isključivo od otoka npr. Island, Japan, Indonezija, dok neke u produžetku svog kopnenog teritorija imaju otočne *arhipelage*⁹ npr. Norveška.

Neke su države bez morske obale potpuno okružene područjem samo jedne susjedne države i čine „*enklavu*“¹⁰ u njezinu području. To su San Marino, Lesoto i Vatikan.¹¹

8 Navedena slika predstavlja trodimenzionalan prostor prikazan kroz izvrtanu kupu (kopno, more, zrak).

9 „Arhipelag na grčkom jeziku *archi-pelagos* znači otočje – više međusobno povezanih otoka; prvobitno: otoci u Egejskom moru, između Grčke i Male Azije.“ preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Anić, Š., Klajić, N. & Domović, Ž., str. 116.

10 Enklava na francuskom jeziku *enclave* prav. Zemljište koje zalazi u tuđu državu ili tuđe imanje preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Anić, Š., Klajić, N. & Domović, Ž., str. 385.

11 Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 578.

Takođe, kopneni teritorij neke države ne mora biti povezan. Za primjer navodimo Aljasku koja je odvojena od Sjedinjenih Američkih Država područjem Kanade.

2.1.2. Državne granice

Kako smo već naveli državno područje obuhvaća kopnene prostore omeđene linijom zvanom *granica*¹², uključivši rijeke i jezera te otoke. Državna granica je zamišljena crta, odnosno ploha koja ide kroz središte zemlje i u vis, koja se utvrđuje međunarodnim sporazumom i dijeli teritorij (kopneni i vodeni) jedne od teritorija druge države.¹³ Takva crta na kopnu se obilježava fizički, stupovima, natpisima i sl. Izbjegava se podizanje vojnih utvrda i zidova i ograda što je obilježje diktatorskih režima. Na moru je to vanjska granica teritorijalnog mora odnosno države.

Državne granice često se dijele na „prirodne“ i na „vještačke“. Rijeka ili planinski lanac čini prirodnu granicu. Vještačka granica je imaginarna crta koja se u doba kolonijalizma i u kasnijim razdobljima na neistraženim ili slabo naseljenim pustinjama ili drugim područjima povlačila slijedom geografskog meridijana ili paralele.

2.1.3. Pravni status ambasada i konzulata

Ovu pitanje regulišu dvije Bečke konvencije o diplomatskim i konzularnim odnosima iz 1961. i 1963. godine. Teritoriji pomenutih misija ne smatraju se sastavnim dijelom državnog teritorija. Iz toga prozilazi da se vlast nijedne države ne prostire nad čitavim njezinim kopnenim područjem, jer su od nje izuzeta diplomatska predstavništva i konzulati drugih država. To svojstvo se naziva *eksteritorijalnošću*¹⁴ i znači da je to područje izuzeto od vlasti države domaćina, dok je njegov položaj, kako smo već naveli, regulisan međunarodnim propisima.

12 Visković, N., *Država i pravo*, str. 33.

13 „Granica nije crta, već ploha koja ide kroz središte zemlje i u vis.“ Vidi šire - Vrban, D., *Uvod u državu i pravo*, str. 14.

14 „Exteritorijum – latinski, ex – iz i terra – zemlja.“ Anić, Š., Klajić, N. & Domović, Ž., *Riječnik stranih riječi*, str. 417 i 1398.

2.1.4. Vodeni „dio“ državnog teritorija

U vodeni „dio“ državnog teritorija spada rijeke, jezera i teritorijalno more.

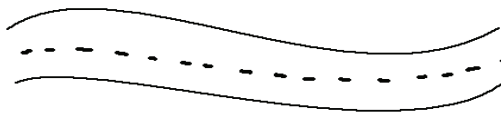
2.1.4.1. Međunarodne rijeke i jezera

Sve rijeke, kanali i jezera mogu se podijeliti u dvije skupine.

A/ Nacionalne (unutrašnje) rijeke, kanali i jezera. *Unutrašnje rijeke su one koje od njihova izvora do ušća u more ili u drugu veću rijeku protječu u granicama jedne države.*¹⁵ Dok su unutrašnja jezera potpuno okružena područjem samo jedne države.

B/ *Međunarodne rijeke su sve one koje razdvajaju područja dvaju država ili sukcesivno prolaze kroz više država*¹⁶. Kada je riječ o rijekama važno je da li je plovna ili neplovna. Neplovne rijeke koje razdvajaju dvije države podijeljene su linijom koja ide sredinom njihova korita.

Slika broj 2. Prikaz granice koja ide zamišljenom crtom na kojoj su tačke jednako udaljene od dviju strana.

Izvor: Internet stranica Otpd bilješke (dostupno na: http://w.w.w.pdfbar.com/free-doc-downland/Ivanine_bilješke_s_predavanja, preuzeto 06.09.2009. godine).

Dok za plovne rijeke između obalnih država linija ide sredinom plovnog kanala u toj rijeci.¹⁷

¹⁵ Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 611.

¹⁶ *Ibid*, str. 611.

¹⁷ Mandić, O., *Država i pravo*, str. 126.

Slika broj 3. Prikaz plovne rijeke kojom granica ide najdubljim dijelom toka rijeke

Izvor: Internet stranica Otpd bilješke (dostupno na: http://w.w.w.pdfbar.com/free-doc-downland/Ivanine_bilješke_s_predavanja, preuzeto 06.09.2009. godine).

Ako se jezera nalaze na državnim granicama, onda su ona podijeljena ravnim linijama koje preko njihove površine spajaju kopnene granice tih država. Povlačenja granica na jezerima su rezultat međudržavnih ugovora.

2.1.4.2. Pravo mora

More na našem planetu čini cjelinu čiji su svi dijelovi međusobno povezani. Površina zemlje je najvećim dijelom pokrivena morima i okeanima. Dio pod morem čini 70,8 %, a kopneni dio 29,2% zemljine površine. Međutim, kopno na zemlji ne čini cjelinu. Ono je podijeljeno na kontinente, veće ili manje otoke, otočiće, koji je svaki dio okružen morem.

U razvoju prava mora neprestalno su se sukobljavale dvije različite strane. Jedna je strana je bila za osiguranjem slobode mora za sve, a druga za proširenjem vlasti država nad morskim prostorima.¹⁸ U nastavku vodenog „dijela“ državnog teritorija ukratko ćemo prikazati različite pravne režime na moru.

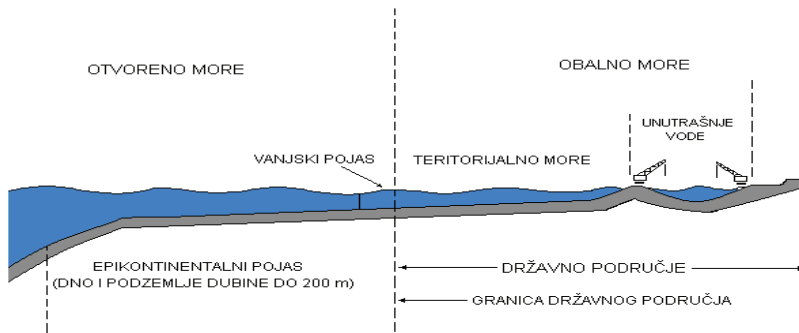
2.1.4.3. Teritorijalno more

Sastavni dio državnog teritorija predstavlja teritorijalno more. *Teritorijalno more je morski pojas uz obalu neke pomorske države,*

¹⁸ Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 644.

koji je podvrgnut njezinoj vlasti.¹⁹ Izvan tog pojasa nalazi se *otvoreno more*²⁰ na kojem je po pravilu, slobodna plovidba i iskorištavanje njegovih prirodnih bogastava.

Veliki doprinos u tumačenju teritorija obalnih država dala je *Ženevska konferencija o pravima mora* održana 1958. godine.²¹ Ta međunarodna pravila ogledaju se u slijedećem: sastavni dio državnog teritorija je teritorijalno more ili obalni pojas. Svaka država sama određuje širinu svog obalnog pojasa. Kod nekih država iznosi 3 morske milje, a kod drugih čak do 12 morskih milja.²² Teritorijalno more i unutrašnje vode nazivaju se *obalno more*. Dok su unutrašnje vode izjednačene sa pravnim režimom kopna, teritorijalno more ima nešto drugačiji pravni položaj. U njemu strani brodovi mogu slobodno prolaziti bez posebne dozvole za uplovljavanje, pod uslovom da ne ugrožavaju mir i sigurnost obalne države i da ne koriste njezine morske resurse.

Izvor: D. Vrban, *Uvod u državu i pravo, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zagreb 1998. godine str. 15.*

Ako neka država vlada svim obalama nekog mora, onda se ono u cjelosti nalazi u njezinoj vlasti. U XVIII vijeku Turska je vladala čitavim Crnim morem, a danas je isti slučaj sa Aralskim morem

19 Mandić, O., *Država i pravo*, str. 124.

20 „U otvoreno more spadaju svi dijelovi mora koji ne pripadaju teritorijalnom moru ili unutrašnjim morskim vodama. Otvoreno more prema današnjem pravu mora obuhvata samo vodeni stub iznad morskog dna, površinu mora i zračni stub iznad njega. Dno ili podzemlje ispod otvorenog mora čini zonu nazvanu epikontinentalni pojas.“ Vidi više u: Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 706.

21 Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 643 i 687.

22 Jedna morska milja iznosi 1852 m.

kojim vlada Rusija. Međutim, s gledišta međunarodnog prava Crno i Aralsko more nisu ni mora ni zaljevi, nego jezera, jer su sa svih strana okružena kopnom, a nemaju prirodnu plovnu vezu sa drugim morima.²³

2.1.4.4. Epikontinentalni pojas

Događa se da zbog ekonomskih interesa obalna država proširi svoju vlast preko granica otvorenog mora. To se naročito odnosi na iskorištavanje dna otvorenog mora. Navodimo za primjer vađenje bisera u Perzijskom zalivu i eksploataciju nafte oko obala SAD. To područje otvorenog mora koje neke države podvrgavaju svojoj vlasti naziva se *epikontinentalni pojas*. Epikontinentalni pojas obuhvata samo morsko dno, njegovo podzemlje, ali ne i vodeni stup iznad tog dna, niti površinu mora.²⁴ U nekim državama on se proteže do 200 m morske dubine, a u drugim na površini do 200 milja udaljenosti od morske obale.

2.1.5. Zračni stup i zemljina njedra

Na samom početku izlaganja teritorija kao elementa države napomenuli smo trodimenzionalnost državnog teritorija. Državni organi osim na površini zemlje imaju vlast nad *zračnim stupom* iznad njezina kopna i teritorijalnog mora, kao i ispod te površine u *zemljina njedra*.

Formalno bi se ta državna vlast morala prostirati u zračnom stupu do beskonačnosti, a u podzemlju do središta Zemlje. Međutim, to je samo teorijski. Praktično državna se vlast prostire do onih granica do kojih mogu dosegnuti sredstva što joj stoje na raspolaganju, u zračnom prostoru dokle naviše mogu doseći njezini avioni i rakete, a u podzemlju dokle dopiru njezini rudnici.

Također, navodimo da postoji izuzetak apsolutne državne vlasti nad svojim zračnim stupom. U Čikagu 1944. godine potpisana

²³ Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 668.

²⁴ *Ibid*, str. 699.

je Konvencija o međunarodnom civilnom zrakoplovstvu, u interesu međunarodnog prometa, koja reguliše pravo preleta civilnih aviona preko državnih teritorija. Pojedine države mogu ograničiti samo prelet civilnih aviona preko zabranjenih zona.

U *svemiru*, tj. onome prostoru koji se nadovezuje na zračni prostor, vlada drugačiji pravni režim. Smatra se da državna vlast ne doseže do velikih visina, u kojima se danas kreću sateliti. Cijeli je svemir slobodan svim državama za upotrebu i istraživanje. Svemirske aktivnosti podliježu ograničenjima kao što su zabrana izvođenja vojnih akcija i zagađivanja okoline.²⁵

2.1.6. Vojni i trgovački brodovi

Brodovi koji se nalaze na otvorenom moru bez razlike da li su ratni ili trgovački oni čine dio teritorija čiju *zastavu* nose. To nisu stvari koje bi bile vlasništvo države, nego su to dijelovi njezina teritorija. Razlog za takvo pravno regulisanje proizilazi iz postojanja organa, koji vrši vlast nad svim što se na brodu nalazi. Komadant na ratnim brodovima ili kapetan na trgovačkim ima ovlaštenje da vrši policijske funkcije na brodu, zatim sudske, sudac je za disciplinske prijestupe i funkciju matičara za slučaj rođenja i smrti. Međutim, različit je pravni položaj ratnih i trgovačkih brodova ulaskom istih u teritorijalno more neke druge države.²⁶

Ratni su brodovi teritorij svoje države i kada se nalaze na teritorijalnom moru druge države. To znači da za njih važi princip eksteritorijalnosti. S obzirom na to, oni ne mogu boraviti na teritorijalnom moru neke druge države bez dozvole njezinih organa. Pravni položaj trgovačkih brodova je drugačiji kada ulaze u teritorijalno

25 „Bivši SSSR je 4. oktobra 1957. god. lansirao prvi vještački satelit u Zemljinu orbitu. Niti jedna država čije je područje satelit nadlijetao nije uložila protest, vjerovatno što nisu smatralale da je njihov zračni prostor povrijeđen.“ Vidi više u: Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 638.

26 „Za primjer navodimo počinjenje krivičnog djela na trgovačkom brodu dok se nalazi na otvorenom moru, onda će se krivcu suditi po zakonima kojoj brod pripada. Ako je do krivičnog djela došlo dok se brod nalazio u teritorijalnom moru druge države, njezini će organi voditi postupak na temelju pravnih propisa koji važe na njezinom teritoriju. Postupak o krivičnom djelu koje je izvršeno na ratnom brodu, vodi se prema zakonima države kojoj on pripada, bez obzira da li se brod nalazio na otvorenom ili teritorijalnom moru.“ Vidi šire – Mandić, O., *Država i pravo*, str. 127.

more neke druge države, jer su podvrgnuti vlast te države.

2.1.7. Vojni i civilni zrakoplovi

Prema normama međunarodnog prava zračni prostor jedne države nije slobodan za vazdušni promet, kao što je slobodan promet brodova otvorenim morem. Svaka država ima potpunu suverenost nad zračnim prostorom koji se proteže iznad njegovog kopna i teritorijalnog mora.

Zrakoplovi se takođe smatraju teritorijem država, zato što u njima vođa posade vrši funkcije vlasti nad posadom i putnicima. Ako civilni zrakoplov leti preko teritorija neke države, a da se na njoj ne zaustavi, smatra se kao da se uopšte ne nalazi na njoj. „Na sve što se događa na tom civilnom zrakoplovu primjenjuju se pravni propisi države kojoj pripada, ako on iz nje leti ili u nju se vraća.“²⁷

Izuzetak predstavlja slučaj da zrakoplov polazi iz strane države, leti bez spuštanja preko druge strane države, te se spusti u trećoj stranoj državi. U tom slučaju važe pravni propisi one strane države iz koje je zrakoplov uzletio.

Vojni zrakoplovi predstavljaju teritorij države kojoj pripadaju. Let vojnih zrakoplova preko teritorija druge države predstavlja kršenje nepovredivosti njihova teritorija. Samo u izuzetnim slučajevima vojni zrakoplovi se upućuju na teritorij druge države i to uz dozvolu njenih organa.

2.2. STANOVNIŠTVO KAO ELEMENT DRŽAVE

Stanovništvo je jedan od elemenata države, jer ne može postojati država bez stanovništva. „*Državno stanovništvo čine svi ljudi koji u datom trenutku potpadaju pod vlast države i koji su stoga obavezni poštivati njene pravne norme*“²⁸.

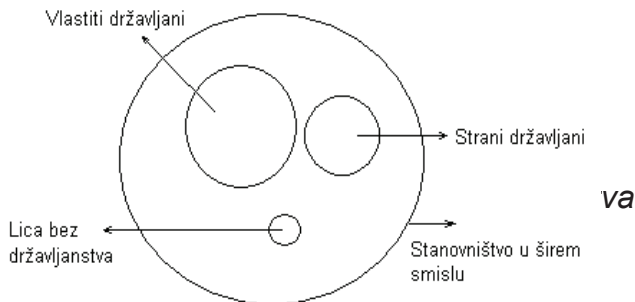
Stanovništvo koje postoji na području jedne države može se

27 Mandić, O., *Država i pravo*, str. 128.

28 Visković, N., *Država i pravo*, str. 31.

shvatiti u dva smisla:

- *stanovništvo u užem smislu - su oni pojedinci koji su uz dotičnu državu vezani državljanском pripadnošću (državljeni dotične države),*
- *stanovništvo u širem smislu - osim vlastitih državljana i drugi pravni subjekti koji iz različitih razloga obitavaju na području dotične države, a nisu njeni državljani, oni mogu biti: starani državljani, ljudi bez državljanstva – apoliti ili apartidi²⁹ i ljudi sa dvostrukim državljanstvom - bipatridi.³⁰*

Izvor. Internet stranica Skriptologija (dostupno na: http://www.skriptologija.com/files/skripte/otpd_biljeske.doc, preuzeto 21.02.2010. godine).

2.2.1. Pojam državljanstva i načini stjecanja državljanstva

Državljanin neke države je svaka ona osoba koja je po njezinim zakonima stekla državljanstvo, a nije ga kasnije izgubila. „*Državljanstvo predstavlja trajnu vezu jedne osobe sa jednim državnim i pravnim poretkom – veza koja se sastoji u tome da osoba stječe (rođenjem ili punoljetnošću) prava i obaveze iz toga poretko, a država ima prema njoj još i posebnu dužnost da je štiti spram drugih država*“.³¹

29 „Prema grčkom jeziku, a znači bez, polis – grad, država i patris – domovina“, preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Anić, Š., Klajić, N. & Domović, Ž., str. 11, 1127, 1057.

30 „Prema latinskoj riječi bis – dva puta i grčkoj patris – domovina“, preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Anić, Š., Klajić, N. & Domović, Ž., str. 183, 1057.

31 Visković, N., *Država i pravo*, str. 32.

Postoje dva osnovna načina stjecanja državljanstva: izvorno ili originarno i izvedeno ili na zahtjev.

A/ Izvorno ili originarno stjecanje predstavlja neki automatizam i od njega dolazi već rođenjem djeteta, ali se i tu primjenjuju dva kriterija. Po jednom, a to vrijedi za sve evropske države, mjerodavna je činjenica da su roditelji državljani neke države, da bi njihova djeca postali njezini državljani, bez obzira na mjesto rođenja.³² To je tzv. *ius sanguinis*.³³

Drugi se kriterij naziva *ius soli*³⁴ Po njemu je odlučujuće mjesto rođenja odnosno teritorij države na kojemu se dijete rodilo. Ovaj način stjecanja državljanstva važi među američkim državama.³⁵

B/ Na zahtjev državljanstvo stječu strana lica na osnovu vlastite molbe ako ispunjavaju neke preduslove.³⁶ U pravnoj terminologiji taj se postupak naziva stjecanje državljanstava putem *naturalizacije*.

Najzad, događa se da državljanstvo stječu *prisilno* stanovnici teritorija koje je država prisvojila (anektirala), no tada se tom stanovništvu može dati i pravo da bira (*optiranje*) između ranijeg i novog državljanstva – kako su npr. u Istri poslije Drugog svjetskog rata mogli birati Talijani.³⁷

Svojstvo državljanstva se evidentira u državnim matičnim knjigama i u ispravama koje se izvode iz tih knjiga putne isprave i lične karte.

32 „Navodimo za primjer dijete roditelja koji su bosanskohercegovački državljani, rođeno u Italiji, smatrati bosanskohercegovačkim, a ne italijanskim državljaninom.“ Vidi šire – Vrban, D., *Uvod u državu i pravo*, str. 21.

33 „Latinski *ius sanguinis* - pravo krvi“, preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Š. Anić, N. Klajić, Ž. Domović, str. 1304.

34 „Latinski *ius soli* - pravo zemljišta“, preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Š. Anić, N. Klajić, Ž. Domović, str. 1321.

35 „Nadalje, za primjer navodimo dijete naših građana rođeno u Americi smatrati će se njihovim državljaninom.“ Vidi šire – Vrban, D., *Uvod u državu i pravo*, str. 21.

36 Najčešći preduslov za sticanje državljanstva je dužina boravka na teritoriju one države od koje se traži državljanstvo.

37 Visković, N., *Država i pravo*, str. 33.

2.2.2. Strani državljani i lica bez državljanstva

Svaki državljanin može biti stranac, čim prijeđe granicu svoje države, a svaki stranac je državljanin neke druge države. *Strani državljani su lica koja trajno ili privremeno borave na teritoriju jedne države, a povezani su vezom državljanstva s nekom drugom državom.*³⁸ Svi su oni podvrgnuti vlasti države na čijem teritoriju borave, bez obzira da li se na njenom teritoriju zadržavaju duže ili kraće vrijeme i bez obzira šta je razlog njihova boravka. Ovaj boravak može biti trajan, ako strani državljanin ima stalni posao, ili prolazan ako je npr. došao kao turist.

Strani državljani imaju ista građanska prava kao i njezini državljani: jednakost pred zakonom, osnovna ljudska prava, ali nemaju politička prava. Takođe, starni državljani nemaju obavezu služenja vojske u stranoj državi. S obzirom na prava i dužnosti stranih državljana primjenjuje se načelo *reciprociteta*³⁹. To znači da se organi jedne države odnose prema državljanima druge države onako, kako se organi ove države odnose prema njihovim sugrađanima.

Treća kategorija stanovništva su ljudi koji uopšte nemaju državljanstvo, tzv. apartidi (izgubili su državljanstvo jedne države, a nisu ga dobili od neke druge države). Za njih važe ista prava kao i za strance tj. osnovna ljudska prava, a ne i politička.

Na kraju ove tematske cjeline o stanovništvu kao elementu države napomenuti ćemo da nisu svi strani državljani podvrgnuti vlasti države na čijem teritoriju borave. Postoji izuzetak za diplomatske predstavnike: šefovi i službeno osoblje diplomatskih misija (ambasadori, poslanici i otpravnici poslova) i njihove uže porodice. To je načelo *diplomatskog imuniteta*.⁴⁰ Ovoj izuzetak propisan je Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, koja je stupila na snagu 1964. godine.⁴¹

38 Mandić, O., *Država i pravo*, str. 132.

39 „Reciprocitet na latinskom *reciprocitas* znači uzajamnost, uzajaman odnos, protuusloga.“ preuzeto iz Riječnika stranih riječi, autori: Š. Anić, N. Klajić, Ž. Domović, str. 1213.

40 Mandić, O., *Država i pravo*, str. 133.

41 Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, str. 323.

2.3. VLAST KAO ELEMENAT DRŽAVE

Vlast koju vrše državni organi, čini zajedno sa teritorijem i stanovništvom element države.

2.3.1. Pojam državne vlasti

Za razliku od drugih subjekata u društvu, koji imaju vlast u sociološkom smislu tj. legitimnu ili normama priznatu moć da prisiljavaju druge ljude na stanovita ponašanja, u užim grupama i o posebnim vrstama odnosa (roditelji u porodici, sindikati u preduzećima itd.) država kao politička vlast odlučuje na području globalnog društva i osvim odnosima koji su predmet politike, uključujući i one o kojima odlučuju ostale vlasti.

To znači da je državna vlast najviša ili vrhovna vlast, "vlast nad vlastima" kojoj su svi pojedinci i skupine, pa i ostali subjekti vlasti, podređeni.⁴²

Pojmom vlasti izražava se činjenica da se u nekom društvu ili u nekoj njegovoj grupi ostvaruje prinuda, da se njegovi pripadnici prisile na određeni način ponašanja, bez obzira da li je u interesu svih ili velike većine. Vlast se kreće u određenim granicama. Ona nikada ne znači potpunu kontrolu.⁴³

2.3.2. Nosioци državne vlasti

Prije nego što odgovorimo na pitanje, *ko vrši državnu vlast?* potrebno je odrediti *ko je izvorni nosilac vlasti?* Za razliku od tekratskog pristupa tog problema tj. da *vlast potječe od Boga i on određuje ko će je vršiti*, humanistička filozofija XVIII vijeka smatra, *da su svi ljudi prema prirodi rađaju slobodni*. Ljudi, da bi izbjegli stanje opšte nesigurnosti, svoja izvorna prava su prenijeli na jednog pojedinca ili grupu ljudi koji su im garantovali red i sigurnost. Izvorni nosilac vlasti je narod koji sa svoja izvorna prava putem *društvenog ugovora* prenosi na *izabrane pojedince*. Ako je nezadovoljan vršenjem vlasti,

42 Visković, N., *Država i pravo*, str. 33.

43 Muhić, F-, *Teorija države i prava, III Izdanje*, redaktor Prof. Dr. O. Ibrahimagić, Magistrat, Sarajevo 2002. godina., str 66.

narod uvijek ima pravo da opozove izabrane nosioce vlasti⁴⁴ To znači da državnu vlast vrše izabrani pojedinci kojima su svoja izvorna prava prenijeli slobodni ljudi. Nadalje, a to ćemo bolje objasniti u poglavlju organi države, državnu vlast vrše stručni, najsposobniji i najodgovorniji pojedinci, koji dolaze u izvršne i sudske organe putem javnih konkursa.

2.3.3. Način vršenja vlasti

Pojedinac ili grupa ljudi koji su dobili vlast od naroda, odnosno vladajuća volja u državi se poslije procedure izbora funkcionalno diferencirala kroz zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Ova podjela ujedno izražava i strukturu vlasti na državnom vrhu. Njena je organizacija takva da obezbjeđuje da se vladajuća volja sprovodi na jedinstven način, ali sa različitim aspektata. Zakonodavna vlast tu volju izražava na imperativan način, donošenjem zakona i obezbjeđuje joj zaštitu u slučaju njenog nepoštivanja. Izvršna vlast (npr. policija u očuvanju javnog reda i mira, poreska vlast u prikupljanju poreza itd.) ima zadatak da sprovede njene zamisli, a sudska da vrši kontrolu i izriče presude nad onim ponašanjima koja nisu u skladu sa tim zamislama.⁴⁵

Za pojašnjenje naprijed navedenog, navesti ćemo jedan primjer vršenja vlasti kroz sva tri nivoa. Zakonodavni organ, izmjenom starog krivičnog zakona, donosi novi zakon koji sadrži novu inkriminaciju npr. *zabranjuje se proizvodnja i promet opojnih droga*. Izmjenama i dopunama pomenutog zakona je propisano: *ko proizvodi i prometuje opojne droge ... kazniće se kaznom zatvora od ... do ...* Policijski organi u jednoj državi bave se otkrivanjem i procesuiranjem tog krivičnog djela, čiju je nadležnost propisao zakonodavac. Policajci svojim radom otkriju počinioca gore pomenutog djela, pritvaraju ga, oduzimaju mu opojnu drogu, te ga prijavljuju, za pomenuto djelo, sudskoj vlasti. Nadalje, sudija vodi postupak, npr. oglašava okrivljenog u presudi krivim i izriče mu kaznu zatvora. Sam rad gore navedenih državnih službenika (parlamentaraca, policije i sudija) predstavlja način vršenja vlasti.

44 Trnka, K., *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo 2006. godina, str. 172.

45 Muhić, F., *Teorija države i prava*, str 67.

2.3.4. Ograničavanje državne vlasti

Sve dok postoje opšti propisi koji ograničavaju djelovanje većina i vlada, pojedinac ne treba da strahuje od prinudne moći. Građani mogu da uživaju slobodu samo ako je moć države ograničena zakonom koji određuju granice političkoj djelatnosti - granice koje se zasnivaju na pravima pojedinca da oblikuje svoje vlastite poglede i ukuse, da slijedi vlastite ciljeve i ostvaruje talente kojima je obdaren. *Vladavina prava ... podrazumijeva postavljanje granica zakonodavnoj djelatnosti: ona je ograničava na vrstu opštih propisa koji su poznati kao formalno pravo, i isključuje zakonodavstvo koje bi se neposredno odnosilo na određena lica, ili davalo nekome ovlaštenja da upotrijebi prinudnu moć države radi takve diskriminacije. Vladavina prava ne znači da pravo reguliše sve, već naprotiv, da prinudna moć države može da se koristi samo u slučajevima koji su zakonom unaprijed određeni i to da se može predvidjeti kako će ta prinuda biti primijenjena (Hajek, 1976, p. 62-3).*⁴⁶

Nadalje, vrhovna vlast države ograničena je ustavnim propisima o ustrojstvu države, te ustavnim pravima i slobodama čovjeka i građana. Sam pojam ustava se odražava i u jezičkom značenju riječi izveden iz glagola *zaustaviti*, ograničiti državnu vlast u odnosu na slobode i prava građana.⁴⁷ Ograničenja suverene vlasti potvrđena su međunarodnim pravilima Ujedinjenih nacija, Vijeća Evrope itd. Za primjer navodimo slijedeće ograničavanje zakonodavne vlasti u našoj državi. *Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima koji su navedeni u Aneksu I na Ustav neposredno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, a Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ima prioritet u primjeni u odnosu na domaće zakonodavstvo.*⁴⁸

Osim toga što je državna vlast, kako smo naveli ograničena ustavom, zakonom i međunarodnim propisima o pravima i slobodama građana, podjela državne vlasti predstavlja ograničavanje i kontrolu jedne u odnosu na drugu vlast. U feudalnoj apsolutnoj *monarhiji*⁴⁹ sva

46 Dejvid, H. *Demokratija i globalni poredak*, Od moderne države ka kosmopolit-skoj vladavini, str 280.

47 *Ibid*, str. 17

48 Trnka, K., *Ustavno pravo*, str. 124.

49 „Monarhija je država u kojoj šef države – monarh, kralj, car dolazi na svoju funkciju (“na prijestolj”) *nasljedno*, vlada *doživotno* ili do njegovog povlačenja (abdikacija),

vlast je koncentrisana u rukama monarha. On je nosilac jedinstva zakonodavne izvršne i sudske vlasti. Međutim, podjela vlasti je odlika demokratskog sistema. Začetke teorije o podjeli vlasti srećemo kod Džona Loka, a njenu razradu dao je još početkom XVIII vijeka Montesquije u svom poznatom djelu "O duhu zakona." On smatra da sistemom *teže i protivteže* između pojedinih vlasti mogu ostvariti ograničavanje i kontrola jedne vlasti od druge.⁵⁰

2.3.5. Struktura državne vlasti

Struktura državne vlasti obuhvata tri glavna elementa:

1. organizaciju vlasti na nivou države,
2. suverenost i
3. organe države.⁵¹

2.3.5.1. Organizacija vlasti na nivou države

U okvirima svakog državnopravnog poretka, kroz historiju ljudskog društva, javljala se jedna vladajuća volja koja je upravljala djelatnošću države i određivala njenu politiku. To je bila volja vladajućih klasa, odnosno uža grupa pojedinaca, koja je u ime njih nastupala, raspoložuci monopolom prinude, štitila osnovne klasne interese, prije svega proizvodne. Za ovu problematiku važna je činjenica, da je ta volja, osim što je morala biti jedinstvena, isto tako morala je biti legalna i legitimna.

Pošto problem legalizacije jedne državne vlasti, kako ističe prof. dr. Fuad Muhić, spada u jedno od najsloženijih pitanja pravne teorije, u ovom dijelu rada nećemo se upuštati u izvor legalizacije i „formule legitimiteta“, nego kako se legalizacija praktično vrši. Grupa koja želi da legalizuje svoju vlast, kao najvišu, mora obezbijediti uslove da najprije postane vladajuća, što znači da ona istiskuje ostale grupe u konkurenciji i da svoj pokret nameće kao dominirajući. Različite su historijske okolnosti o kojima se taj praktičan čin odigrava,

te je politički i pravno *neodgovoran*, a to znači da prema načelima ustavane može biti suđen i osuđen.“ Vidi šire – Visković, N., *Država i pravo*, str. 56.

50 Trnka, K., *Ustavno pravo*, str. 124.

51 Muhić, F., *Teorija države i prava*, str 66.

revolucije, ratovi, državni udari, sukobi društvenih slojeva u okviru vladajućih klasa, socijalna previranja u okviru vladajućih klasa, ali svaka od ovih konfliktnih situacija završavala je dominacijom jedne od grupa u sukobu, koja je odnosila pobjedu nad ostalim i dolazila na čelo državne vlasti ili stvarala novu državu. U oba slučaja, ona je sama označavala svoju volju na taj način što ju je pretvarala u zakon, te legalizaciju najviše državne vlasti možemo posmatrati kao pravni izraz monopola prinude, koji je stekla nova vladajuća grupa, nastupajući u ime određene vladajuće klase.

2.3.5.2. Suverenost

Suverenost je jedno od svojstava državne vlasti. Riječ suverenost ili suverenitet potječe od latinske riječi *supremus*⁵² koja znači najviši, vrhovni. Sinonim za riječ suverenost značio bi monopol državne prinude.

Ona vlast koja je *vrhovna, nezavisna i neograničena* ima svojstvo suverene vlasti.

A/ *Vrhovna ili najviša* vlast znači da ne postoji viša vlast od državne vlasti. Tako da su sve ostale vlasti (crkvena, lokalna, porodična) podliježu vrhovnoj vlasti.

B/ *Nezavisnost* znači da državni organi, koji je vrše, donose odluke na temelju svojega uvjerenja i svoje volje.

C/ Nadalje, državna suverenost ima dva aspekta: pravni i faktički. Sa formalno pravnog gledišta, ona je *neograničena*, jer bi državna vlast, raspolažući monopolom prinude, mogla da donosi sve odluke koje bi bile u interesu vladajuće grupe. U suvremeno doba sve se više govori o *uslovnoj neograničenosti* jer je ograničena vlastitim zakonom, međunarodnim pravima i ustavnim odredbama. U međunarodnim odnosima suverenost države uvijek mora biti neograničena. Inače, nije riječ o državi.⁵³

52 „Supremus na latinskom znači suverenitet, odnosno najviši, vrhovni. Nosilac suvereniteta je najviša, neograničena i nedjeljiva vlast na određenoj teritoriji.“
Š. Anić, N. Klajić, Ž. Domović, Riječnik stranih riječi, str. 1362.

53 Muhić, F., *Teorija države i prava*, str 67.

Nasuprot tome nesuverena vlast nije vrhovna, ograničena je nekom drugom vlasti, od nje je zavisna i izvedena.⁵⁴

2.3.5.3. Vrste suverenosti

Pored državne, postoji narodna i nacionalna suverenost. Da bi definisali narodnu i nacionalnu suverenost potrebno je prije toga odrediti pojam naroda i nacije. Pojam nacije se razlikuje od pojma naroda. Narod (populis) predstavlja zbir svih građana jedne zemlje, a nacija predstavlja kolektivitet koji karakteriše posebnost jezika, tradicije i običaja. Mislioci prirodnopravne škole, sistematski razvijaju misao da osnov najviše vlasti treba tražiti u volji naroda i da izvorni nosilac vlasti predstavlja narod. (*Francuski pravnik i teoretičar Jean Bodin 1530-1596, „Šest knjiga o republici“*).⁵⁵ Nacionalna suverenost je tvorevina buržoaske epohe. Osnovna ideja im je bila da treba probuditi nacionalnu svijest te poraditi na stvaranju nacionalnih država i njihovom eventualnom ujedinjenju. Ideal je bio „*jedna nacija – jedna država*“. Nacionalni osjećaj je kasnije prerastao u nacionalistički, pa čak i rasistički naspram drugih nacija.⁵⁶

Pravana teorija razlikuje unutrašnju i vanjsku suverenost. Unutrašnja suverenost postoji ako državna vlast efektivno djeluje na svojoj teritoriji i ako uspijeva da praktično provodi svoju političku volju. Vanjsku suverenost država posjeduje ukoliko je priznata od međunarodne zajednice, ukoliko održava svoj integritet kao nezavisan subjekt međunarodnog prava i vodi politiku bez prinude ostalih država ili njihovih saveza.

2.3.5.4. Struktura suverenosti

Strukturu suverenosti čine tri elementa: nosilac suverenosti, suvereni organ i predstavnik suverenosti.

54 „U prošlosti, veliki broj država je bio pod nadzorom velikih sila koje su nad njima imale protektorat. Rad organa, odnosno vlast kolonijalnih država bila je ograničena. Oni su mogli vršiti svoje funkcije samo pod nadzorom države protektora. Također i u današnjem vremenu, može se zaključiti, da veliki broj država u svijetu je pod kontrolom velikih sila. Razlozi za jasni. Najčešći eksploatacijske naravi.“ Vidi šire – Mandić, O., *Država i pravo*, str. 146.

55 Trnka, K., *Ustavno pravo*, str. 171.,

56 Muhić, F., *Teorija države i prava*, str 69.

A/ Nosilac ili subjekt suverenosti u modernim državama je narod ili nacija. U socijalističkim zemljama nosilac suverene vlasti je radni narod, a u monarhijama vladar je nosilac takve vlasti.

B/ Pod suverenim organom podrazumijeva se da najviši državni organ izražava volju nosioca (subjekta) suverenosti. Kroz gotovo čitavu dosadašnju historiju države taj organ bila je skupština ili parlament – zakonodavni organ, dok u je u starim porecima suvereni organ mogao biti i šef države (monarh).

C/ Država kao organizacija sa suverenom vlašću i kao subjekt međunarodnog prava mora biti oličena u u određenoj osobi koja će biti simbol njene jedinstvenosti. To znači da predstavnik suverenosti je sam šef države.

2.3.6. Organi države

Svaka država kao najjača organizacija u okvirima jednog društva ima tzv. *formalizovanu strukturu* koju čine državni organi. Državni organi čine kičmeni stup države. Oni su nastali iz podjele rada nakon što se država izdvojila iz društva kao zasebna tvorevina. Državne organe možemo klasifikovati po različitim kriterijima i to:

- a) politički i stručni organi,
- b) oružani i civilni organi,
- c) kolegijalni i pojedinačni organi,
- d) odlučujući i izvršni organi,
- e) demokratski i birokratski organi.

ZAKLJUČAK

Na osnovu prikazanog, može se zaključiti da država nije statička pojava, nego dinamička, jer se ona neprestalno razvija i u tom razvoju ona se mijenja. Samo su neka društva mogla da se konstituišu kao države, odnosno ona koja su imala superiorniju moć prinude – vojsku. Nastanak i razvoj države podrazmijeva surovu konkurenciju, gubitnike i pobjednike. Pobjednici su postavljali pravila za sve.

Suverenost države ne očituje sasvim jednako na njezinu kopnenom, morskom i u zračnom prostoru. To znači da za svaki pomenuti prostor, važi različiti pravni režim. Raznolikost pravnih režima su rezultat kako međudržavnih ugovora, tako i međunarodnih običaja. Nadalje, državni teritoriji ipak nisu nešto nepromjenljivo, vječno tj. nisu uvijek bili postojani. Oni su se proširivali i smanjivali, najčešće na osnovu ratova i nasilja, a manje mirnodopskim putem.

Od tri elementa države najdinamičnije je stanovništvo, čija se veličina i sastav neprekidno mijenjaju. Svakog dana se broj stanovnika neke države povećava bilo prirodnim priraštajem, odnosno rođenjem ili doseljavanjem. Moguć je i suprotan proces, a to je slučaj kada stanovništvo opada zbog negativnog priraštaja ili iseljavanja. U pravnom smislu riječi stanovništvo države nije jedinstveno, neki su stanovnici državljanji, a drugi stranci, što znači da su u pravnoj vezi sa drugom državom. Državljanstvom se pokazuje činjenica da su pojedinci vezani svojom teritorijalnom pripadnošću i da su podvrgnuti vlasti određene države.

Iz prethodnog izlaganja vezano za državnu vlast proizilazi da ona nije apsolutna. U ranom srednjem vijeku, prve klice ograničene vlasti nalazimo u Velikoj povelji o slobodama tzv. Magna charta libertatum, 1215. godina, kada je vlastela izvojevala pravo da, barem u izvjesnoj mjeri, ograniči apsolutnu vlast monarha. Oni su natjerali kralja da potpiše slijedeće, kada bude uvodio poreze da konsultuje vijeće i da unaprijed donese propise u vezi uhićenja lica. Osim navedenog, danas postoje izuzeci te neograničene vlasti, međunarodnim propisima. Izuzeci se odnose se npr. na diplomatske predstavnike i članove njihove uže porodice. Diplomatske povlastice se odnose na zabranu pritvaranja, suđenja, neplaćanja direktnih poreza itd. Ova ograničenja su, kako smo predhodno naveli, rezultat mnogobrojnih međunarodnih konvencija, međudržavnih ugovora, kao i ograničenja vlasti vlastitim ustavom i zakonom.

LITERATURA

1. Degan, V. Đ., *Međunarodno pravo*, drugo osuvremenjeno izdanje, Pravni fakultet sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2006;
2. Dejvid, H. *Demokratija i globalni poredak - Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd;
3. Lukić, R. & Košutić, B., *Uvod u pravo*, Beograd, 1975.;
4. Muhić, F., *Teorija države i prava, III Izdanje*, redaktor Prof. Dr. O. Ibrahimagić, Magistrat, Sarajevo 2002.;
5. Vrban, D., *Uvod u državu i pravo*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Zagreb 1998.;
6. Visković, N., *Država i pravo*, Birotehnika CDO, Zagreb 1977.;
7. Trnka, K., *Ustavno pravo*, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo 2006.

Abstract

In searching for a consistent theoretical framework for understanding the legal state and the basic elements of state, one should rely on valid content, and methodological preferences. The state as such should be understood as a power (or power) (from the standpoint of effectiveness), as power (from the standpoint of legality), at the end of such authority (in terms of legitimacy). Conceptually define the state, complete and accurate, it means to be able to explain and understand how the force (or authority), first legalized as power stations as a legitimate authority. Traditional elements of the state have remained, territory, state and nation centralized state authority. Initially, the researchers state is closely linked "with a strictly defined territory." The State has an area of relatively late become an important element of the state. Solid line "a definite territory" had to protect the unique state powers that guarantee the safety of the people. So when another element of the state centralized state power. Democratic Revolution, the late eighteenth century raised the third element of the state, namely the nation state. We can tell the history of the modern is a state history of the state elements.

Key words

state, territory, population and authority.

ODGOVORNOST PRODAVCA ZA PRAVNE NEDOSTATKE

Muharem Hare Bajraktarević, dipl. iur.*

Sažetak

U ovom radu se na sažet način obrađuje problematika zaštite od evikcije. Odmah na početku autor je ukazao na razgraničenje pojmova 'evikcija' i 'zaštita od evikcije'.

Evikcija predstavlja pravni akt trećega, koji je usmjeren protiv stjecatelja prava (kojeg je stekao od otuđivatelja) sa ciljem da stjecateljevo pravo ograniči, umani ili oduzme. Zaštita od evikcije predstavlja određena subjektivna prava kupca prema prodavcu, kada je prema njemu istaknut evikcijski zahtjev (akt).

Sadržaj tih subjektivnih prava kupca je da mu prodavac pruži zaštitu od pravnih pretenzija trećega. Ako u tome ne uspije, onda ima pravo zahtijevati: raskid ugovora (ukoliko ne dođe do raskida ugovora po samom zakonu), povrat plaćene naknade (cijene) za evincirano pravo (stvar, ako se radi o kupoprodaji), te naknadu štete i troškova.

Ključne riječi

evikcija, zaštita od evikcije, vansudska evikcija, sudska evikcija, pravne posljedice evikcije.

UVOD

Odgovornost zbog pravnih nedostataka kontinuirano je aktuelna tema. Odgovornost za pravne nedostatke nosi i naziv zaštita od evikcije, (lat. *evinco, evincere* – pobijediti, izboriti, savladati), koju

* Špionica 51. 75350 Srebrenik
hare.marx@bih.net.ba

je poznavalo i Rimsko pravo. Obaveza zaštite od evikcije znači garanciju prodavca prema kupcu da stvar ili pravo nema nikakvih pravnih nedostataka koji bi priječili kupca da, nesmetano od trećih lica vrši ugovorom preneseno pravo.

U radu je korišteno pozitivno pravo Bosne i Hercegovine (dalje: BiH), uporedno pravo, teorija, sudska praksa. Za svoj predmet istraživanja, ovaj rad ima institut odgovornosti prodavca zbog pravnih nedostataka.

Ciljevi istraživanja jesu analiza problematike evikcije i zaštite od evikcije, kako bi se zaštitili interesi učesnika u pravnom prometu. Društveni cilj ovoga rada je da koristi praktičnim potrebama.

Rad je strukturiran tako da se na početku razmatra pojam evikcije, zatim vrste evikcije, uslovi obaveze zaštite od evikcije, pravne posljedice evikcije, te gubitak prava i zaključak.

Pod evikcijom treba prvenstveno razumjeti činjenicu da je kupac izgubio državinu stvari na koju mu je pravo prenijeto, zato što je nju morao dati trećem licu koje je dokazalo da je njen vlasnik. No, o evikciji se govori i u slučaju kad kupac zadrži stvar po nekom drugom pravnom osnovu, mimo prava prodavčevog. Postoji, zatim, evikcija i kada pravna pretenzija trećeg ne dovede do oduzimanja državine stvari, ni u cjelosti niti djelimično, nego se pokaže da pretendent ima na nju jedino pravo službenosti ili zakupa, koje je kupac dužan da trpi kao pravo jače od onog koje je on pribavio.

1. Evikcija – pojam, vrste i obaveza zaštite od evikcije

Odgovornost zbog pravnih nedostataka, (obaveza zaštite od evikcije), podrazumijeva odgovornost prodavca, prema kupcu, u slučaju postojanja pravnog nedostatka, koji bi spriječio kupca da nesmetano vrši ugovorom preneseno pravo.

Odgovornost za pravne nedostatke u literaturi naziva se i zaštita od evikcije. Evikcija se sastoji u uznemiravanju pribavioca stvari na osnovu nekog prava koje je postojalo prije pribaviočevog sticanja te stvari, a o kome on, prilikom zaključivanja ugovora, nije znao. Pravo trećeg lica treba da je po svojoj prirodi takvo da isključuje, umanjuje ili

ograničava pravo pribavioca, a o čemu on nije bio obaviješten niti je pristao da uzme stvar opterećenu tim pravom. Uznemiravanje može vršiti i sam prenosilac, ali je češće da ono potiče od strane nekog trećeg lica. Za pojam evikcije¹ bitno je da je uznemiravanje pravno, tj., da se ono vrši isticanjem nekog pravnog osnova koji isključuje pribaviočevu državinu ili ga ometa u vršenju prava sužavajući mu obim ovlaštenja koji je on imao u vidu prilikom zaključenja ugovora. To znači da evikcija pretpostavlja da je prenosilac, prenoseći stvar pribavioocu, raspolagao pravom nekog trećeg lica koje je već bilo ustanovljeno u momentu tog prijenosa. Pravo trećeg lica je uvijek neko stvarno pravo, npr., svojina, hipoteka, službenost. Uznemiravanje koje nije posljedica vršenja nekog prava, već je čisto faktičko uznemiravanje, ne ulazi u pojam evikcije.

Po svom obimu evikcija može biti potpuna i djelimična. Kod potpune evikcije treće lice je, pravnim aktom, kupcu u potpunosti oduzelo kupljenu stvar.² Potpuna evikcija se može odnositi i na neko drugo pravo, a ne samo na pravo vlasništva: potpuno je evinciran sticalac prava službenosti (npr. plodouživalac) ako se ustanovi da prenosilac nije uopšte vlasnik stvari na kojoj ta službenost postoji³.

Djelimična evikcija postoji kad treće lice kupcu oduzme dio stvari ili ga svojim pretenzijama ograničava u vršenju vlasničkih ovlaštenja na cijeloj stvari. Ukoliko je, primjera radi, (prodavac kupcu zaista prodao i predao svoju stvar ali je ona opterećena pravom stvarne ili lične službenosti). U tom slučaju kupcu neće biti oduzeta stvar, ali je on ograničen u vršenju svog prava. Kod djelimične evikcije kupac je platio punu cijenu a pravo vlasništva na stvari je umanjeno ili ograničeno, što on u vrijeme zaključenja ugovora nije htio. Prodavac odgovara i za potpunu i za djelimičnu evikciju⁴. Kupac koji nije znao ili nije morao znati da mu je prodana tuđa stvar, ovlašten je, ako se zbog toga nije mogla ostvariti svrha ugovora, raskinuti ugovor

1 Perović, S., *Obligaciono pravo*, Novinsko izdavačka ustanova, Službeni list SFRJ, Beograd, 1986, str. 377.

2 Npr., prodavac je kupcu prodao i predao tuđu stvar, pa treće lice vlasničkom (petitornom) tužbom dokaže vlasništvo na stvari i kupcu oduzme stvar. Vidi u: Bikić, A., *Obligaciono pravo*, Posebni dio, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 31-35.

3 Perović, S., op. cit. str. 379.

4 Abedin, B., op. cit. str. 31-35.

i tražiti naknadu štete. Ta prava pripadaju i kupcu kojem je prodat automobil sa falsifikovanim tvorničkim brojevima na šasiji i motoru, jer se radi o pravnim nedostacima koji onemogućavaju korištenje vozila⁵. Kada je predmet ugovora o prodaji bilo motorno vozilo na kome su već bili prekucati brojevi na motoru, usljed čega je kupcu bilo onemogućeno da izvrši registraciju ovog vozila na svoje ime, a time mu i onemogućeno da ga koristi, radi se o pravnom nedostatku u širem smislu. Za ovakav pravni nedostatak odgovara prodavac pod uslovima predviđenim u članovima 508 - 515. Zakona o obligacionim odnosima (dalje: ZOO).⁶

Kada broj na motoru na prodatom automobilu ne odgovara broju motora u saobraćajnoj dozvoli, radi se o stvari sa pravnim nedostatkom koji se manifestuje u ograničenju javno-pravne prirode kupčeva prava, pa ukoliko takav nedostatak postoji, stiču se uslovi za raskid ugovora o prodaji automobila.⁷ Nije pravni nedostatak na stvari za koje bi odgovarao prodavac pod uslovima iz člana 508. do 514., ako kupac te stvari samo misli ili strahuje da će mu jednoga dana neko treće lice oduzeti stvar na osnovu jačeg prava na posjed.⁸ Razlikovanje evikcije na potpunu i djelimičnu čini se radi utvrđenja visine naknade koju prenosilac duguje pribaviocu zbog pravnog uznemiravanja. Ta je naknada veća ukoliko je evikcija teža, a da je djelimična evikcija lakši oblik evikcije. Pored toga, ovo razlikovanje je i od značaja za egzistenciju ugovora zaključenog između prenosioaca i pribavioca.⁹

5 Stav Kantonalnog suda u Sarajevu, objavljen u Biltenu sudske prakse Kantonalnog suda u Sarajevu, broj 3/2001, strana 25.

6 Vrhovni sud Republike Srpske, broj: Rev. 21/97, od 16. 10. 1997. godine, Bilten VS RS, broj I/1999, odluka broj 85; Zakon o obligacionim odnosima («Sl. list SFRJ» br. 29/87, 39/85, 45/89, 57/89) preuzet je na osnovu Uredbe sa zakonskom snagom («Sl. list RBiH» br. 2/92), a pravnu snagu Zakona dobio je na osnovu potvrđivanja Uredbi sa zakonskom snagom («Sl. list RBiH» br. 13/94).

7 Presuda Vrhovnog suda Federacije BiH, broj: Rev. 201/98, od 10. 12. 1998. godine, Bilten VS FbiH, broj 1/1999, odluka broj 46, str. 29-30.

8 Vrhovni sud Republike Srpske, broj: Rev-4/01, od 27. 02. 2001. godine, Bilten sudske prakse VS RS, broj I/2004, odluka broj 70, str. 120-121.

9 Perović, S., op. cit. str. 379.

2. Uslovi za zaštitu od evikcije

Da bi prodavac odgovarao kupcu za pravne nedostatke moraju se ispuniti određene pretpostavke.¹⁰

2.1. Postojanje prava trećeg

Za postojanje pravnog nedostatka nužno je da pravo trećeg zaista postoji, a nije dovoljno njegovo uvjerenje ili pretenzija o njegovu postojanju. Istovremeno, pravni nedostatak postoji u svim slučajevima čim treći zaista ima neko pravo, a ne samo onda kad je postojanje tog prava utvrđeno putem suda.¹¹

2. 1. 1. Vrsta prava trećeg

Pravni nedostatak u načelu može predstavljati svako postojeće subjektivno privatno pravo čim se njegov učinak na pravni položaj stjecatelja sastoji u isključenju, ograničenju ili umanjenju onog prava koje stjecatelj treba steći. Drugim riječima, unutar okvira pojma postojećeg subjektivnog privatnog prava krug prava koja mogu predstavljati pravni nedostatak nije ograničen, nego se načelno može raditi o bilo kojem stvarnom pravu (vlasništvu ili drugom stvarnom pravu uključujući i terete, autorskom pravu, nekom od prava industrijskog vlasništva, npr., patent i zaštićeno industrijsko obličje ili pravu obligacionopravnog karaktera).¹² Treća lica mogu kupca uznemiravati na različite načine: sudskim i vansudskim putem. Ako je treće lice vlasnik prodane stvari, ono će najčešće podnijeti tužbu sudu ili istaći prigovor neosnovanosti kupčevog zahtjeva kod suda. Uznemiravanje kupca moguće je i vansudskim putem. Npr., isticanjem očigledno osnovanog zahtjeva trećeg lica prema kupcu. Ovakav zahtjev se može i vansudski podnijeti, ali mora biti dovoljno

10 Bikić, A., op. cit. str. 31-35.

11 Slakoper, Z., *Odgovornost za pravne nedostatke u Zakonu o obveznim odnosima i izabranim pravnim poretcima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 28, br. 1, (2007).

12 *Ibid.*

potkrijepljen dokazima.¹³ Neće se smatrati evikcijom, ako treće lice kupca uznemirava u vršenju prenesenog mu prava povodom predate mu stvari bez ikakvog pravnog osnova (npr., ako mu bespravno oduzme stvar ili mu bespravno onemogućava potpuno korištenje prenesenog mu prava povodom predate mu stvari). Sama tzv., «gola tvrdnja» trećeg lica o svom jačem pravu, ne smatra se evikcijom, tj., aktom uznemiravanja. Evikciju može da podigne samo treće lice, a ne prodavac.¹⁴ Danas, međutim, preovlađuje shvatanje da i pravni zahtjev koji je istaknut mimo suda može dovesti do evikcije. Traži se jedino da on bude očigledno osnovan, tj., potkrijepljen dovoljnim dokazima. To ujedno znači da prenosilac ne duguje pribaviocu zaštitu i od čisto fizičkih uznemirenja trećih lica, bez pravnog pretendovanja (npr., od otmice ili krađe stvari). Međutim, sam prenosilac ne smije uznemiravati pribavioca ni pravno ni fizički.¹⁵

2. 1. 2. Javnopravno ograničenje

Osim subjektivnih privatnih prava, pravni nedostatak mogu predstavljati i javnopravna ograničenja.¹⁶ Prema ZOO-u, član 514., «Prodavac odgovara i za posebna ograničenja javno-pravne prirode koja kupcu nisu bila poznata, ako je on za njih znao ili je znao da se mogu očekivati, a nije ih kupcu saopštio». ZOO i ovdje predviđa odgovornost prodavca u slučaju njegove nesavjesnosti. To će biti slučaj kad je prodavac znao da postoje ili je znao da se mogu očekivati posebna ograničenja javno-pravne prirode koja kupcu nisu bila poznata (npr., postupak za eksproprijaciju i konfiskaciju ili postupak za stavljanje stvari van prometa je u toku ili je najavljen takav postupak, ili zabrane i ograničenja u spoljnotrgovinskom prometu), a to nije saopštio kupcu.¹⁷ Kao primjer ograničenja javnopravne naravi također se može uzeti propuštanje carinjenja uvezene stvari, uslijed

13 Bikić, A., op. cit. str. 31-35.

14 Loza, B., *Obligaciono pravo*, Opći dio, Kaner, doo, Sarajevo, 2000, str. 325-331.

15 Radišić, J., *Obligaciono pravo*, Opšti dio, Nomos, doo, Beograd, 2000, str. 150-153.

16 Slakoper, Z., op. cit. str. 13-14.

17 Komentar ZOO-a, I, Redaktori: B. Blagojević - V. Krulj, Beograd, 1980, Str. 1005-1011.

čega je carina istu oduzela¹⁸, a slično tome i u literaturi se kao primjer javnopravnog ograničenja navodi slučaj kad bi prodavatelj prodao drvo koje je posjekao u šumi gdje je zabranjena sječa, pa bi nadležno tijelo imalo pravo oduzeti to drvo.¹⁹

2.2. Pravni nedostatak treba da postoji u prodavčevom pravu

Da bi kupac imao pravo na zaštitu od evikcije, potrebno je da je pravni nedostatak postojao prije nego što je on stekao stvar. To znači, nužno je da je stvarno pravo trećeg nastalo još dok je stvar bila u državini prodavca. Kupac ne može zahtijevati zaštitu od prodavca ako je to pravo stečeno kasnije (npr., treće lice ističe svoje pravo službenosti za koje tvrdi da je nastalo u vremenu kada je stvar, na osnovu ugovora sa prodavcem, bila u državini kupca). Prodavac, dakle, treba da obezbijedi kupcu nesmetanu državinu stvari, štiteći ga od pravnih pretenzija trećih koje su rezultat vršenja nekog prava zasnovanog u vremenu dok je stvar bila kod njega, a ne i da ga štiti od pravnog uznemiravanja koje nije u vezi sa njegovim pravom. Ako sam kupac na stečenoj stvari konstituiše neko stvarno pravo u korist trećeg (npr., zalogu ili službenost), pa tim povodom dođe do spora, očigledno je da se on ne može pozivati na obavezu zaštite od evikcije. No, kada je riječ o ovom uslovu, postavlja se jedno drugo pitanje: da li je za nastanak obaveze zaštite od evikcije potrebno ustanoviti nesavjesnost prodavca, tj., da je on znao ili da je prema okolnostima trebalo da zna za pravni nedostatak? Može se reći da za sam nastanak ove obaveze nije bitna činjenica savjesnosti odnosno nesavjesnosti prodavca. U tom smislu su i shvatanja izražena u našoj sudskoj praksi.²⁰ Obaveza zaštite od evikcije ne shvata se kao sankcija zbog mala fidei prodavca, nego kao dejstvo ugovora sa naknadom kod kojih se sreće uzajamnost koristi, tako da ako jedan ugovornik ne može da izvrši obavezu onako kako ona glasi, on je u principu obavezan da svome saugovorniku naknadi štetu koju on zbog

18 Odluka VSH Rev. 848/88, od 27. 09. 1989. godine, S l a k o p e r, Z., op.cit. str. 13.

19 *Ibid.*

20 Tako, «ako ni kupac ni prodavac nisu znali u momentu zaključenja kupoprodajnog ugovora da je stvar, koja je predmet prodaje, tuđa, dolaze do primjene opšti propisi materijalnog prava o odgovornosti zbog neizvršenja ugovora odnosno o odgovornosti za evikciju» (presuda Vrhovnog suda Srbije, GŽ 1273/56 od 19. juna 1956. Zbirka sudskih odluka, knj. I, sv. 2, br. 345).

toga trpi. Nesavjesnost prodavca nema, dakle, značaja za nastanak obaveze zaštite, ali može biti od značaja na visinu naknade.²¹

2. 3. Savjesnost kupca

Za razliku od prodavca, kupac mora biti savjestan. Savjesnost kupca se određuje prema tome da li je znao za postojanje pravnog nedostatka ili nije, odnosno da li je morao za nedostatak znati. Kupac koji je znao ili je morao znati za postojanje nedostatka ne uživa pravnu zaštitu po osnovu evikcije, jer se osnovano pretpostavlja da je želio kupiti stvar s nedostatkom. Nesavjestan kupac, koji je znao za mogućnost da mu stvar bude oduzeta, odnosno da njegovo pravo bude smanjeno ili ograničeno ima pravo zahtijevati vraćanje, odnosno sniženje cijene, jer bi se u protivnom prodavac neosnovano obogatio. Nesavjestan kupac nema pravo na naknadu štete, dok savjestan ima. Međutim, prodavac odgovara za evikciju i kad je kupac obaviješten o postojanju nedostatka, ali mu je prodavac obećao da će oni biti uklonjeni pa se to ne desi. U ovom slučaju preteže prodavčeva nesavjesnost.²² Nesavjestan prodavac, tj., onaj koji je kod kupca stvorio uvjerenje da pravni nedostatak ne postoji, ili ga održavao u tom uvjerenju, duguje zaštitu i od uznemirenja koja se temelje na vidljivim nedostacima.²³ S druge strane, kupac koji je u času zaključenja ugovora znao za mogućnost da mu stvar bude oduzeta nije potpuno lišen zaštite od evikcije. Njegova su prava prema prenosiocu zbog toga samo nešto manja nego inače.²⁴ Postavlja se pitanje kako će se i u kom momentu utvrditi savjesnost kupca, posebno ako je na stvari postojao neki teret, npr., pravo službenosti. Prije svega, treba reći da se kupac ne može pozivati na zaštitu ako mu je prodavac izričito skrenuo pažnju da na stvari postoji službenost ili se to osnovano moglo zaključiti s obzirom na okolnosti slučaja. Ali, ako je prodavac prećutao tu okolnost, onda je od važnosti utvrditi činjenicu da li je ta službenost ili neki drugi teret bila upisana u zemljišne knjige tako da je dostupna javnosti, a samim tim dostupna i samom kupcu, ili nije

21 Perović, S., op. cit. str. 377-389.

22 Bikić, A., op. cit. str. 31-35.

23 Sudovi primjenjuju u ovakvim slučajevima pravilo «fraus omnia corrumpit». (Vidjeti presudu Saveznog vrhovnog suda Rev. 1003/58, od 11. 04. 1959, objavljenu u Zbirci sudskih odluka, knj. IV, sv. 1, br. 367).

24 Radišić, J., op. cit. str. 150-153.

bila upisana. Ukoliko je bila upisana, onda nije riječ o «nevidljivom nedostatku» stvari i kupac u principu ne bi imao pravo na zaštitu; obrnuto, ukoliko nije bila upisana, a prodavac nije skrenuo pažnju kupcu o njenom postojanju, kupac bi u načelu imao pravo na zaštitu. Međutim, i u hipotezi da je službenost bila upisana u zemljišne knjige, prodavac će odgovarati ako je izričito izjavom ili drugim postupcima stvorio ili koristio uvjerenje kupca da je stvar slobodna od svakog tereta. U takvom slučaju, nesavjesnost prodavca se ne može zapostaviti, čak i pod pretpostavkom da je kupac bio dužan da se o pravom stanju stvari obavijesti uvidom u zemljišne knjige, jer «fraus omnia corrumpit».²⁵

2. 4. Obavještavanje prodavca

Obavještavanje prodavca o pravnim nedostacima ima značajno manju važnost za pravni položaj strana no što je ima obavještavanje prodavca o materijalnim nedostacima.²⁶ «Kad se pokaže da treće lice polaže neko pravo na stvar, kupac je dužan obavijestiti prodavca o tome, izuzev kad je to prodavcu već poznato, i pozvati ga da u razumnom roku oslobodi stvar od prava ili pretenzije trećeg ili, kad su predmet ugovora stvari određene po rodu, da mu isporuči drugu stvar bez pravnog nedostatka», član 509. ZOO. Kod materijalnih nedostataka postoji dužnost obavještavanja prodavca o nedostacima u kratkim rokovima. Ovdje ne postoji obaveza stavljanja prigovora u kratkom roku kao kod fizičkih nedostataka, ali ipak postoji obaveza obavještavanja na vrijeme. [...] Dužnost obavještavanja ne postoji ako je prodavcu već poznata pretenzija trećeg lica. Kupac je dužan pozvati prodavca da u razumnom roku oslobodi stvar od prava ili pretenzija trećeg lica. Kad su predmet ugovora stvari određene po rodu, kupac, shodno čl. 355. st. 1. Zakona o obligacionim odnosima, ima prava da zahtijeva od prodavca da mu isporuči stvari bez pravnih nedostataka. Ovaj član Zakona o obligacionim odnosima, inače, odgovara čl. 52. st. 1. Haškog Jednoobraznog zakona o međunarodnoj prodaji tjelesnih pokretnih stvari. Haški zakon, međutim, u st. 2. čl. 52. predviđa da u slučaju kad prodavac udovolji zahtjevu kupca, kupac koji je pretrpio neku štetu može zahtijevati naknadu štete. Mislimo, da ovo pravo

²⁵ Perović, S., op. cit. str. 377-389.

²⁶ Slakoper, Z., op. cit. str. 24-27.

pripada kupcu i u našem pravu po opštim pravilima naknade štete (čl. 262-269. Zakona o obligacionim odnosima).²⁷

2.4.1. Uporedno pravo

Prema odredbama čl. 193. Švicarskog Zakona o obligacijama (dalje: ŠZO), prodavac je dužan sudjelovati u postupku trećeg protiv kupca ili ga zastupati u tom postupku, u slučaju pravovremene obavijesti nepovoljan ishod djeluje protiv njega (osim ako dokaže da je bio obavezan zbog zle nakane ili grube nepozornosti kupca), a bit će oslobođen odgovornosti u mjeri u kojoj dokaže da je – u slučaju pravovremene obavijesti – mogao postići povoljniji ishod postupka. Obavješćavanje prodavca o sporu koji je pokrenuo treći je pretpostavka odgovornosti prodavca prema par. 931. Austrijskog (opšteg) građanskog zakonika (dalje: ABGB). Italijanski Codice Civile (dalje: CCT), također, vrlo slično nalaže kupcu da obavijesti prodavca o tome da treći polaže pravo i isključuje odgovornost neobaviještenog prodavca koji dokaže da je mogao utjecati na povoljniji ishod²⁸. Prema čl. 1640. Code Civil (dalje: CCF), odgovornost prodavca također prestaje ako nije bio obaviješten a dokaže da je postojala dovoljna osnova za odbijanje zahtjeva trećeg.²⁹ Strože od navedenih propisa Bečka konvencija u čl. 43. oduzima kupcu prava zbog pravnih nedostataka ako o pravu ili zahtjevu trećeg ne obavijesti prodavca – navodeći prirodu prava ili zahtjeva – u razumnom vremenu nakon što je postao svjestan ili trebao postati svjestan tog prava ili zahtjeva, osim ako je prodavac znao za to pravo ili zahtjev.³⁰

27 Blagojević, B. & Krulj, V., op. cit., 1005-1011.

28 «Kada jekupac tužen od strane trećeg lica, koje tvrdi da polaže neko pravo na prodatoj robi, treba o tome da obavijesti prodavca. Ako se kupac upusti u spor, pa izgubi parnicu, a o tome ne obavijesti prodavca, isključuje se odgovornost prodavca, ako prodavac dokaže da je bilo dovoljno osnova da odbije zahtjev».

29 «Garancija za pravni nedostatak prestaje kada se kupac upustio u spor koji je rezultirao nepovoljnim ishodom, tj., odlukom suda, ili u slučaju kada žalba više nije dopuštena, a o tome nije obavijestio prodavca, ako prodavac dokaže da je imao dovoljan osnov za odbijanje zahtjeva».

30 «(1) Kupac gubi pravo da se poziva na odredbe člana 41. i 42. ako o pravu ili zahtjevu trećeg ne obavijesti prodavca, navodeći prirodu prava ili zahtjeva, u razumnom vremenu, nakon što je postao svjestan ili trebao postati svjestan tog prava ili zahtjeva. (2) Prodavac nema pravo da se poziva na odredbu prethodnog stava, ako je znao za to pravo ili zahtjev»; Slakoper, Z., op. cit. str. 26-27.

2.4.2. Neobavještanje prodavca

Iako je pravilo da je kupac dužan obavijestiti prodavca o pravima ili pretenzijama trećeg lica o kupljenoj stvari, čl. 511. ZOO dopušta kupcu, koji se i ne obavještavajući prodavca upustio u spor i izgubio spor, da se pozove na prodavčevu odgovornost za pravne nedostatke. To ne važi u slučaju ako prodavac dokaže da je on mogao odbiti zahtjev trećeg lica, da je bio na vrijeme i uredno obaviješten od strane kupca, npr., u slučaju kada je kupac u sporu olako ustupio stvar trećem ili nije koristio moguća sredstva odbrane.³¹

2. 5. Ugovorno ograničenje ili isključenje prodavčeve odgovornosti

Pravna pravila koja ovu materiju regulišu jesu dispozitivne prirode, te dopuštaju ugovornicima mogućnost da ih svojom voljom mijenjaju, tj., da odgovornost prodavca ograniče ili sasvim isključe.³² Prodavac neće odgovarati za pravne nedostatke ako je ugovorom takva odgovornost isključena. «Ali, ako je prodavcu u vrijeme zaključenja ugovora bilo poznato postojanje pravnog nedostatka ili mu takav nedostatak nije mogao ostati nepoznat, ugovorna odredba o isključenju njegove odgovornosti bit će ništava, jer je takva odredba suprotna načelu savjesnosti i poštenja, te moralu».³³

3. Pravne posljedice evikcije

Sankcije pravnih nedostataka - kada prodavac ne postupi po zahtjevu kupca i ne zaštiti ga od evikcije, odnosno kada treće lice uspije sa svojim zahtjevom, su sljedeće:

- *ako je kupcu oduzeta stvar u potpunosti (potpuna evikcija), ugovor se raskida po samom zakonu;*
- *ako se umanjuju ili ograničavaju prava kupca (djelimična evikcija), kupac može raskinuti ugovor ili zahtijevati srazmjerno sniženje cijene.*

31 Blagojević, B. & Krulj, V., op. cit., 1005-1011.

32 Radišić, J., op. cit. str. 150-153.

33 Bikić, A., op. cit. str. 31-35.

Pored toga, kupac ima pravo i na naknadu pretrpljene štete, uz uslov da nije znao za pravne nedostatke. Međutim, ako je kupac u času zaključivanja ugovora znao za mogućnost da mu stvar bude oduzeta, ili da njegovo pravo bude smanjeno ili ograničeno, nema pravo na naknadu štete ako se ta mogućnost ostvari. Ali, tom prilikom kupac ima pravo zahtijevati vraćanje, odnosno sniženje cijene. Opštenito je pravilo da kupac ne može pozvati prodavca na odgovornost ako bez obavijesti i bez spora s trećim licem prizna neko pravo na stvari. Ali kad je neko pravo trećeg očito osnovano i kupac bez obavijesti prodavca i bez spora prizna to pravo trećem licu, i tada ostaje odgovoran prodavac kupcu za pravne nedostatke. Ako je kupac platio trećem licu neki iznos da bi to lice odustalo od svog očitog prava, prodavac se može osloboditi svoje odgovornosti ako naknadi kupcu taj iznos i pretrpljenu štetu³⁴. Odgovornost prodavca za nedostatke prestaje ispunjenjem njegovih obaveza koje su nastale zbog postojanja nedostataka i njegove odgovornosti za te nedostatke. Ona će prestati prestankom postojanja pravnog nedostatka (kao jedne od pretpostavki prodavčeve odgovornosti) bilo zbog prodavčeve uspješne zaštite kupca od prava trećeg, ili uslijed prodavčevog ispunjenja drugim predmetom bez pravnog nedostatka. Osim toga, odgovornost će prestati i ispunjenjem drugih prodavčevih obaveza koje korespondiraju kupčevim pravima nastalim zbog pravnih nedostataka. Uz to, u slučajevima izostanka prodavčeva dobrovoljnog ispunjenja obaveza prema kupcu, prodavčeva odgovornost prestaje i istekom prekluzivnih rokova unutar kojih kupac protiv prodavca treba pokrenuti postupak za ostvarenje prava koja mu pripadaju zbog pravnih nedostataka.³⁵

4. Gubitak prava

Zakon o obligacionim odnosima je regulisao pitanje gubitka prava kupca po osnovu evikcije, što se shodno može primijeniti i na ostale ugovore sa naknadom. Prema ZOO, pravo kupca po osnovu pravnih nedostataka gasi se istekom godine dana od saznanja za postojanje prava trećeg. Ali, ako je treće lice prije isteka toga roka

34 Šemić, H., *Trgovačko pravo - knjiga druga*, Trgovačko ugovorno pravo, Bihać/Sarajevo, 2001, str., 77-80.

35 Slakoper, Z., op. cit. str. 39-40.

pokrenulo spor, a kupac pozvao prodavca da se u spor umiješa, pravo kupca se gasi tek istekom šest mjeseci po pravosnažno okončanom sporu. Kao što se vidi, ovdje se pravi razlika između vansudske i sudske evikcije. Ako je u pitanju vansudska evikcija odnosno ako je kupac saznao za postojanje prava trećeg koje isključuje, umanjuje ili ograničava kupčevo pravo, onda se pravo kupca po ovom osnovu gasi istekom jedne godine, računajući od dana kada je kupac saznao za postojanje prava trećeg. Razumije se, da je to faktičko pitanje koje će sud cijeniti od slučaja do slučaja. Međutim, kada je u pitanju sudska evikcija, tj., ako je treće lice prije isteka roka od godinu dana pokrenulo spor (npr., podiglo je svojinsku tužbu protiv kupca), onda se pravo kupca po osnovu pravnog nedostatka gasi tek istekom šest mjeseci po pravosnažno okončanom sporu. Ali, ovo samo pod uslovom da je kupac blagovremeno obavijestio prodavca o sporu i pozvao ga da se u spor umiješa³⁶.

ZAKLJUČAK

Prodavac je odgovoran kupcu za pravne nedostatke. Ako je u pitanju pravo koje uopšte ne postoji ili nema odgovarajuću sadržinu, riječ je o pravnom nedostatku.

Dakle, pored odgovornosti za materijalne nedostatke postoji prodavčeva odgovornost za pravne nedostatke (obaveza zaštite od evikcije).

ZOO daje pojam evikcije. To je slučaj kad na prodatoj stvari postoji neko pravo trećeg, koje isključuje, umanjuje ili ograničava kupčevo pravo. Prodavac ne smije pravno uznemiravati kupca. On je dužan kupca zaštititi i od trećih lica. Za razliku od pojma evikcije u pravu, koji je širi pojam, u praksi se pod evikcijom obično podrazumijeva oduzimanje kupljene stvari od strane trećeg lica. Tako pored oduzimanja stvari, tj., isključivanja kupčevog prava vlasništva, odnosno prava raspolaganja na cijeloj kupljenoj stvari, tzv., potpuna evikcija, ili na jednom dijelu stvari, tzv., djelimična evikcija, tu bi došao i slučaj kad kupac kupi nepokretnost bez tereta, a treće lice dokaže u sporu da je dobro bilo opterećeno službenošću ili hipotekom, koji

³⁶ Perović, S., op. cit. str. 389.

nisu bili upisani u zemljišnim knjigama u vrijeme kupovine. Time se kupčevo pravo svojine umanjuje ili ograničava, što je takođe slučaj djelimične evikcije. Inače, radi se o pravnom, a ne čisto faktičnom uznemiravanju od strane trećeg. Prodavac je dužan zaštititi kupca od pravnog uznemiravanja trećih lica, pod uslovom da kupac nije znao za postojanje tih prava, niti je pristao da uzme stvar opterećenu tim pravom. Obavještenje ne mora doći samo od prodavca, može doći od strane trećeg lica. Ipak, kupac mora biti savjestan. Može se desiti da je kupac bio obaviješten o pravu trećeg lica, ali nije pristao da kupi stvar tako opterećenu, a prodavac mu je obećao da će pretenzije trećeg lica biti uklonjene. I u ovom slučaju kupac može zatražiti zaštitu. Prodavac odgovara i za posebna ograničenja javnopravne prirode koja kupcu nisu bila poznata, ako je on za njih znao ili je znao da se mogu očekivati, a nije ih kupcu saopštio. Potrebo je praviti razliku između sudske i vansudske evikcije.

LITERATURA

- Knjige

1. Bikić, A., *Obligaciono pravo - Posebni dio*, Sarajevo, 2006.
2. Blagojević, B. & Krulj, V., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Beograd, 1980.
3. Jakšić, S., *Obligaciono pravo*, Opšti dio, Sarajevo, 1960.
4. Kukić, S. & Markić, B., *Metodologija društvenih znanosti*, Mostar, 2006.
5. Loza, B., *Obligaciono pravo - Opšti dio*, Sarajevo, 2000.
6. Perović, S., *Obligaciono pravo*, Beograd, 1986.
7. Radišić, J., *Obligaciono pravo - Opšti dio*, Beograd, 2000.
8. Šamić, M., *Kako nastaje naučno djelo*, Sarajevo, 1984.
9. Šemić, H., *Trgovačko pravo - Trgovačko ugovorno pravo*, Bihać/Sarajevo, 2001.
10. Trifković, M.; Simić, M.; & Trivun, V., *Poslovno pravo*, Sarajevo, 2004.

- **Legislativa**

1. *Zakon o obligacionim odnosima* («Sl. list SFRJ» br. 29/87, 39/85, 45/89, 57/89) preuzet je na osnovu Uredbe sa zakonskom snagom («Sl. list RBiH» br. 2/92), a pravnu snagu Zakona dobio je na osnovu potvrđivanja Uredbi sa zakonskom snagom («Sl. list RBiH» br. 13/94).

- **Internet i članci**

1. http://www.poslovniforum.hr/potrosac/ugovor_o_prodaji.asp, (pristup, 29.06.2009).
2. http://www.legalis.hr/modules/newbb/viewtopic.php?topic_id=503317478&forum=24(pristup, 29.06.2009).
3. <http://www.pravos.hr/gradjansko/datoteke/14>, (pristup, 29.06.2009).
4. http://www.pravos.hr/gradjansko/datoteke/osnove_OBVEZNO_PRAVO.pps, (pristup, 29.06.2009).
5. <http://www.poslovniforum.hr/vijest.asp?id=151> , (pristup, 29.06.2009.)
6. http://www.pravri.hr/hr/zbornik/v25_1/belanic.htm, (pristup, 29.06.2009.)
7. Slakoper, Zvonimir, *Odgovornost za pravne nedostatke u Zakonu o obveznim odnosima i izabranim pravnim poretcima*, Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. . (1991) v. 28, br. 1, (2007). (Preuzeto s interneta).

Abstract

In this work, it was attempted to elaborate, in a concise way, the issue of protection from eviction. Right at the beginning, one should distinguish two terms: the eviction and eviction protection.

Eviction is a legal act of the third, which is directed against the rights of the acquirer (which he acquired from abalienator) with the aim to restrict, diminish or take away his rights. Protection from eviction is determined by the subjective rights of the buyer to the seller when he was given the eviction request (act).

The content of the subjective rights of the buyer to the seller is to be provided the protection from legal claims of the third, and if that fails, then the right to require termination of the contract (if there is no termination of contract by the law), require the return of paid fees (prices) for the evicted right (goods, when it comes to buying and selling), damages and costs.

Keywords:

Eviction, protection from eviction, extrajudicial eviction, court eviction, the legal consequences of eviction.

UPUTE AUTORIMA

Radovi se objavljuju na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenata i članova redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti redakciji u roku od 8 dana od prijema.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje redakcije kada se to jasno naznači u objavi.

Autori dopuštaju časopisu postavljanje njihovih radova na web stranicu časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ako nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska upravna praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i sl.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se predaju redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu: crcdbih@hotmail.com. Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju redakciji moraju biti lektorisani. Lektori koje odredi redakcija vrše superviziju.

U časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak 150-200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2000 riječi.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke i transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

